

Sociologický časopis

Czech Sociological Review

Volume 61 (2025)

Number 1

1—25

**MIGRACE V NEJISTÝCH ČASECH VÍCENÁSOBNÝCH KRIZÍ:
ZVĚTŠUJÍCÍ SE ZRANITELNOST, NEBO ROSTOUCÍ RESILIENCE?**

**KAROLÍNA DOBIÁŠOVÁ, OLGA ANGELOVSKÁ, JOLANA KOPSA TĚŠINOVÁ,
ELENA TULUPOVÁ:** Resilience českého zdravotnického systému v reakci
na příchod válečných uprchlíků z Ukrajiny

TOMÁŠ KNOR, TEREZA FREIDINGEROVÁ: Vzájemná podpora, vzory a důvěra:
role etnických sdružení při budování kapacit Vietnamců druhé generace

LUCIE MACKOVÁ, NIKOLA MEDOVÁ, BARBORA FRLIČKOVÁ, LUDĚK JIRKA:
‘The Plan Is No Plan’: Ontological Security and Resilience of Ukrainian
Refugees in the Czech Labour Market

DANIEL TOPINKA: Jednou jsi dole, jednou nahoře: životní strategie českých
žen s egyptskou migrační zkušeností

Sociologický časopis / Czech Sociological Review je recenzovaný vědecký časopis zaměřený na sociologii a příbuzné obory, který publikuje příspěvky z oblasti teorie, empirického výzkumu a metodologie. Rozvíjí sociální vědy, včetně jejich výuky, a zapojuje se do řešení společenských problémů a tvorby politik. Časopis vydává Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., v Praze. Vychází čtyřikrát ročně (česko-anglicky). Časopis uplatňuje politiku otevřeného přístupu a je impaktován v Journal Citation Reports – Social Science Edition, Social Sciences Citation Index (SSCI), Clarivate Analytics, a v dalších scientometrických a bibliografických databázích včetně Scopus, JSTOR, Proquest, EBSCO, CEEOL. Obsah časopisu (od roku 1993) a úplné znění statí (od roku 1995) jsou uveřejněny na sreview.soc.cas.cz.

Sociologický časopis / Czech Sociological Review is a peer-reviewed open-access journal. It aims to serve as an international platform for advancing sociological theory and methodology in CEE and invites submissions from all branches of sociology and related disciplines. Manuscripts are selected with a view to their originality and theoretical and methodological robustness and how they bridge CEE, European, and world sociology. The journal is published 4 times a year (Czech and English) by the Institute of Sociology of the Czech Academy of Sciences in Prague. The journal is listed in Journal Citation Reports – Social Science Edition, Web of Science, Social Sciences Citation Index (SSCI), Clarivate Analytics, and other scientometric and bibliographic databases such as Scopus, JSTOR, Proquest, EBSCO, and CEEOL. Contents of the journal (since 1993) and the full text of articles (since 1995) are published online at sreview.soc.cas.cz.

REDAKČNÍ RADA / EDITORIAL BOARD

Šéfredaktor/Editor-in-Chief: Ondřej Cisař (*FSV UK, SOÚ AV ČR / Faculty of Social Sciences, Charles University; Institute of Sociology, Czech Academy of Sciences*)

Miloslav Bahna (*Sociologický ústav SAV / Institute of Sociology, Slovak Academy of Sciences*), Kristýna Bašná (*SOÚ AV ČR / Institute of Sociology, CAS*), Luděk Brož (*EÚ AV ČR / Institute of Ethnology, CAS*), Dušan Drbohlav (*PřF UK / Faculty of Science, Charles University*), Radka Dudová (*SOÚ AV ČR / Institute of Sociology, CAS*), Slavomíra Ferencuhová (*SOÚ AV ČR / Institute of Sociology, CAS*), Martin Hájek (*FSV UK / Faculty of Social Sciences, Charles University*), Dana Hamplová (*SOÚ AV ČR / Institute of Sociology, CAS*), Seán L. Hanley (*University College London*), Jaroslava Hasmanová Marhánková (*FSV UK / Faculty of Social Sciences, Charles University*), Stanislav Holubec (*HÚ AV ČR, PF JČU / Institute of History, CAS; Faculty of Education, University of South Bohemia*), Tomáš Katrňák (*FSS MU / Faculty of Social Studies, Masaryk University*), Karel Kouba (*FF UK / Faculty of Arts, Charles University*), Jindřich Krejčí (*SOÚ AV ČR / Institute of Sociology, CAS*), Aleš Kudrnáč (*SOÚ AV ČR / Institute of Sociology, CAS*), Lukáš Linek (*SOÚ AV ČR / Institute of Sociology, CAS*), Zdenka Mansfeldová (*SOÚ AV ČR / Institute of Sociology, CAS*), Martina Mysíková (*SOÚ AV ČR / Institute of Sociology, CAS*), Miroslav Novák (*FSV UK, CEVRO, Praha*), William Outhwaite (*Newcastle University*), Zuzana Podaná (*FF UK / Faculty of Arts, Charles University*), Anna Pospěch Durnová (*Universität Wien*), Jiří Příbáň (*Ústavní soud / Constitutional Court of the Czech Republic*), Isaac Reed (*University of Virginia*), Marek Skovajsa (*FF UK / Faculty of Arts, Charles University*), Tomáš Sobotka (*Vienna Institute of Demography*), Jan Spousta (*soukromý sektor / private sector*), Csaba Szaló (*FSS MU / Faculty of Social Studies, Masaryk University*), Jiří Vinopal (*SOÚ AV ČR / Institute of Sociology, CAS*), Marta Vohlidalová (*SOÚ AV ČR / Institute of Sociology, CAS*), Claire Wallace (*University of Aberdeen*)

REDAKCE / EDITORIAL OFFICE

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, Jilská 361/1, 110 00 Praha 1
telefon: (+420) 210 310 217 | e-mail: casopis@soc.cas.cz | web: sreview.soc.cas.cz

sekretariát/secretary: Kateřina Projsová, sazba/typeset by: Martin Pokorný,
návrh obálky/cover design: Filip Blažek, Designiq

© Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., 2025
eISSN 2336-128X

<i>Resilience a zranitelnost: zdánlivě protichůdné reakce na migrační „polykrize“ (Marie Jelínková, Tereza Freidingerová, Michal Pavlásek)</i>	5
--	---

STATI/ARTICLES

<i>Karolína Dobiášová, Olga Angelovská, Jolana Kopsa Těšinová, Elena Tulupová: Resilience českého zdravotnického systému v reakci na příchod válečných uprchlíků z Ukrajiny</i>	13
<i>Tomáš Knor, Tereza Freidingerová: Vzájemná podpora, vzory a důvěra: role etnických sdružení při budování kapacit Vietnamců druhé generace</i>	43
<i>Lucie Macková, Nikola Medová, Barbora Frličková, Luděk Jirka: ‘The Plan Is No Plan’: Ontological Security and Resilience of Ukrainian Refugees in the Czech Labour Market</i>	65
<i>Daniel Topinka: Jednou jsi dole, jednou nahoře: životní strategie českých žen s egyptskou migrační zkušeností</i>	87

VÝROČÍ/ANNIVERSARY

<i>Sociologický ústav Akademie věd oslavil šedesátiny (Zdeněk R. Nešpor)</i>	119
--	-----

NEKROLOG/OBITUARY

<i>Michael Burawoy (1947–2025): The Man of Dialogue and Path to Objective Knowledge (Rostislav Gramskopf)</i>	127
---	-----

RECENZE/BOOK REVIEWS

<i>Andrea Svobodová: Vietnam vzdálený i blízký. Potomci Vietnamců v Česku (Vladimír Vokál)</i>	133
<i>Eva Jánská (eds.): Transnational Trajectories and Diaspora Policies. The Case of Czechia in Comparison to Poland, Hungary and Slovakia (Adéla Chvílová Kolářová)</i>	136

ZPRÁVA/INFORMATION

<i>Společnost a sociologie nejen sociologickou optikou, třináctý ročník Olomoucké podzimní sociologické konference KSA FF UPOL (Viktorie Hegedúšová) . . .</i>	141
--	-----

Monotematické číslo

Migrace v nejistých časech vícenásobných krizí: zvětšující se zranitelnost, nebo rostoucí resilience?

Editují

Marie Jelínková, Tereza Freidingerová

Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy,

a Michal Pavlásek

Etnologický ústav AV ČR, v. v. i.

Resilience a zranitelnost: zdánlivě protichůdné reakce na migrační „polykrize“

„Wir schaffen das!“ „My to zvládneme!“ Už takřka desetiletí uplynulo od doby, kdy tato hojně citovaná, nezřídka karikovaná, kritizovaná i oslavovaná slova vyslovila tehdejší německá kancléřka Angela Merkel v reakci na snahu nalézt řešení stále většího počtu nuceně přicházejících uprchlíků a migrantů do EU. Merkel se svou vizí otevření Německa snažila předejít vznikající humanitární katastrofě na hranicích, které se začaly kaskádovitě uzavírat ve vzájemné reakci jedna za druhou (Bez nec et al., 2016; Pavlásek, 2023). Ať už její slova čteme jako politické prohlášení nebo jako vyjádření emocí a osobního přesvědčení, představují vizí takové společnosti, která je schopná a ochotná tvářit se v tvář alarmující situaci bezprizorních lidí na vnějších hranicích EU obracet pozornost k vlastním schopnostem, resilience a jejím zdrojům namísto k atributům souvisejícím s obavami z vnějšího „ohrožení“. Z *Willkommenkultur* (Gebauer, 2024) německé společnosti se z doby symbolického vyjádření vstřícnosti záhy stal mnohými populisty vysmívaný pojem a snadný terč politizace a sekuritizace migrace, my ji ovšem vnímáme jako inspirativní moment nejen pro uvažování současných migračních problematik, ale i diskusí nad povahou současné společenské resilience (*resilience*) a zranitelnosti (*vulnerability*). Chceme totiž o společenské realitě světa, ve kterém společně žijeme nebo jsme nuceni žít, uvažovat produktivně a proaktivně. Jsme její součástí, bydlíme v ní všichni.

Politické gesto německé kancléřky následovaly další kroky systematictějšího charakteru v rámci řešení „krize“ způsobené takzvaným dlouhým létem migrace (Hess a Kasperek, 2017). I dnes v tomto momentu nacházíme možnou inspiraci v otázkách, jak se stavět vůči nastalým krizím a nejistotám souvisejícím s komplexitou světa. Vnímáme je jako reprezentaci jiného než obvyklého prizmatu reakce na významně znejišťující událost. Krize totiž jistě může představovat rovněž příležitost k transformaci, k využití dosud nevyužitého společenského potenciálu. Taková perspektiva je klíčová zvláště v situaci, kdy mediální a politický diskurz automaticky a neproblematicky rámuje právě označením krize rizika, převratné změny nebo náhlé výzvy a z tohoto pramenící nejistoty. A to přímo evokuje souvislost se zvýšenou nestabilitou a změnami sociálního řádu, potažmo ekonomického systému. Krize jako by se staly charakteristickým rysem současnosti, jejím definičním znakem. Přitom až do finančního krachu v roce 2008 se o krizi takřka nemluvilo a až poté se stala součástí analytického slovníku společenských vědců, komentátorů nebo tvůrců politik (Henig a Knight, 2023, s. 3).

(Re)produkce stavu krize v souvislosti s migrací se děje skrze produkci specifických narativů (Lagios et al., 2018). Podle Janet Roitman (2014) pak krize funguje jako narativní prostředek, nádob, která přináší takové politické agendy a technologie imaginace, které přispívají k šíření paniky do veřejného prostoru (Henig a Knight, 2023, s. 3). To bylo dobře vidět v případě migrační/uprchlické

paniky roku 2015, což v důsledku vedlo k výrazně vyšší politizaci migrace (Schimanski a Nyman, 2023). Nelegální překročení hranic EUropanům připomínalo možný kolaps společenského řádu a bezpečnosti (Bauman, 2016), Evropská unie potom nachází řešení v sekuritizaci a militarizaci hranic. Abychom porozuměli narativům krize například v současných debatách o migraci, je potřeba studovat, jak migrace obecně, tak lidé překračující hranice ohrožují podle příslušníků hostitelské společnosti kolektivní reprezentace „nás“, které si o sobě vytváříme (Jaworsky a Rapoš Božič, 2023, s. 262).

Nejenže dnes mluvíme o krizích, ale jejich nastalé vzájemné prolínání (klimatický rozvrat, demokracie vs. populismus, postfaktualita, globální pandemie, válečné konflikty, migrace) vedlo k zavedení pojmu „polykrize“ (*polycrisis*), tj. *vícenásobné* či *zmnožené krize*. Podle Davida Heniga a Daniela Knighta je jeho prvním proponentem přispěvatel a editor Financial Times, ekonomický historik Adam Tooze (2022), který své čtenáře s pojmem *polycrisis* prvně seznámil ve svém článku „Welcome to the world of the polycrisis“ na podzim roku 2022, a v rámci tohoto média se dokonce stal slovem roku (Henig a Knight, 2023). Tooze tvrdil, že svět čelí nejsložitějším výzvám v moderní historii, které se odehrávají zároveň a vzájemně se podporují. Tyto proměny znamenají, že se musíme „rozloučit s jakýmkoliv zbytky modernistických socioekonomických příběhů pokroku“ (Henig a Knight, 2023, s. 3). Na Světovém ekonomickém fóru v Davosu v lednu 2023 se už z *polycrisis* stalo buzzword finančníků, politiků a tvůrců politik, kteří hledali způsob, jak mluvit o svém běžném fungování právě v dramaticky se měnícím světě.

Už předtím se ale *polycrisis* slavně objevila v roce 2016 v projevu tehdejšího předsedy Evropské komise Jeana-Clauda Junckera. Juncker tímto vyjádřil vzájemně se prolínající obavy týkající se bezpečnosti, migrační krize a referenda o Brexitu. V současnosti vícenásobné krize propagují zejména zastánci teorie complexity a systémového myšlení jako něco, co definuje náš věk tím, že identifikuje vzájemně propletený systém bezprecedentně se stupňujících problémů (Henig a Knight, 2023, s. 3). Žijeme, zdá se, v období zmnožených krizí (Koubová et al., 2023). Připomenout je ovšem nutné také kritiku tohoto pojmu a zároveň jeho konceptualizace. Například Noah Smith (2022) kritizoval Toozeho model polykrize za to, že vytváří příčinné souvislosti i mezi jevy, které neexistují. Smith při pohledu do světa nevidí polykrizi, ale vznikající polyřešení. Svět proto podle něj není přetechnizovaný a křehkostí ohrožený stroj čekající na kolaps, ale něco, na čem se všichni společně podílíme (Smith, 2022). Pokládáme za podstatné, že i tito kritikové podobně jako Angela Merkel obracejí pozornost od „objektu“ a vnějších příčin krize k nám samotným a našemu repertoáru schopností, k rejstříku agency, k sociální resilienci. Jsme přesvědčeni, že lidé mohou působit na svět a přetvářet jej, že nejsou jen objekty vládnutí, ale coby aktivní participant jsou také schopni hledat alternativní způsoby života, adaptovat se na nové podmínky, zvládat situace nejistoty a rizik anebo jim klást přímo odpor (Chandler a Reid, 2016), a to v souběhu jejich na první pohled zdánlivé protikladnosti – ať už odolnosti, nebo křehkosti. Domníváme se, že právě tomuto tématu je potřeba věnovat výzkumnou pozornost, přičemž metodologie a teorie sociální antropologie

a sociologie (a z toho pramenící uchopení výzkumného problému) pro takto formulovaný cíl poskytuje nejlepší předpoklady.

Pojetí a přístup k resilienci jsme jako editoři v tomto monočísle ponechali na samotných autorech každého článku s cílem poskytnout jim prostor a možnost, jak o resilienci uvažovat, přistupovat k ní a konceptualizovat ji. Část z nich se od konceptu resilience a jeho přiblížení odrážela, jiní s resiliencí pracovali nejprve v úzkém pojetí odolnosti a k samotnému obsahu termínu se začali vztahovat později, až při psaní textů. Sami se přitom přikláníme k pojetí resilience jako získaných schopností a vlastností, které (a) umožňují odolávat nepříznivým situacím a změnám či se z nich zotavit, a rovněž schopností (b) se v důsledku změněného stavu adaptovat nebo přizpůsobit a přitom si uchovat potřebnou funkčnost (cf. Martin-Breen a Anderies, 2011).

Resilience ve výzkumu migrace a adaptace migrantů

Koncept resilience vychází z psychologických koncepcí individuální, skupinové a komunitní schopnosti přizpůsobit se nepřízni osudu u zranitelnějších skupin obyvatelstva. V tomto pojetí se v migračních studiích nejčastěji používá jako perspektiva pro to, jak se migranti vyrovnávají se zkušeností migrace a životem v nové společnosti (Bhuyan a Leung, 2022). Resilience jakožto charakteristika jednotlivců či skupiny tak slouží jako odpověď na otázku, proč se migrantům v daném státě (ne)daří nebo co jim pomáhá zvládat často nelehké situace. Greeff a Holtzkamp (2007) například zjišťovali, proč se některé rodiny migrantů rozpadají a jiné ne, a resilienci tak zkoumali jako konstrukt na úrovni rodiny. Definovali ji jako průsečík schopností zkoumaných rodin, individuálních charakteristik a zdrojů. Jejich výsledky mimo pozitivního vlivu konkrétních kroků podpory poukázaly na roli optimismu a humoru, které byly v rodinách, jež se nerozpadly, výrazně více přítomné. Stejně jako u mnohých dalších studií (Kim et al., 2015; Obschonka et al., 2018) i v případě výzkumu Greeffa a Holtzkamp (2007) ve středu zájmu leží charakteristiky a schopnosti migrantů samotných a/či jejich zdroje podpory.

Jiné migrační vědecké práce zkoumají resilienci jako projev různých copingových strategií migrantů nebo jako schopnost migrantů prospívat navzdory strukturálním výzvám a znevýhodněním. Spíše implicitně tak velká část těchto studií zkoumá u migrantů pomyslnou „občanskou odolnost“, která je ale často rámována jako individuální odpovědnost za přizpůsobení se nepřízni osudu a nerovnostem (Bhuyan a Leung, 2022).

Samostatnou, byť prozatím spíše marginální skupinou, jsou výzkumy z oblasti sociální práce. Tato perspektiva vnímá resilienci nikoli jako vlastnosti a schopnosti migrantů (popřípadě skupiny), ale jako výsledek těchto schopností v rámci interakce s daným prostředím. Klade tedy důraz i na kontext, ve kterém osoby interagují (Roberto a Moleiro, 2016; Ungar, 2006). Mimo jednotlivce samotné tak oproti výše uvedenému akcentují roli institucí a existujících strukturálních nerovností, které migrantům umožňují či brání ve společnosti participovat či dosahovat nějakých cílů.

Jiné migrační studie vykreslují resilienci jako společenský diskurz, který pomáhá překonat určitý zkoumaný problém nebo krizi a který tak umožní systému reagovat na změnu a přitom si zachovat žádoucí stabilitu. Tyto studie se většinou zaměřují na vybraný aspekt života migrantů, prostředí nebo politik, které jej ovlivňují. Typicky se jedná o výzkumy zdravotního stavu migrantů, přístupu ke zdravotní péči nebo třeba stárnutí migrantů atp. (Dubus, 2022; Riosmena a Jochem, 2012). Tyto studie sice na koncept resilience hojně odkazují, ale až na čestné výjimky ho ponechávají nejasný a spíš než na obsah pojmu resilience se soustřeďují na požadované výsledky, které má resilience v daném systému přinést (např. rovný přístup ke zdravotní péči).

Poslední skupinou migračních studií pracujících s konceptem resilience jsou ty, které zdůrazňují migraci jako „problém“ nebo, což je častější, „bezpečnostní téma“. Resilience je v těchto studiích chápána jako schopnost řízení (Paul a Roos, 2019) nebo jako poučení se z prožitého (Testaverde a Pavilon, 2022). Resilienci tak většinou bez bližší konceptualizace vidí jako reakci na vyvstálé problémy a znejistění.

Struktura monočísla

Koncept resilience zohledňuje jak jednotlivce, tak celé systémy. Na makroúrovni politik a základní funkční infrastruktury testuje schopnost makrostruktur odolávat výkyvům nebo enormním náhlým tlakům a výzvám z pohledu udržitelnosti kapacit, kvality, funkčnosti a dostupnosti potenciálu aktivně jednat a transformovat se. V mezorovině ohraničených společenství, komunit nebo občanských iniciativ upírá perspektiva resilience pozornost vedle adaptability dané pospolitosti také k rozvoji a aplikaci rozmanitých copingových strategií kolektivní povahy. Mikroúroveň rodiny a jednotlivce se soustřeďuje na osobnostní charakteristiky a specifické parametry fungování každé jedné domácnosti. Tato víceškálovost a komplexita pohledů se promítá i do tohoto monočísla Sociologického časopisu. Speciální vydání přináší čtyři samostatné vědecké statě, které se dotýkají makro, mezo i mikroúrovně, konkrétně makropohled na odolnost českého zdravotnického systému (Dobiášová et al., 2025), na mezoúrovni analýza kolektivního úsilí migrantských spolků zvyšovat odolnost svých členů (Knor a Freidingerová, 2025) a na mikroúrovni příklady dvou případových studií – odolnosti ukrajinských držitelů dočasné ochrany ve stavu „dočasnosti“ (Macková et al., 2025) a individuálních copingových strategií migrantek z Česka usazených v Egyptě (Topinka, 2025).

V úvodním textu, jenž je nadmíru aktuální, přináší autorský kolektiv z 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy pod vedením Karolíny Dobiášové analýzu reakcí českého zdravotnického systému na náhlý příchod velkého množství ukrajinských uprchlíků po velké invazi v únoru 2022. Zkoumají jeho schopnost absorbovat tuto populaci jak v režimu okamžité potřeby, tak z dlouhodobého pohledu a zároveň si udržet svou funkčnost, kvalitu a udržitelnost. Prostřednictvím pohledu interkulturních pracovníků, kteří doprovázeli ukrajinské uprchlí-

ky do zdravotnických zařízení, hodnotili čtyři dimenze odolnosti zdravotnického systému – znalosti, nejistotu, vzájemnou závislost a legitimitu. Tyto se projevují v různé míře na třech úrovních odolnosti: absorpční, adaptační a transformační. Studie je jednou z prvních, která se komplexně zabývá analýzou odolnosti českého zdravotnického systému v kontextu imigrace a poskytuje empirická data, která naznačují spíše reaktivní než proaktivní přístup k udržení základních funkcí této nezbytné složky infrastruktury.

Studie Tomáše Knora a Terezy Freidingerové z Fakulty sociálních věd UK se zaměřuje na roli druhogeneračních krajaňských spolků v adaptaci druhé generace Vietnamců v Česku. Autoři zdůrazňují pozitivní vliv těchto podpůrných skupin na zvyšování odolnosti svých členů vůči tlakům vyplývajícím z představ a očekávání majoritní populace i z nitra etnické komunity. Na základě rozhovorů s členy dvou největších spolků ukazují, jak tyto skupiny mohou fungovat jako strategie zvládání dopadů znevýhodnění plynoucích z migrantského původu. Autoři však také tvrdí, že i když se tyto spolky snaží svou činností podpořit členy ve více personalizovaném a individualizovaném rozvoji a tím posílit jejich odolnost vůči vnějším tlakům, nemají za cíl vymanit druhogenerační Vietnamce z představy modelové minority. Naopak přispívají k etnizaci úspěchu jakožto něčeho typicky vietnamského a tento pozitivní stereotyp posilují. V konečném důsledku může být vybočení ze zaběhlých drah vnímáno jako atribut „netypického Vietnamce“, což představuje novou výzvu pro odolnost jedince.

Třetí stať od kolektivu autorů z Univerzity Palackého v Olomouci a Univerzity Hradec Králové vedeného Lucií Mackovou obrací pozornost k vysoce kvalifikovaným ukrajinským držitelům dočasné ochrany. Na základě 19 rozhovorů autoři diskutují vliv „netrvalosti“ dočasné ochrany a války – tedy náhlé změny v životě lidí, kteří do té doby o sobě neuvažovali jako o potenciálních migrantech a kteří měli na Ukrajině své kariéry – na jejich ontologické jistoty, životní aspirace a odolnost a jak se tyto aspekty promítají do začlenění kvalifikovaných uprchlíků na tuzemský trh práce. Studie ukazuje, že uprchlíci bojují s dvojitou realitou fyzické přítomnosti v Česku a emocionálního spojení s Ukrajinou. Závěry článku poukazují na to, že přestože se zkoumaní nuceně migranti snaží posilovat svou odolnost a adaptabilitu učním se českého jazyka a zvyšováním informací o fungování trhu práce v Česku, je to právě dočasná povaha pobytu, která jim brání v plánování budoucnosti, vyšších investicích do uplatnění na trhu práce v ČR i budování pocitu sounáležitosti s novým místem.

Čtvrtý text, studie Daniela Topinky z Univerzity Palackého v Olomouci, zkoumá utváření copingových strategií českých žen, které se na různé dlouhou dobu usadily v Egyptě, tedy v zemi, kde neexistuje etablovaná česká diaspora, jež by mohla sehrát roli podpůrné sítě. Topinka identifikuje zátěžové situace a míru zranitelnosti, které ženám nová situace přináší, a klade si otázku, jaké copingové strategie migrantky volí a jak tyto strategie ovlivňují jejich adaptabilitu, flexibilitu a celkovou odolnost. Na základě biografických rozhovorů a optikou konceptů sociální podpory a translokace studie ukazuje, že v procesu adaptace českých žen v Egyptě sehrává významnou roli sociální coping, který umožňuje jednání více uzpůsobovat situacím a také organizovat a plánovat jednání s cílem vydobýt si

uspokojivou sociální pozici a autonomii ve smyslu uchovávání si své etnokulturní identity a vztahů a vazeb se zemí původu.

* * *

Texty vybrané do monočísla oscilují v duchu jeho záměru dát prostor prozkoumávání a ohledávání fenoménu resilience ve vztahu k migraci (nucené či dobrovolné, adaptaci institucí i jednotlivců apod.) na škále od zvětšující se zranitelnosti (např. ohrožených osob, institucí hostitelské země) k (jejich) rostoucí resilience. Z textů autorek a autorů vyplývá, že takovéto pojetí „buď (zranitelnost), anebo (resilience)“ je do velké míry dichotomií falešnou a neproduktivní. Zranitelnost a resilience nejsou protiklady, ale spíše komplementární a vzájemně se ovlivňující vlastnosti a schopnosti reakce na náhlou zátěž. Jsme si přitom vědomi, že možností přístupů, tematizací i konceptualizací resilience ve vztahu k migraci může být mnoho. Proto vnímáme toto monočíslo jako ukázkou možností, jak se k ní empiricky i teoreticky vztahovat a uvažovat ji v takových intencích, které mohou v konečném důsledku vést i k důležitému „zpětnému“ posílení různých zranitelných skupin, neřkuli společenských institucí. Poodstoupíme-li tedy od toho, jak jsou náhlé změny a krize využívány jako mocný narativní prostředek (Roitman, 2014) umocňující nejistotu, zjišťujeme, že reakce prostředí i jednotlivců jsou sice často nedokonalé a vyžadují často značné úsilí, ale v důsledku právě proto mohou vést k posílení resilience. A to není vůbec špatná zpráva, v migraci zvláště.

Marie Jelínková, Tereza Freidingerová,
Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy,
marie.jelinkova@fsv.cuni.cz, tereza.freidingerova@fsv.cuni.cz
Michal Pavlášek, Etnologický ústav AV ČR, v. v. i.
pavlassek@eu.cas.cz

Literatura

- Bauman, Z. (2016). *Strangers at our door*. Polity.
- Beznec, B., Speer, M. a Mitrovic, M. S. (2016). *Governing the Balkan route: Macedonia, Serbia and the European border regime*. Unpublished.
<https://doi.org/10.13140/RG.2.2.29918.23363>
- Bhuyan, R. a Leung, V. W. Y. (2022). Framing migrant resilience as a civic responsibility: A case study of municipal and provincial immigrant integration policies in Toronto, Ontario. *The British Journal of Social Work*, 52(2), 796–815.
<https://doi.org/10.1093/bjsw/bcab057>
- Dobiášová, K., Angelovská, O., Kopsa Těšínová, J. a Tulupova, E. (2025). Resilience českého zdravotnického systému v reakci na příchod válečných uprchlíků z Ukrajiny. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 61(1), 13–41.
<https://doi.org/10.13060/csr.2024.026>
- Dubus, N. (2022). Resiliency with forced migrants: A qualitative study of providers and forced migrants through a resilience perspective. *Behavioral Sciences*, 12(2), 27.
<https://doi.org/10.3390/bs12020027>

- Gebauer, C. (2024). *German welcome culture then and now. How crisis narration can foster (contested) solidarity with refugees*. <https://doi.org/10.25926/FJTG-WR87>
- Greeff, A. P. a Holtzkamp, J. (2007). The prevalence of resilience in migrant families. *Family & Community Health*, 30(3), 189–200. <https://doi.org/10.1097/01.FCH.0000277762.70031.44>
- Henig, D. a Knight, D. M. (2023). Polycrisis: Prompts for an emerging worldview. *Anthropology Today*, 39(2), 3–6. <https://doi.org/10.1111/1467-8322.12793>
- Hess, S. a Kasperek, B. (2017). De- and restabilising Schengen. The European border regime after the summer of migration. *Cuadernos Europeos de Deusto*, 56, 47. <https://doi.org/10.18543/ced-56-2017pp47-77>
- Chandler, D. a Reid, J. (2016). *The Neoliberal Subject: Resilience, adaptation and vulnerability*. Rowman & Littlefield International.
- Jaworsky, B. N. a Rapoš Božič, I. (2023). Introduction to the special issue: Moving beyond the narrative of the migration 'crisis'. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 59(3), 261–267.
- Kim, Y. J., Cho, Y.-A., & Kim, H. A. (2015). A mediation effect of ego resiliency between stresses and mental health of North Korean refugee youth in South Korea. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 32(5), 481–490. <https://doi.org/10.1007/s10560-015-0385-5>
- Knor, T. a Freidingerová, T. (2025). Vzájemná podpora, vzory a důvěra: role etnických sdružení při budování kapacit Vietnamců druhé generace. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 61(1), 43–63. <https://doi.org/10.13060/csr.2024.025>
- Koubová, A., Baronová, B. a Pepe, D. (2023). *Odolná společnost: Mezi bezmocí a tyranií*. wo-men, s. r. o.
- Lagios, T., Lekka, V. a Panoutsopoulos, G. (2018). *Borders, bodies and narratives of crisis in Europe*. Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-75586-1>
- Macková, L., Medová, N., Frličková, B. a Jirka, L. (2025). 'The plan is no plan': Ontological security and resilience of Ukrainian refugees in the Czech labour market. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 61(1), 65–86. <https://doi.org/10.13060/csr.2024.024>
- Martin-Breen, P. a Anderies, J. M. (2011). *Resilience: A literature review*. Bellagio Initiative: IDS, The Resource Alliance, and The Rockefeller Foundation.
- Obschonka, M., Hahn, E. a Bajwa, N. U. H. (2018). Personal agency in newly arrived refugees: The role of personality, entrepreneurial cognitions and intentions, and career adaptability. *Journal of Vocational Behavior*, 105, 173–184. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2018.01.003>
- Paul, R. a Roos, C. (2019). Towards a new ontology of crisis? Resilience in EU migration governance. *European Security*, 28(4), 393–412. <https://doi.org/10.1080/09662839.2019.1637340>
- Pavlásek, M. (2023). The power of the 'Right Papers': Crossing borders along the Western Balkan route. *UniGR-CBS Borders in Perspective thematic issue. B/Orders are (not) everywhere (for everyone): On the multivalence of borders in a flee(t)ing Europe | Zur Multivalenz von Grenzen in einem flüchtigen Europa*, 8, 33–52. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7377468>
- Riosmena, F. a Jochem, W. C. (2012). Vulnerability, resiliency, and adaptation: The health of Latin Americans during the migration process to the United States. *Realidad, Datos Y Espacio: Revista Internacional De Estadística Y Geografía*, 3(2), 14–31.
- Roberto, S. a Moleiro, C. (2016). Looking (also) at the other side of the story. Resilience processes in migrants. *Journal of International Migration and Integration*, 17(3), 929–946. <https://doi.org/10.1007/s12134-015-0439-8>
- Roitman, J. L. (2014). *Anti-crisis*. Duke University Press.
- Schimanski, J. a Nyman, J. (Ed.). (2023). *Border images, border narratives: The political aesthetics of boundaries and crossings*. Manchester University Press.

- Smith, N. (2022, 13. listopad). Against 'polycrisis': We have lots of problems, but they're not mutually self-reinforcing. *Noahpinion*.
<https://www.noahpinion.blog/p/against-polycrisis>
- Testaverde, M. a Pavilon, J. (2022). *Building resilient migration systems in the Mediterranean region: Lessons from COVID-19*. The World Bank.
<https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1855-4>
- Tooze, A. (2022, 28. říjen). Welcome to the world of the polycrisis. *Financial Times*.
<https://www.ft.com/content/498398e7-11b1-494b-9cd3-6d669dc3de33>
- Topinka, D. (2025). Jednou jsi dole, jednou nahoře: copingové strategie českých žen s egyptskou migrační zkušeností. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 61(1), 87–118. <https://doi.org/10.13060/csr.2025.007>
- Ungar, M. (2006). Resilience across cultures. *British Journal of Social Work*, 38(2), 218–235.
<https://doi.org/10.1093/bjsw/bcl343>

Resilience českého zdravotnického systému v reakci na příchod válečných uprchlíků z Ukrajiny*

KAROLÍNA DOBIÁŠOVÁ[®], OLGA ANGELOVSKÁ^{®**},
JOLANA KOPSA TĚŠINOVÁ[®], ELENA TULUPOVA[®]
Ústav veřejného zdravotnictví a medicínského práva,
1. lékařská fakulta UK, Praha

The Czech Healthcare System's Resilience in Response to the Arrival of Ukrainian War Refugees

Abstract: The arrival of war refugees from Ukraine has tested the functionality of a number of Czech public and social policy systems. In this article, we focus on the healthcare system and its response to the new situation. We use the concept of health system resilience, which is the ability of a health system to maintain or improve access to health services while ensuring its long-term sustainability. We focus specifically on the absorptive capacity dimension. This refers to the ability of a healthcare system to continue to function well and provide the same level of basic health services (i.e. quantity, quality, and equity of access) and population protection even in a crisis – which in our case was the arrival of more than half a million Ukrainian war refugees – while using the same level of resources and capacity. We examine absorptive capacity using a qualitative approach. We conducted three focus groups with 20 intercultural mediators and social workers with experience accompanying Ukrainian refugee patients in the Czech healthcare system. We analysed the data using thematic analysis. Within the scope of the research we identified the key capacities and deficits of the individual dimensions of health system resilience (knowledge, uncertainty, legitimacy, interdependence) that affected the absorptive capacity of the Czech healthcare system during the refugee crisis and would have the similar effect in any other crisis.

Keywords: health system resilience, Ukrainian war refugees, Czech Republic, resilience, absorptive capacity

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2025, Vol. 61, No. 1: 13–41

Zveřejněno online: 24. července 2024, <https://doi.org/10.13060/csr.2024.026>

* Tato práce vznikla v rámci projektu NPO „Národní institut pro výzkum socioekonomických dopadů nemocí a systémových rizik“, č. LX22NPO5101, financovaného Evropskou unií – Next Generation EU (MŠMT, NPO: EXCELES).

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: Mgr. Ing. Olga Angelovská, Ph.D., Ústav veřejného zdravotnictví a medicínského práva, 1. lékařská fakulta UK, Karlovo náměstí 40, 128 00 Praha 2, e-mail: olga.angelovska@fsv.cuni.cz.

Úvod

Od 24. února 2022, kdy Rusko zahájilo vojenskou agresi vůči Ukrajině, se v České republice (ČR) zaregistrovalo k dočasné ochraně téměř 500 000 uprchlíků z Ukrajiny (United Nations High Commissioner for Refugees, 2023). Dle odhadů Ministerstva vnitra se část uprchlíků vrátila na Ukrajinu, nicméně k únoru 2023 Všeobecná zdravotní pojišťovna zaregistrovala 367 tisíc uprchlíků z Ukrajiny, z toho 120 tisíc dětí do 18 let (Všeobecná zdravotní pojišťovna, 2023). Český zdravotnický systém tak musel čelit nárůstu pacientů uprchlíků se specifickými zdravotními potřebami, které mohly být ovlivněny podmínkami jejich života a odlišným systémem zdravotní péče v domovské zemi, okolnostmi a samotným průběhem exodu, ale i nejistými podmínkami života v hostitelské zemi (Gushulak et al., 2009).

Experti upozorňují na to, že tato vulnerabilní populace má nejen okamžité potřeby v oblasti zdravotní péče, ale je nutné se připravit i na jejich zdravotní potřeby v dlouhodobém horizontu (Murphy et al., 2022). Zdravotníci při ošetřování uprchlíků jsou vystaveni řadě problémů, jako jsou např. komunikační a jazyková bariéra, kulturní rozdíly, zdravotní a sociální podmínky uprchlíků ovlivňující zdravotní stav a léčbu, nárůst pracovní zátěže zdravotníků (Jelínková et al., 2023a; Robertshaw et al., 2017).

Celosvětový nárůst počtu uprchlíků generuje nové výzvy pro evropské zdravotnické systémy, proto Světové zdravotnické shromáždění o zdraví migrantů z roku 2008 (World Health Organisation, 2008) zdůraznilo nezbytnost budovat kapacity zdravotnických systémů tak, aby zaručily migrantům přístup k základním zdravotním službám zejména budováním a rozvojem tzv. modelu vstřícné zdravotní péče o migranty, nazývaného též jako „kulturně citlivý“, „k migrantům přátelský“ či „kulturně odpovídající“. Za vstřícnou zdravotní péči považujeme takovou péči, která reaguje na jazykové, kulturní, sociální a náboženské odlišnosti a rozdíly ve zdravotním stavu migrantů (Claeys et al., 2020; Verrept, 2019). Zároveň je v souvislosti s problematikou migrace a zdraví/zdravotní péče často řešena otázka, jak na jedné straně zajistit zdravotní péči pro migranty se specifickými potřebami a vnímáním zdravotní péče a na druhé zachovat všechny původní funkce zdravotnických systémů (Blanchet et al., 2020). Tato dynamická adaptační schopnost bývá označována jako resilience zdravotnictví (Folke et al., 2002). V současné době je k dispozici jen málo informací o tom, jak by měly být zdravotnické systémy transformovány tak, aby byly udržitelné a zároveň zajistily využívání základních zdravotních služeb ze strany migrantů v praxi (Blanchet et al., 2020). Aby mohla být vytvářena a implementována opatření na zvyšování resilience zdravotnických systémů, je nejprve nutné přinést empirické důkazy o tom, jak zdravotnické systémy reagovaly na externí šoky typu migračních vln (Hanefeld et al., 2018). Navzdory velkému politickému a společenskému významu je výzkum dopadů migrace na reakce/adaptace zdravotnických systémů v zemích EU stále v počátcích (Blanchet et al., 2020).

Cílem našeho článku je přispět k pochopení resilience českého zdravotnického systému tím, že přineseme empirickou evidenci, jak český zdravotnický

systém reaguje na příchod enormního počtu válečných uprchlíků z Ukrajiny perspektivou pracovníků poskytujících interkulturní práci v českém zdravotnictví. V naší analýze vycházíme z nového koncepčního rámce resilience zdravotního systému (Blanchet et al., 2017; Blanchet et al., 2020). Za resilienci zdravotního systému považujeme jeho schopnost absorbovat nenadálý šok (nejen typu migrační vlny v důsledku politických konfliktů, ale i např. pandemie či živelné katastrofy), včetně schopnosti systému se adaptovat a transformovat na tento šok, při zachování stejné kontroly nad dosavadní strukturou a funkcemi systému (Blanchet, 2015; Blanchet et al., 2020; Hanefeld et al., 2018; Kruk et al., 2015).

Ukrajínští váleční uprchlíci a český zdravotnický systém

Záhy po vypuknutí válečného konfliktu na Ukrajině v důsledku ruské agrese byl ukrajinským válečným uprchlíkům umožněn vstup do veřejného zdravotního pojištění, což je opravňovalo čerpat péči krytou z veřejných zdrojů (Jelínková et al., 2023a). Ve vztahu k válečným uprchlíkům z Ukrajiny tak byl zvolen odlišný přístup než vůči ekonomickým migrantům ze třetích zemí. Ti, pokud nejsou zaměstnání u českého zaměstnavatele (např. podnikatelé, studenti)¹, nemají v ČR přístup do systému veřejného zdravotního pojištění a jsou odkázáni na komerční zdravotní pojištění, které dlouhodobě vykazuje řadu problémů (více viz Dlouhý et al., 2022; Dobiášová, 2016; Dzúrová et al., 2014; Hnilicová a Dobiášová, 2011; Jelínková a Valenta 2022; Leontiyeva et al., 2018; Pařízková et al., 2018; Pěničková, 2014; Záleská et al., 2014). Zdravotní péči o válečné uprchlíky z Ukrajiny upravují právní normy nazývané jako Lex Ukrajina. Jde o zákony č. 65 až 67/2022 Sb. a nařízení vlády č. 206/2022 Sb. vyhlášené ke dni 21. 3. 2022. Tyto zákony jsou průběžně novelizovány (Lex Ukrajina I až V). Lex Ukrajina I garantoval všem uprchlíkům z Ukrajiny ode dne vstupu na území ČR nárok na veškeré služby hrazené ze systému veřejného zdravotního pojištění s tím, že zákon byl retroaktivní. Tento nárok byl později omezen na prvních 150 dní po vstupu do systému veřejného zdravotního pojištění. Ukrajínští uprchlíci v režimu dočasné ochrany jsou i po uplynutí této lhůty pojištění v systému veřejného zdravotního pojištění a mají nárok na zdravotní služby hrazené zdravotní pojišťovnou. Pokud však nespádají mezi tzv. státní pojištěnce (především děti, studující do 26 let, senioři a matky pečující o děti), za které hradí pojistné stát, nemají zdanitelné příjmy, ani se nejedná o uchazeče o zaměstnání hlášené na úřadech práce, tak si musí zdravotní pojištění platit sami jako osoby bez zdanitelných příjmů (Dobiášová a Kotherová, 2023; Zdravotní pojišťovna ministerstva vnitra České republiky, 2022).

¹ Do konce roku 2023 byly na komerční zdravotní pojištění odkázány i všechny děti ze zemí mimo EU s dlouhodobým pobytem, což bylo kritizováno řadou národních i mezinárodních organizací. Od 1. 1. 2024 se na základě novely zákona č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, stává účastníkem veřejného zdravotního pojištění každé dítě mladší 18 let, které má platné povolení k dlouhodobému pobytu.

S ohledem na zvýšený počet pacientů z řad válečných uprchlíků byly Ministerstvem zdravotnictví zřízeny ve všech fakultních nemocnicích tzv. UA Pointy. Jde o nízkoprahové ambulance pro válečné uprchlíky z Ukrajiny, které jim mají zajistit dostupnost péče. K 1. 1. 2024 fungovalo 23 UA Pointů v osmi ze 14 krajů ČR. UA Point nebyl v Jihočeském, Karlovarském, Libereckém, Pardubickém, Zlínském kraji a Kraji Vysočina (Dobiášová a Kotherová, 2023; Ministerstvo zdravotnictví [MZ], 2022). V březnu 2024 Ministerstvo zdravotnictví vyhodnotilo, že aktuální situace již nevyžaduje další udržování UA Pointů a nyní dochází k jejich postupnému rušení, resp. transformaci do běžného provozu zdravotnických zařízení (MZ, 2024).

Konceptuální rámec dimenzí resilience zdravotnického systému

Resilience zdravotnických systémů v novém miléniu se nejprve řešila v souvislosti s veřejným zdravím na globální úrovni v době katastrof. Zjevné to bylo především v dokumentech mezinárodních organizací, zejména Spojených národů. Výsledkem 2. světové konference o snižování rizika katastrof v roce 2005 bylo přijetí dokumentu „Akční rámec z Hyogo pro období 2005–2015: Budování resilience národů a společenství vůči katastrofám“, který mimo jiné velmi okrajově zmiňoval i resilienci ve vztahu ke zdravotnickým systémům (United Nations Office for Disaster Risk Reduction [UNISDR], 2005, s. 11). Větší pozornost resilienci zdravotnických systémů věnoval navazující dokument Rámce ze Sendai pro snižování rizika pro období 2015–30 (UNISDR, 2015), který zdůrazňoval zdraví v souvislosti s připraveností zdravotnického systému na katastrofy.

V reakci na hospodářskou krizi v roce 2007 se resilience zdravotnických systémů zkoumala perspektivou ekonomických přístupů. Například autoři Thomas et al. (2013) definovali tři podoby resilience – finanční, adaptační a transformační. Jako klíčový koncept ve vztahu ke globálním zdravotnickým systémům pak získal velkou pozornost v letech 2014 a 2015 v důsledku vypuknutí eboly v západní Africe (Kieny et al., 2014; Kruk et al., 2015; Martineau, 2016). Obdobně se téma ukázalo jako stěžejní v období pandemie covidu-19 (Bozorgmehr et al., 2022; Forsgren et al., 2022; Sagan et al., 2023). OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development, 2023) vydalo zprávu, která poukazovala na nepřipravenost zdravotnických systémů, kdy v případě pandemie covidu-19 ani nejrozvinutější státy neprokázaly dostatečnou resilienci. Doporučila zvýšit resilienci zdravotnických systémů do budoucna a identifikovala tři hlavní zranitelné oblasti během pandemie – nepřipravenost zdravotnických systémů, nedostatek personálu a podfinancování. Autoři (Blanchet et al., 2017; Kieny et al., 2014; Kruk et al., 2015) předpokládají, že zvýšení resilience zdravotnických systémů povede k jejich lepšímu odolávání vůči budoucím krizím a neočekávaným událostem, protože jejich lepší připravenost umožní účinně zareagovat na nové podmínky a zároveň poskytovat základní zdravotnické služby v původní míře nebo jen s minimálním omezením.

Alameddine (2019, s. 23) rozlišoval mezi konstantním stresem a tlakem, který je vytvářen na zdravotnický systém (např. stárnutí obyvatelstva, opakující se reformy zdravotnického systému) a šokem (např. pandemie nebo příliv migrantů v důsledku ozbrojeného konfliktu). Výzkum se pak zaměřil na „každodenní“ resilienci nebo na resilienci systému, který je vystaven akutnímu šoku, což je i předmět našeho výzkumu.

Téma ukrajinských válečných uprchlíků je relativně nové. Ve vztahu k resilienci systému se mu věnovala např. Podgórska et al. (2023), kdy se zaměřila na identifikaci faktorů sociální resilience. Ve své práci navázala na koncept autorky Obrist et al. (2010), která zkoumala resilienci systémů z hlediska sociální struktury. Koncept vycházel ze schopnosti aktérů získat přístup k různým typům kapitálů. Podle typu rozlišuje reaktivní schopnost, která umožňuje přizpůsobit se šoku nebo se z něj zotavit, a dále proaktivní schopnost, kdy aktér vyhledává nebo vytváří další možnosti. Pozitivním výsledkem celého procesu je zvýšení kompetencí při zvládání rizik. Tento koncept se uplatňuje v několika úrovních od individuální roviny domácností až po rovinu národních či mezinárodních systémů. V každé rovině i napříč nimi jsou aktéři součástí sociálního pole, které je definováno s ohledem na identifikovanou hrozbu (Obrist et al., 2010, s. 289).

Na potenciální riziko mohou aktéři pohlížet třemi různými způsoby a podle toho přistupovat k jeho zpracování. Jejich reakce má pak reaktivní či proaktivní charakter. Pokud je vnímáno zcela negativně, aktéři se snaží riziko odstranit a vrátit ohrožený systém k rovnováze, která je z jejich pohledu identická se situací před krizí. V riziku ale aktéři mohou vidět i potenciál ke změně systému. Pokud má podle nich riziko potenciál vývoje, reagují inkrementálními adaptačními změnami. Důležitý je inovativní přístup k řešení v době, kdy systém vyžaduje okamžité zavedení konkrétních veřejných služeb a opatření. K významným sociálním změnám dochází v případě vysoké resilience systému. Pokud je systém schopen se učit, riziko se stává impulsem pro jeho významnou změnu (Podgórska et al., 2023, s. 5). Obdobně krizi vnímá i Burke et al. (2021) jako okno příležitostí pro reformu stávajícího systému.

Na podobném principu definovali dva rámce resilience zdravotnických systémů i Alameddine et al. (2019, s. 23). První pojetí odpovídalo schopnosti systému čelit krizové situaci a vrátit se k obvyklému fungování před krizí. Autoři tento rámec kritizovali, protože ignoroval skutečnost, že v důsledku krize bývá definice „normálu“ často přeformulována a systém už nemusí být schopný či ochotný se k předkrizovému stavu vracet, ale vrací se k jinému stabilnímu stavu, který je nově rámován jako „normální“. Alameddine et al. (2019) proto identifikovali i druhý rámec resilience, kdy ji vnímali jako komplexní systémovou schopnost reagovat na běžné i mimořádné krize. Vycházeli z toho, že pro resilienci systému je klíčová vzájemná propojenost ochranných a podpůrných faktorů zdravotnického systému, který je pojmán komplexně a zahrnuje prvky systému, zdroje, procesy i samotnou strukturu systému.

V našem článku vycházíme především z konceptuálního rámce dimenzí resilience (Schéma 1), který Blanchet et al. (2017, s. 432) upravili dle environmentál-

ního konceptu Lebel et al. (2006) tak, aby odpovídal oblasti zdravotnictví. Blanchet et al. (2017) integroval různé přístupy k resilienci do jednoho konceptu, který charakterizuje resilienci zdravotnických systémů prostřednictvím čtyř hlavních dimenzí – znalosti, nejistoty, vzájemné závislosti a legitimacy. Všechny tyto dimenze jsou navzájem propojeny a tvoří celistvý komplexní systém.

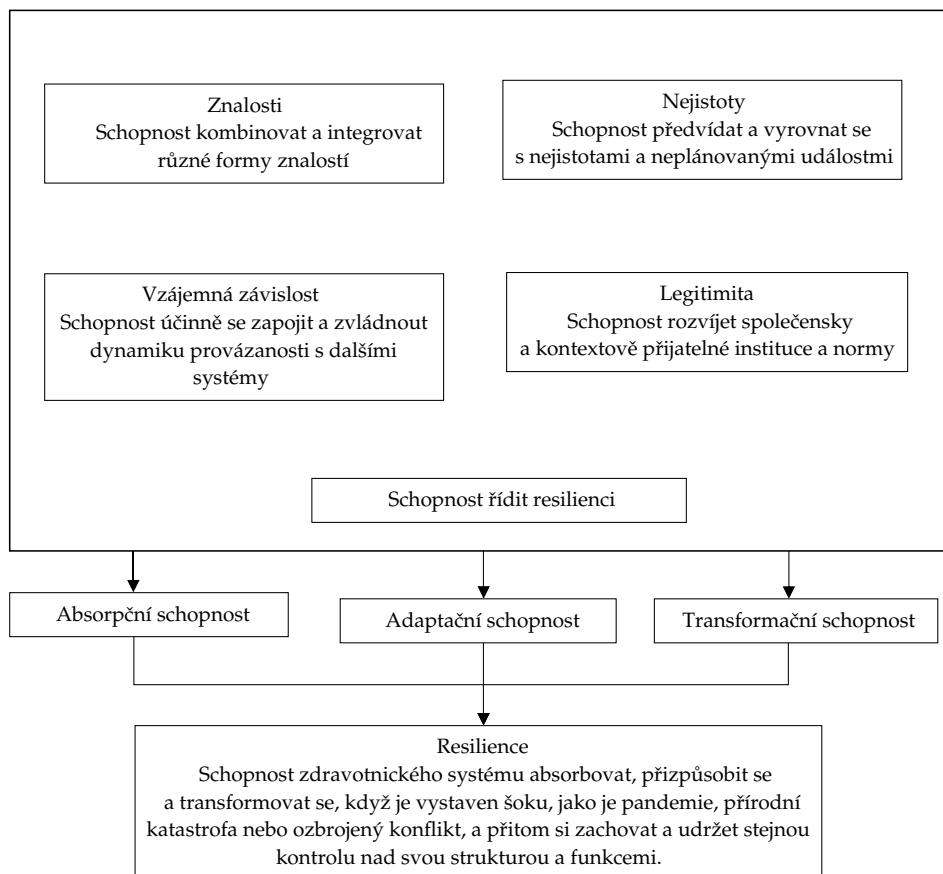
Dimenze *znalostí* odráží nutnost shromažďovat různé typy dat, informací a znalostí, které je dále potřeba analyzovat a navzájem kombinovat. Z hlediska našeho tématu válečných uprchlíků je důležité znát nejen jejich počty, demografické ukazatele, zdravotní stav a zdravotní priority, ale mít také informace o dostupných finančních i lidských zdrojích zdravotnického systému, evidovat deficity systému, mapovat příležitosti využití lidského kapitálu mezi uprchlíky a migranty apod. Důležité je monitorovat i potenciální rizika, ať už pro společnost, nebo jednotlivce, která z nové situace vyplývají v oblasti zdraví nebo například dostupnosti péče a udržitelnosti systému.

Schopnosti systému reagovat na neočekávané změny odpovídá dimenze *nejistoty*. Adaptabilita systému vychází ze schopnosti aktérů uvědomovat si případná rizika, předvídat je a adekvátně na ně reagovat. V našem případě je důležité například předvídat dopad migrační vlny na výskyt a skladbu nemocí a mít k dispozici funkční systém dozoru nad nemocemi a systém včasného informování zainteresovaných aktérů. Zároveň je adaptabilita spojena i s funkcí řízení a schopností přijímat příslušná opatření, a to na úrovni jednotlivců, skupin a sítí, které tyto systémy řídí.

Provázanost zdravotnického systému s ostatními systémy zachycuje dimenze *vzájemné závislosti*. Na zdravotnické systémy působí řada nezdravotnických systémů včetně politického, ekonomického, sociálního či právního. Tyto vlivy jsou o to viditelnější, o co je resilience zdravotnického systému slabší. V našem případě může ovlivňovat poskytování zdravotní péče migrantům nastavení vzdělávacího systému a z něho plynoucí nedostatek lidských zdrojů ve zdravotnictví nebo legislativní nastavení migrační politiky ve vztahu k uprchlíkům, které se promítá do dostupnosti veřejného zdravotního pojištění, což významně ovlivňuje čerpání zdravotní péče. Důležitá je provázanost se systémem sociálního zabezpečení, kdy postavení zejména vulnerabilních skupin, jako jsou matky pečující o malé děti, osoby se zdravotním znevýhodněním apod., v systému sociálního zabezpečení může rovněž ovlivnit přístup těchto osob k veřejnému zdravotnímu pojištění. Významnou roli hraje spolupráce a koordinace mezi jednotlivými systémy a míra, do jaké je zdravotnický systém schopný tuto vzájemnou závislost ovlivňovat.

Poslední dimenzí je dimenze *legitimity*, která je spojena se schopností rozvíjet kontextově přizpůsobené instituce a normy, které jsou přijímány společností. Důležitou složkou legitimacy je inkluzivní přístup. Do tvorby zdravotní politiky a řízení zdravotnických služeb je potřeba zapojit uživatele zdravotnického systému. Těmi mohou být jak samotní pacienti, tak i širší veřejnost na všech úrovních. Dochází tak ke zvyšování transparentnosti principů, na kterých je systém postaven.

Schéma 1. Konceptuální rámec dimenzí resilience (dle Blanchet et al. 2017)

Zdravotnické systémy mohou vykazovat tři úrovně resilience. *Absorpční schopnost* umožňuje pokračovat zdravotnickému systému v plnění jeho funkce. V důsledku nečekaných změn tak nedochází ke snížení kvantity či kvality poskytovaných služeb a nastavená spravedlnost systému zůstává zachována. V našem případě by slabá absorpční kapacita vedla např. k omezení poskytování zdravotnických služeb z důvodu nedostatku personálu. *Adaptační schopnost* odráží schopnost zainteresovaných aktérů poskytovat stejnou úroveň služeb díky změnám na úrovni vstupů. Předkrizovou úroveň služeb jsou schopni poskytovat s méně zdroji nebo díky organizačním změnám, které umožňují jejich jinou strukturu. Schopnost a ochota aktérů k systémové změně, kdy dochází ke změně funkcí a struktury zdravotnického systému, tvoří *transformační schopnost* (Blanchet et al., 2020).

V českém kontextu se tématem resilience ve vztahu ke zdravotnickému systému věnuje např. výzkumná studie Burau et al. (2024), která se zaměřuje na komparaci resilience zdravotnických systémů v době pandemie covidu-19 s ohledem na lidské zdroje v šesti evropských zemích včetně ČR.

Metodologie

Z hlediska výzkumného designu jde o případovou studii (Creswell, 2008; Yin, 2003), kdy jsme se zaměřily na výzkum resilience českého zdravotnického systému v návaznosti na uprchlickou vlnu z Ukrajiny v období březen 2022 až červen 2023 pohledem pracovníků poskytujících interkulturní práci (včetně sociálních pracovníků), kteří doprovázejí ukrajinské uprchlíky v rámci českého zdravotnictví. Interkulturní pracovník je dvojjazyčný komunitní pracovník, obvykle s migračním původem, pracující většinou pro nevládní organizace a některé obecní úřady (Dohnalová, 2020). Součástí jeho pracovní náplně je poskytování individuální asistence při jednání s veřejnými institucemi (včetně zdravotních služeb), včetně tlumočení, mediace a prevence konfliktu a informování migrantů a majoritní společnosti s cílem napomáhat integraci migrantů a uprchlíků (Palaščáková, 2014).

Důvodem pro zvolení interkulturních pracovníků jako cílové skupiny našeho výzkumu je jejich unikátní postavení při poskytování zdravotních služeb, kdy na jedné straně jsou nedílnou součástí procesu poskytování zdravotní péče a na druhé straně mají zobecněnou zkušenost pacientů uprchlíků. S ohledem na to, že interkulturní pracovníci doprovází i v jiných systémech veřejných služeb, jsou schopni reflektovat komplexní škálu sociálních a zdravotních potřeb svých klientů.

S ohledem na dosud neprobádané téma byl v rámci našeho empirického šetření aplikován kvalitativní výzkumný přístup (Flick, 2009). Ke sběru dat byla využita metoda ohniskových skupin (focus groups, dále FG), kdy byly provedeny celkem tři skupinové rozhovory (Flick, 2009; Kitzinger, 2006) s interkulturními pracovníky. Tato metoda nám umožnila využít samovolně vznikajících skupinových interakcí v průběhu diskuse na předem určená témata zaměřená na capacity a deficit resilience zdravotnického systému v reakci na příchod válečných uprchlíků z Ukrajiny (Flick, 2009). První a třetí FG proběhly online, což nám umožnilo získat širší geografické pokrytí a větší rozmanitost informantů (Rupert et al., 2017; Wilkerson et al., 2014). Do druhé FG, která proběhla prezenčně, se zapojili interkulturní pracovníci z hlavního města Prahy. Rekrutace účastníků FG probíhala přes Konsorcium nevládních organizací pracujících s migranty a další organizace zaměřené na cílovou skupinu migrantů, které distribuovaly žádost o účast interkulturních pracovníků (dále IP) v našem výzkumu. Součástí žádosti byl odkaz na webový dotazník pro IP. Členové týmu na základě vyplněných dotazníků vybrali ty interkulturní pracovníky, kteří splňovali stanovená kritéria, a pozvali je na FG. Hlavním kritériem pro výběr informantů do první a druhé FG byla zkušenost IP s doprovázením ukrajinských válečných uprchlíků ve zdravotnickém systému a zaměstnání na pozici IP minimálně jeden rok. Třetí FG byla

Tabulka 1. Charakteristika výběrového vzorku interkulturních pracovníků – účastníků fokusních skupin

Označení účastníka FG*	Kraj/místo působení	Věková skupina**	Pohlaví	Jazyky, ve kterých poskytují interkulturní práce***
FG1 (online)				
IKP1-1	Praha	25–34	Žena	RU
IKP1-2	Pardubický	25–34	Žena	UA
IKP1-3	Praha	35–44	Žena	UA, RU
IKP1-4	Praha	35–44	Žena	RU
IKP1-5	Praha	25–34	Žena	UA, RU
IKP1-6	Olomoucký	35–44	Muž	RU
IKP1-7	Olomoucký	45–54	Žena	RU
FG2 (prezenčně)				
IKP2-1	Praha	35–44	Žena	UA, RU
IKP2-2	Praha	25–34	Žena	RU
IKP2-3	Praha	25–34	Žena	RU
IKP2-4	Praha	35–44	Žena	RU
IKP2-5	Praha	35–44	Žena	UA, RU
FG3 (online)				
IKP3-1	Praha	35–44	Žena	RU
IKP3-2	Pardubický	25–34	Žena	UA, RU
IKP3-3	Praha	35–44	Žena	RU
IKP3-4	Praha	35–44	Žena	RU
IKP3-5	Praha	35–44	Žena	RU
IKP3-6	Praha	35–44	Žena	UA, RU
IKP3-7	Středočeský	35–44	Žena	UA, RU
IKP3-8	Praha	35–44	Žena	RU

Poznámka: *FG – fokusní skupina (focus group); **věkové skupiny: 18–24; 25–34; 35–44; 45–54; 55–64; 65–74; 75+; ***jazyky, ve kterých informanti poskytují interkulturní služby uprchlíkům z Ukrajiny: UA – ukrajinština, RU – ruština.

zaměřena úžeji – na zkušenosti s doprovázením chronicky nemocných pacientů z řad válečných ukrajinských uprchlíků (opět byl podmínkou výkon povolání IP minimálně jeden rok). První dvě FG proběhly v listopadu 2022, třetí FG v březnu 2023. V každé FG jeden z členů výzkumného týmu s migrační zkušeností skupinovou diskusi moderoval (E. T.) a druhý (K. D.) se účastnil v roli tzv. tichého pozorovatele, tj. do diskuse vstupoval sporadicky a zaznamenával skupinovou dynamiku, celkovou atmosféru diskuse a další charakteristiky účastníků (Flick, 2009). V první FG bylo sedm, v druhé pět a ve třetí osm účastníků (viz Tabulka 1). Většina účastníků FG byly ženy, což kopíruje genderové zastoupení v této profesi. Z ohniskových skupin byl pořízen audiozáznam, který byl následně doslovně přepsán, a přepisy byly anonymizovány. Analýza přepisů proběhla s využitím tematického kódování (Clarke et al., 2015). V úvodní fázi analýzy se všichni členové týmu důkladně seznámili s daty. S ohledem na teoretický rámec jsme zvolili strategii dvoufázového kódování. Nejprve dva výzkumníci (KD a OA) nezávisle na sobě okódovali přepisy FG na základě témat, která vycházela z konceptu dimenzí resilience zdravotnického systému (znalosti, nejistota, vzájemná závislost a legitimita). V rámci společné diskuse došel výzkumný tým ke konečnému kódování větších segmentů textu odpovídajících tématům vycházejícím z teorie. Následně byla v rámci těchto primárních témat metodou otevřeného kódování identifikována subtémata vztahující se ke kapacitám a deficitům resilience zdravotnického systému, která jsou představena v rámci interpretace výsledků. K analýze bylo využito manuální kódování. Data byla interpretována v kontextu dlouhodobé zkušenosti výzkumného týmu s problematikou zdraví a zdravotní péče o migranty, rutinních statistických dat a relevantních výzkumných studií na dané téma. Výzkum probíhal v souladu s etickými principy sociologického výzkumu a byl schválen Etickou komisí Všeobecné fakultní nemocnice v Praze, č. j. 205/22 S-IV. Všichni informanti byli poučeni o záměru a smyslu výzkumu a o dobrovolnosti účasti ve výzkumu a všichni podepsali informovaný souhlas.

Dimenze resilience českého zdravotnického systému pohledem interkulturních pracovníků

V rámci empirického šetření jsme perspektivou interkulturních pracovníků za využití konceptuálního rámce dimenzí resilience zdravotnických systémů (Blanchet et al., 2017, 2020) identifikovaly v rámci jednotlivých dimenzí (viz výše) kapacity resilience, ale zároveň i deficity resilience českého zdravotnického systému.

Dimenze znalostí

Interkulturní pracovníci opakovaně zmiňovali řadu problémů, které souvisely s nedostatkem informací a informování v souvislosti s vlnou válečných uprchlíků z Ukrajiny. Týkalo se to nedostatečného informování poskytovatelů zdravotních

služeb ze strany veřejných úřadů, zejména v oblasti právního nároku ukrajinských uprchlíků na zdravotní péči hrazenou z veřejného zdravotního pojištění.

A teď se mi už několikrát stalo, že nechťeli mého pacienta z toho důvodu, že jim to pojišťovna neproplatí... Některá zařízení nebo některý zdravotníci si myslí, že tohle (veřejné zdravotní pojištění pro uprchlíky) je nějaké speciální pojištění pro uprchlíky, což není. To znamená, že ještě nemají zkušenosti a jenom jim je to potřeba říct. Je to tím, že nedostávají ty informace. Na začátku se to fakt měnilo každý druhý den. Uvědomte si, že Česká republika za hrozně krátké období vytvořila speciální zákon a teď ho třikrát novelizovala. (IKP2-2)

Interkulturním pracovníkům dále chyběly souhrnné informace o síti zdravotních služeb, které by byly schopné přijímat do péče uprchlíky, včetně základních informací o službách poskytovaných jednotlivými UA Pointy.

Chtěli jsme podchytit ty UA Pointy, abysme vůbec zmapovali, které služby nabízejí. Z toho vlastně na stránkách ministerstva vnitra se ty informace liší. My, které tady žijeme už léta a jsme seznámené s tím, jak to funguje v českém zdravotnictví, jsme stejně kolikrát nebyly schopné pobrat, kam ty uprchlíky máme odkázat. (IKP2-1)

Ministerstvo zdravotnictví sice začalo po vypuknutí válečného konfliktu poskytovat na svých webových stránkách informace týkající se zdravotní péče pro válečné uprchlíky z Ukrajiny a zřídilo informační telefonickou linku pro uprchlíky z Ukrajiny i české lékaře. O těchto informačních kanálech ale část zdravotníků nevěděla a některé informace nebyly aktualizovány.

Dokonce i linky ministerstva říkají úplně něco jiného... (IKP2-3)

Tu linku na ministerstvu zdravotnictví oni nepoužívají. To jsem viděla víckrát. (IKP2-3)

Zároveň byly iniciovány různé podpůrné informační iniciativy ze strany samotných lékařů a jejich odborných společností, zdravotnických organizací, neziskového sektoru a samosprávy. Všechny tyto informace byly roztržštěné, chyběl jeden důvěryhodný informační kanál.

Kdyby se přeložily alespoň ty anamnestický dotazníky, poučení před operacemi. Vždyť už to někde je, tak si to posbírat a předat si to nemocnice k nemocnici. Anebo to udělat jednotlivě. A kdo by to měl udělat? Podle mě by se na tom mělo podílet ministerstvo zdravotnictví a mělo by na tom mít zájem. (IKP2-1)

Resilienci systému by mohlo zvýšit efektivní informování a šíření znalostí ve směru k ukrajinským uprchlíkům. Interkulturní pracovníci uváděli konkrétní případy, kdy naopak nedostatečné informování činí v praxi řadu problémů.

Také by pomohla informovanost ukrajinských uprchlíků, jak funguje zdravotní systém v ČR. A také informovanost nebo školení českých lékařů a sester o tom, že se ukrajínští pacienti neorientují a nerozumí tomu systému, že když dostanou žádanku, tak nevědí, co s ní dále dělat. (IKP1-5)

Jako významný deficit resilience zdravotnického systému v oblasti znalostí můžeme vnímat i nedostatečné interkulturní vzdělávání zdravotnických pracovníků. K lednu 2024 neexistovalo v ČR standardizované vzdělávání a odborná příprava v oblasti interkulturních kompetencí pro zdravotnické pracovníky (Ústav veřejného zdravotnictví a medicínského práva, 1. lékařská fakulta UK, 2023).

Občas bohužel nerozumí čeští zdravotníci tomu, že právě tím prožitým stresem z války se zdravotní problémy zhoršily. Třeba byly chronické a nyní je to v horším stavu. (IKP1-5)

Zdravotníci tady v Česku nerozumí tomu zdravotnímu systému, jaký je na Ukrajině. (IKP2-4)

... od lékaře se čeká na Ukrajině něco jiného. To je i důvod, proč třeba volají tu záchranku, protože tam je to takový jakoby mezistupeň praktického lékaře... Není to úplně praktický lékař, ale může předepsat léky, může vám dát injekci, vlastně vás ošetří hned na místě a vy vlastně už nemusíte do nemocnice. Proto oni volají občas záchranku. To se těžko vysvětluje tady doktorům. (IKP2-1)

Blanchet et al. (2017) dále uvádějí, že tvůrci zdravotní politiky musí znát současné dostupné zdroje, existující mezery ve zdrojích nebo slabá místa zdravotnického systému a také současný zdravotní stav obyvatelstva, včetně uprchlíků. Zde je nutno zmínit, že Ministerstvo zdravotnictví má k dispozici poměrně komplexní systém zdravotnických informací shromažďovaných, analyzovaných a prezentovaných Ústavem zdravotnických informací a statistiky ČR (dále ÚZIS). ÚZIS je organizační složkou státu a Ministerstvo zdravotnictví je jeho zřizovatelem (ÚZIS, 2023). Ačkoliv data o zdravotním stavu migrantů včetně uprchlíků ÚZIS pravidelně nesbírá, určitý obrázek o spotřebě zdravotní péče uprchlíků mohou poskytnout data o čerpání zdravotní péče uprchlíky od zdravotních pojišťoven. Ta ale, s ohledem na sníženou dostupnost některých zdravotnických služeb pro tuto vulnerabilní skupinu, nemusí odpovídat skutečné potřebě zdravotní péče této vulnerabilní skupiny. Například dle výzkumného šetření PAQ Research zaměřeného na zkušenosti válečných uprchlíků z Ukrajiny s životem v ČR jich pětina uvedla, že se ke zdravotní péči nedostali, a to i když ji potřebovali (Kavanová et al., 2022).

Dimenze nejistoty

Podmínkou resilience systému je i schopnost aktérů (tvůrců politik) uvědomovat si případná rizika, předvídat je a adekvátně na ně reagovat. S ohledem na data ÚZIS o kapacitě českého zdravotnického systému, jak z hlediska financí, tak

i s ohledem na personální zdroje, byly již před příchodem ukrajinských uprchlíků známy některé deficity českého zdravotnického systému, např. nízká dostupnost praktických lékařů pro dospělé (Maláková et al., 2020), praktických lékařů pro děti a dorost (Šídlo et al., 2019) či dětských psychiatrů (Tušková et al., 2020). V našem výzkumu se potvrdil nedostatek zdravotnických pracovníků v některých oborech a profesích jako deficit absorpční schopnosti českého zdravotnického systému v reakci na vnější šok v podobě uprchlické krize z Ukrajiny, podobně jako v Hanefeld et al. (2018) nebo Burau et al. (2024), kteří identifikovali lidské zdroje ve zdravotnictví jako klíčovou podmínku resilience zdravotnických systémů. Z empirického šetření vyplynulo, že omezená dostupnost některých typů péče, zaznamenaná ještě před vypuknutím uprchlické krize, se naplno projevila právě s příchodem vysokého počtu ukrajinských uprchlíků. Interkulturní pracovníci opakovaně uváděli příklady personálních deficitů v některých odbornostech, které jsou bariérou dostupnosti nejen pro uprchlíky, ale i pro většinovou populaci.

Vnímám jako velký problém, že praktický lékař, u kterého všechno začíná, u nás v regionu nejde sehnat. Nikdo nepřijímá, a kamkoliv půjde nemocný uprchlík, řeknou mu, že musí mít žádanku od praktického lékaře, jinak ho nevezmou. Nebo „běžte k praktickému, ať to řeší“. My už z Berouna posíláme do Prahy do Motola a často jde o staré a nemocné lidi a nemáme pro ně doprovod. Je to přehlcené. (IKP3-7)

Všude říkám, že je strašný problém s dětskou psychiatrií. Ta je prostě nedostupná. (IKP2-2)

... chybí praktičtí lékaři, pediatři, že jsou dlouhé čekací lhůty. Že chybí odborníci jako dětské psychiatrie, dětské neurologové a obecně psychiatrie. Denně se v práci potýkáme s dlouhými čekacími lhůtami, což je velký problém. (IKP1-3)

Ale největší problém, to víte všichni, to bude zubař, tam se nám nedaří nikoho najít... (IKP1-7)

Interkulturními pracovníky bylo pozitivně vnímanou reakcí na krizi ze strany tvůrců politiky zavedení tzv. UA Pointů, které v řadě aspektů dokázaly nahradit zejména nedostatek lékařů v primární péči a v některých odbornostech ambulantní specializované péče.

Moc fajn je, že byly založeny UA Pointy ve velkých nemocnicích ... na Bulovce, v Motole, a že ti uprchlíci, kteří nemohli sehnat dětského lékaře, mohou zajít tam a dostat potvrzení pro školu, školku, nechat naočkovat dítě. (IKP1-5)

Naopak jako problematická byla hodnocena skutečnost, že tato zařízení nebyla dostupná ve všech regionech ČR a i jejich kapacita přestávala být dostačující. Zmíněna byla i nejednotná kvalita a rozsah služeb v těchto nízkoprahových zařízeních, zejména s ohledem na zajištění tlumočení.

Například v nemocnici XY [anonymizováno] to nemají nějakým způsobem oddělený, takže toho tlumočníka tam nemají. Není to takový ten UA Point, to je prostě pohotovost, urgentní příjem. Oni jim nařídili ten UA Point, tak ho tam dali, ale není to v zásadě UA Point. (IKP2-3)

Interkulturní pracovníci rovněž upozorňovali na to, že český zdravotnický systém není dostatečně připraven na cizojazyčné pacienty v oblasti tlumočení a interkulturní práce (podobně Jelínková et al., 2023a). Závažným problémem je nedostatek tlumočnicků a interkulturních pracovníků:

Ráda bych ještě doplnila nedostatek tlumočnicků. Já jsem z Poradny XY [anon.] a mám také v péči několik žen s onkologickým onemocněním. Občas se mi stává, že některá z žen musí v konkrétní den k lékaři a já tu dobu mám již v kalendáři obsazenou a musím ji přesměrovat na jinou organizaci... a občas se stává, že i oni, jiní interkulturní asistenti, jsou pracovně vytížení... (IKP3-2)

Rozvoji interkulturní práce ale brání i současná neukotvenost pracovní pozice interkulturního pracovníka v českém zdravotnickém systému (Dohnalová, 2020). V této souvislosti interkulturní pracovníci opakovaně uváděli, že se setkávají s nepochopením své role ze strany zdravotníků:

Občas samozřejmě, když je odborná slovní zásoba, tak si myslí, že tlumočník je odborník na zdravotní slovní zásobu, předpokládají, že já budu vědět a vyznám se v těch odborných termínech, že se vyznáme v nemocech, v symptomech apod. ... což tak samozřejmě není, takže pak je to složitější. Lékaři si myslí, že jsme tlumočníci pro zdravotnictví, ne interkulturní pracovníci... (IKP1-5)

Určitým nevyužitým potenciálem ve zvyšování resilience zdravotnického systému je nedostatečné zapojení ukrajinských zdravotníků do českého zdravotnického systému. Jako bariéra zapojení ukrajinských lékařů byl zmiňován časově a finančně náročný apribační proces získávání lékařské způsobilosti v ČR.

Je na čase vznést dotaz na ministerstvo zdravotnictví, aby zjednodušili uznávání diplomů ukrajinských lékařů. Je jich zde hodně a trvá strašně dlouho, než si udělají zkoušky. Rok, dva a to ti lékaři nechtějí. ... Je tady hodně ukrajinských doktorů, ale podmínky, které jim dávají, jsou pro ně ponižující. Pracovat se sanitářkami, uklízetkami, koupat klienty. Říkají, že si toto už odpracovali na Ukrajině a nyní už by počítali, že si jich budou vážit nebo že budou moci alespoň pracovat jako zdravotní sestry. Stalo se nám, že lékařce nabídli dvanáctihodinové směny, ona měla osmileté dítě a vůbec se nechtěla bavit o tom, že by mohla chodit pouze na ranní směny, aby mohla být s dcerou. Je tady sama, takže ta holčička by byla sama večer nebo v noci... Vůbec se na to nebral ohled. Doktorka oftalmoložka. Takže namísto toho, aby měli doktorku, poslali ji pryč. Nevyužili té situace. (IKP1-7)

Naopak příkladem proaktivního přístupu ke krizi (Obrist et al., 2010) byla mobilizace ukrajinsky a rusky mluvících psychologů a psychoterapeutů (z velké části z řad samotných uprchlíků), kteří se v rámci neziskového sektoru, ale i dalších institucí zapojili do poskytování psychosociální podpory uprchlíků (nejen) v rámci zdravotnictví.

Já chci říci, že moc děkuji, že se podařilo zařídit psychology pro naše onkologické pacienty a jejich rodiny... (IKP3-8)

Určitou výhodou pro absorpci pacientů ukrajinských uprchlíků v rámci zdravotnického systému byla skutečnost, že již před vypuknutím válečného konfliktu na Ukrajině bylo k 31. 12. 2021 registrováno v ČR 196 000 Ukrajinců (Holý, 2023), z nichž více než 80 % na území ČR pracovalo. Časté bylo zaměstnávání ukrajinských migrantů ve zdravotnictví (zejména v nemocnicích) na méně kvalifikovaných pracovních pozicích (úklid, práce v kuchyni, sanitáři apod.) (Dobiášová, 2016). Častým řešením, zejména v nemocnicích, je proto v případě jazykové bariéry využívání tlumočení ze strany těchto zaměstnanců.

Oni si spíš přizvou sanitárku, sestřičku nebo někoho, kdo jakž takž rozumí ukrajinsky, ale to je jakoby z nouze ctnost. (IKP2-1)

Hanefeld et al. (2018) udávají jako další nezbytnou podmínku pro resilienci zdravotnických systémů vůči krizím mechanismy financování (schopnost mobilizace zdrojů na financování reakce). V této souvislosti je nutno zmínit, že česká vláda umožnila ukrajinským uprchlíkům vstup do veřejného zdravotního pojištění za stejných podmínek jako u občanů ČR. To bylo interkulturními pracovníky hodnoceno jako výrazná pomoc při překonávání překážek dostupnosti zdravotní péče pro ukrajinské uprchlíky.

Je tam hodně problémů a z toho vyplývá, ale ta skupina s dočasnou ochranou alešpoň má veřejné zdravotní pojištění a není tam problém s úhradou léčby. (IKP3-7)

Tuto skutečnost potvrzují i jiné výzkumy. Např. v rámci 10 zemí, které se účastnily výzkumu European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), byla uprchlíky v ČR nejlépe hodnocena dostupnost zdravotního pojištění a finanční dostupnost zdravotní péče (FRA, 2023).

Dimenze vzájemné provázanosti

Zdravotnický systém je ovlivňován celou řadou aktérů včetně pacientů, pracovníků v rámci systému, tvůrců politik a dalších. Zájmy a jednání aktérů, jejich politická moc i jejich vzájemné interakce mají dopad na resilienci zdravotnického systému (Saulnier, 2021). Zároveň systém nefunguje izolovaně a působí na něj

přímo či nepřímou celá řada dalších systémů (Blanchet et al., 2017), přičemž vzájemná efektivní provázanost systémů je další důležitou podmínkou pro posílení resilience (Blanchet et al., 2020; Clark-Ginsberg a Chandra, 2023; Sagan, 2023). Akteři zainteresovaní v analýze resilience zdravotnických systémů by měli pracovat s multisystémovým pohledem (Trump a Linkov, 2023).

V rámci ČR je nedostatečná propojenost českého zdravotního a sociálního systému dlouhodobě neřešeným problémem. Důvodem nepropojenosti je oddělený vývoj obou systémů v rámci dvou samostatných resortů (resortu zdravotnictví a resortu sociálních věcí) už od devadesátých let. I přesto, že v posledních letech došlo k několika pokusům o nastolení agendy v oblasti propojení zdravotní a sociální péče, což dokládá i dlouhodobý program Agendy 2030 nebo Zdraví 2030 (MZ, 2017), nepodařilo se zatím zdravotní a sociální oblast integrovat, jak ostatně uvádí i Zpráva o naplňování Agendy 2030 (Ministerstvo životního prostředí, 2020). V našem výzkumu se v případě ukrajinských migrantů projevila nepropojenost zdravotních a sociálních služeb v nedostatečném sdílení informací mezi oběma systémy.

Ti lidé, kteří zde žádají o dočasnou ochranu, tak mají nárok na veškerou péči. Jednak zařízení následné (zdravotní i sociální) péče nevědí, že tito lidé mají nárok na veškerou péči včetně té následné. (IKP3-8)

Ukázkou nepropojenosti zdravotního a sociálního systému byla změna úhrady zdravotního pojištění po uplynutí 150 dnů od udělení dočasné ochrany (Lex Ukrajina II). Tato změna se dotkla zejména osob v ekonomicky aktivním věku od 18 do 64 let, které ze zdravotních důvodů nemohly pracovat, ale jedinou možností, jak získat úhradu zdravotního pojištění od státu, byla nutnost se evidovat na úřadu práce. Docházelo k paradoxní situaci, kdy se evidovali lidé, kteří nejen že nemohli ze zdravotních důvodů pracovat, ale bylo pro ně i velmi obtížné se na úřad práce fyzicky dostavit.

Je zde nyní vytvářen umělý tlak, který se vytváří s úřadem práce u lidí s dočasnou ochranou, která když skončí, tak ať je pacient v jakémkoli stavu, tak my nemáme jinou šanci, protože náš stát nevymyslel jinou variantu, než je evidovat na úřadu práce, a my ty lidi, kteří by tam nepatřili, kteří jsou rozléčení, v těžké onkologické léčbě (a slovo úřad práce znamená, že mám pracovat, což je neslučitelné s jejich akutní léčbou), my je tam pokoutně vozíme, dopravujeme, evidujeme, abychom obešli ten zákon, který, byť jsme to s panem ministrem opakovaně projednávali, jaký je to nesmysl mít jedinou variantu, a to je pro dospělou osobu úřad práce, protože když je někdo nemocný, tak ze statutu, když tu nepracoval, tak má jedinou šanci, jít na úřad práce. (IKP3-3)

Máme klienty, kteří jsou tzv. ležáci a nemohou dojít ani na úřad práce. Na úřadě práce je nezaregistrují, protože nejsou schopni pracovat a zůstávají doma a nejsou registrovaní nikde a po 150 dnech si musí sami platit zdravotní pojištění, protože jim nikdo invaliditu neuzná. Říkají jim „máte důchod na Ukrajině, zaplaťte si to z toho“.

Většina z těch lidí přitom ani nemá účty, nechodí jim důchody... to nikoho nezajímá a je to bezvýchodná situace, nevíme, co s tím... Snažíme se domluvit odvoz klienta na úřad práce, ale oni ho stejně nezaregistrují, protože není schopen pracovat. Že je to nařízení úřadu práce. (IKP1-7)

Tato bariéra se od dubna 2023 zmírnila (tzv. Lex Ukrajina V), kdy za osobu, jejíž závažný zdravotní stav dlouhodobě neumožňuje výkon práce, hradí zdravotní pojištění stát bez potřeby registrace na úřadu práce. Zdravotní stav je třeba doložit příslušné zdravotní pojišťovně výpisem ze zdravotnické dokumentace.

V rámci našich focus group byla často zmiňována špatná dostupnost bydlení pro uprchlíky, zejména pak v souvislosti s onkologickými pacienty. V oblasti zajištění bydlení pro chronicky nemocné hrály nezastupitelnou roli neziskové organizace, které reagovaly na deficity státní politiky. Lex Ukrajina V z dubna 2023 přinesl zpřísnění nároku na humanitární dávku pro uprchlíky a dávky v oblasti státem hrazeného bydlení s výjimkou zranitelných osob. Tato výjimka dokládá určitý posun v komunikaci mezi resortem zdravotnictví a sociálních věcí.

Hlavně jde o to, že tady ti onkologičtí pacienti vyžadují úplně jiné podmínky bydlení než takové, které jsou jim poskytovány v rámci možností pro uprchlíky. Nyní tady řeším u malých dětí léčených onkologicky, že tady v Praze není dostatek pobytových možností. Tyto děti nemohou mít vlastní pokoj, zlepšené hygienické podmínky. A to stejně se řeší na onkologii. (IKP3-8)

Jako pozitivní se ukázala role neziskového sektoru, který pomáhal v oblastech, kde státní nebo soukromý sektor selhával nebo neměl dostatečné kapacity.

Taky jsem obecně moc ráda za Sdružení pro integraci a migraci, že mně pomáhají řešit bydlení pro ty lidi, jsem moc vděčná, že mně pomáhala paní z Alzheimerovské společnosti [Česká alzheimerovská společnost, o. p. s.], hledat možnosti řešení pro paní, která měla demenci. (IKP3-8)

Některé situace byly specifické a pro zainteresované strany náročné na řešení, protože se jedná o cílovou skupinu, která je často bez finančních prostředků. Zde je opět patrná nepropojenost mezi zdravotním a sociálním systémem.

My se nyní potýkáme s problematikou u rodin a dětských pacientů s tím, že již několikrát jsme řešili úmrtí dítěte a rodina řešila převoz ostatků, tzv. repatriaci, do místa bydliště na Ukrajině, ale jsou naprosto bez finančních prostředků a bez jakéholiv pomoci a my nemáme přesah mimo zdi nemocnice. Takže oni se s tím potýkají... mají od nás spoustu věcí předtelefonováno, ale sehnat oblečení do rakve, vypravit se na pohřební službu... je to velký zápal mnoha dobrovolníků. (IKP3-5)

Další problémovou oblastí související s meziresortní spoluprací bylo poskytování vzdělávání pro děti se zdravotním omezením. Rodiče se dostávali do těžko

řešitelné situace, kdy nedostupnost zdravotní péče, resp. ztížená možnost získat lékařské potvrzení, vedla k situaci, kdy dítě nemohlo navštěvovat vzdělávací instituce. Důvodem jsou nedostatečné lidské zdroje ve zdravotnickém systému, ale jejich nedostatek má přesah do vzdělávacího systému.

Pak je obrovský problém s dětmi s autismem. Rodiče jsou úplně v šoku, protože ty děti degradují, jelikož se s nimi nepracuje. Když u těch dětí není diagnóza, tak je nemohou dát do školských zařízení. Potřebují pořád nějak tu diagnózu psychiatrickou potvrzovat. Ono je to tak, že když jdete do toho SPC [speciálně pedagogické centrum], tak musíte mít potvrzení od toho lékaře. K tomu lékaři se nemůžete dostat a bez potvrzení od SPC se nemůžete dostat do školy. A je to vlastně začarovaný kruh. (IKP2-5)

Dimenze legitimacy

Jednou z nejdůležitějších složek resilience zdravotnického systému je existence institucí a norem, kterým veřejnost důvěřuje a které je v návaznosti na externí šoky možné rozvíjet. Zároveň se ukazuje, že pro resilienci zdravotnických systémů je důležitý tzv. přístup zaměřený na pacienta, který zvyšuje důvěru pacientů v systém (Blanchet, 2020).

Přestože má ČR pro oblast poskytování zdravotních služeb poměrně moderní a komplexní právní normu (zákon č. 372/2011 Sb.), která vychází z Úmluvy o lidských právech a biomedicíně (č. 96/2001 Sb. m. s.) a vymezuje práva pacientů na zapojování do léčby, zkušenosti interkulturních pracovníků ukázaly na přetrvávající paternalistický přístup zdravotníků ve vztahu k pacientům ukrajinským uprchlíkům. Projevovalo se to zejména v neochotě zdravotnických pracovníků komunikovat s pacienty a také je informovat o možnostech řešení jejich zdravotního stavu.

Setkávám se s tím, že když si pacient praktickému lékaři stěžuje na bolest u srdce, že potřebuje kardiologa, praktický lékař mu vystaví žádanku a ani mu nevysvětlí co s tou žádankou dál... Kde hledat dál pomoc. Pak ten klient přijde k nám do poradny a říká, že doktor mu neřekl, kam s tím má jít. (IKP1-5)

Velkou překážkou je nefunkční komunikace mezi lékaři, sestrami a ukrajinskými pacienty. Zažila jsem občas zkušenost, že odmítají vysvětlit co a jak, musíme se doptávat. (IKP1-3)

A ta sestřička řekla: „Pokud Vám něco nevyhovuje, termín atd., můžete si najít jiného lékaře.“ (IKP1-2)

Pan doktor byl strašně nepříjemnej. Je to obor takový intimní. Nechtěl ani svojí pacientce vysvětlovat co, jak a proč. Pak byl nepříjemný i na mě. (IKP2-3)

Interkulturní pracovníci se setkávali opakovaně s tím, že zdravotníci neznali zákonné nároky pacientů uprchlíků na poskytování zdravotní péče hrazené z veřej-

ného zdravotního pojištění, což se projevovalo v některých situacích i omezením rozsahu poskytované péče.

Stávalo se, že někteří praktičtí lékaři bohužel sdělej, že primárně uprchlíkům mohou poskytnout pouze základní péči, nikoliv všechno. Někdo primárně říkal, že mohou být vděční za to, že jim vůbec něco poskytuje, a na nějaký dovyšetření je neposílají nebo je nechtějí posílat. (IKP2-3)

Zároveň interkulturní pracovníci poukazovali i na nedodržování práv pacientů, která jsou zřetelně definována zákonem. Většinou se jednalo o odmítnutí poskytnutí péče z různých důvodů nebo porušení povinností na straně poskytovatele, která jsou s nepřijetím pacienta do péče spojena.

Doktor odmítl vzít pacienta, jen proto, že nemá kartičku. Také jsem se setkala s tím, že když lékař nemá kapacitu nebo mu nevyhovuje vzdálenost, tak odmítají napsat písemné odmítnutí, což pacient potřebuje, aby situaci dál mohl řešit. S tím lékaři moc nesouhlasí a často toto nechtějí vydávat. Za mě je toto to, co nás nejvíce bolí. (IKP1-3)

Opakovaně uváděným důvodem odmítnutí péče ukrajinským uprchlíkům ze strany českých zdravotníků byla absence tlumočnicka, a to i přesto, že je povinností poskytovatele zdravotních služeb zajistit, aby byl pacient srozumitelným způsobem informován o svém zdravotním stavu, i pokud se jedná o cizince (Těšinová et al., 2019).

Každý se s tím setkává. Když ten uprchlík přijde sám, tak je většinou odmítnutý. Prostě přijďte s tlumočnickem. (IKP2-3)

Oni mi na to odpoví: „My nemáme na dopisování e-mailem čas a voláme.“ Když jim řeknu, že pacient ale nerozumí česky, řeknou, že je to jeho problém, že si musí zajistit tlumočení. (IKP1-5)

V některých případech přístup zdravotníků ve vztahu k uprchlíkům vykazoval i znaky diskriminačního chování. Není ovšem jasné, zda takové chování bylo ovlivněno neznalostí postavení pacientů uprchlíků a jejich zákonného nároku, nemožností se domluvit nebo se jednalo skutečně o diskriminaci. Obdobné zjištění přináší i reprezentativní výzkum PAQ research mezi ukrajinskými uprchlíky, kdy 18 % dotázaných uvedlo, že je „doktor nechtěl přijmout“ (Kavanová et al., 2022).

Jednou jsem volala praktickému lékaři, zda mají volno a berou nové pacienty. Nejdřív mi bylo sděleno, že ano, ale jakmile jsem sdělila, že je to cizinec, tak mi řekli, že si to paní doktorka moc nepřeje. (IKP2-1)

Náš výzkum ukázal, podobně jako v jiných výzkumech (Hrešanová, 2011; Jelínková et al., 2023a; Šmídová, 2018; Těšinová Kopsa et al., 2023), že zdravotníci nemají

v ČR dostatečně osvojené základní komunikační dovednosti a znalosti v oblasti práv pacienta použitelné při běžné interakci s pacienty a v důsledku toho jsou značně limitováni i při interkulturní komunikaci s pacienty uprchlíky. Nedostatek komunikačních dovedností zaměřených na pacienta uvádí jako významnou překážku interkulturní komunikace i zahraniční studie (Paternotte et al., 2015). Přestože některé české výzkumy poukazují na částečný posun vztahu mezi pacientem a lékařem směrem k více partnerskému a rovnocennému (Hrešanová a Hasmanová Marhánková, 2008), řada lékařů stále nepřijala změnu paradigmatu od paternalismu k respektování identity a autonomie každého jednotlivce (Doležal a Doležal, 2023). K podobným závěrům, které ukazují na přetrvávající paternalistický přístup v českém zdravotnictví, dochází i řada dalších studií (Glajchová, 2016; Křížová a Šimek, 2007; Slepíčková a Šmídová, 2014). Prvky paternalismu byly v ČR identifikovány i ve veřejném odborném lékařském diskursu (Durnová et al., 2022).

Jedním z možných důvodů tohoto přístupu je určitá setrvačnost v myšlení a praxi, neboť šlo o běžný přístup k pacientům před rokem 1989 (Šimíček, 2017). Navíc v ČR není transformace tradičního hippokratovského modelu v koncepci vyzdvihující princip respektu k autonomii pacienta vyústěním přirozeného procesu, neboť chybí tradice, která by respekt k vůli pacienta obsahovala, ale je násilnou interakcí moderních práv pacientů (převzatých ze systémů s tradicí k respektu člověka jako osobnosti s právy) s myšlenkově odlišnou koncepcí systému českého zdravotnictví (založeného na omezeném důrazu svobody rozhodování). Je změnou „shora“, ke které formálně dochází v důsledku přistoupení ČR k Úmluvě o lidských právech a biomedicíně v roce 2001. Fakticky je koncepce partnerství stále ve velké míře zdravotnickými pracovníky odmítána a vztah lékaře a pacienta osciluje na ose mezi oběma výše zmíněnými krajními polohami (Těšinová et al., 2019).

Důvodem pro přetrvávání paternalismu v českém zdravotnictví může být i přetrvávající preference paternalistického přístupu u některých pacientů, kteří dávají v terapeutickém vztahu přednost spíše pasivní pozici (např. Hrešanová, 2014; Křížová a Šimek, 2007; Šmídová Matoušová a Tollarová, 2014).

Dle Blanchet et al. (2020) k větší resilienci zdravotnických systémů přispívají i zavedené mechanismy, které zahrnují pacienty a veřejnost jakožto cílové příjemce péče do tvorby a implementace zdravotní politiky.

V ČR byly na úrovni tvorby politiky v posledních letech zavedeny mechanismy zapojování patientských organizací do rozhodování (Dobiášová et al., 2021) včetně jejich legislativního ukotvení od ledna 2022 v zákoně o zdravotních službách (č. 372/2011 Sb.).

Interkulturní pracovníci nicméně upozorňovali na to, že ukrajinští uprchlíci zatím nejsou dostatečně propojeni s patientskými organizacemi, kdy významnou překážkou je jednak malá informovanost (nejen mezi uprchlíky, ale i mezi interkulturními pracovníky), ale i jazyková bariéra.

Já bych se ráda dozvěděla od patientských organizací, jaké nabízí možnosti pomoci. Někaké zkušenosti už mám, ale není jich tolik, proto bych se ráda dozvěděla o kon-

krétní pomoci, chtěla bych vědět do budoucna možnosti, které existují, protože je možné, že o něčem nevím a většina organizací nabízí velmi dobré věci v češtině pro české pacienty, ale není to dostupné pro ukrajinské pacienty. (IKP3-4)

V ČR s rozvinutým a institucionalizovaným patientským hnutím (Dobiášová et al., 2021) se patientské organizace zapojují do podpory ukrajinských pacientů aktivitami zahrnujícími zejména šíření aktuálních informací a pokynů od ministerstev a dalších úřadů směrem k patientským organizacím, vedením aktualizovaných seznamů o nabízené pomoci a jejich poskytování help linkám neziskových organizací a také zveřejňováním aktuálních informací na webových stránkách (Národní asociace patientských organizací, 2022).

Závěr

Naše studie přispívá k pochopení jednotlivých dimenzí resilience českého zdravotního systému vůči dramatickému nárůstu vulnerabilní skupiny pacientů – válečných uprchlíků z Ukrajiny. Pohledem interkulturních pracovníků, kteří doprovázejí ukrajinské uprchlíky v rámci českého zdravotnického systému, jsme identifikovali kapacity a deficity resilience zdravotnického systému ve vztahu k ukrajinským uprchlíkům.

Výsledky našeho výzkumu ukázaly, že od počátku uprchlické krize byl na úrovni řízení zdravotnického systému aplikován spíše reaktivní než proaktivní přístup k zachování základních funkcí systému (Obrist et al., 2010). Výjimkou je okamžité začlenění válečných uprchlíků do veřejného zdravotního pojištění. Tento krok bezesporu přispěl k větší integraci ukrajinských uprchlíků do systému zdravotní péče. Zároveň se ukázalo, že zapojení uprchlíků do systému veřejného zdravotního pojištění nevyvolalo „nadužívání“ zdravotní péče touto vulnerabilní skupinou, což byl častý argument proti začlenění ekonomických migrantů ze třetích zemí do veřejného zdravotního pojištění před únorem 2022 (více např. Dobiášová, 2016). Z hlediska resilience zdravotního systému je významný fakt, že zařazení ukrajinských uprchlíků do systému veřejného zdravotního pojištění nezpůsobilo kolaps veřejného zdravotního pojištění, ale naopak u největší české zdravotní pojišťovny VZP uprchlíci přispěli ke zlepšení jejího hospodářského výsledku (Tácha, 2023). Proaktivním přístupem bylo i vytvoření nového prvku systému zdravotní péče v podobě UA Pointů, které pomáhají překlenout personální deficity českého zdravotnického systému. Vytvoření UA Pointů umožnila ve srovnání s jinými státy Evropské unie a OECD relativně vysoká kapacita nemocniční péče v ČR (OECD/European Union, 2022). Podobně identifikovaly studie Sagan et al. (2022) a Burau et al. (2024) schopnost české nemocniční péče mobilizovat zdroje v době pandemie covidu-19. Rozvinutá nemocniční síť v ČR tak může fungovat jako „nárazník“ proti rostoucímu nedostatku zdravotníků v primární a ambulantní specializované péči v reakci na krizi vyvolanou zvýšenou poptávkou po zdravotní péči (Burau et al., 2024). V rámci reorganizace služeb, kdy fakultní nemocnice vyčlenily prostory i personál ve prospěch UA Pointů, došlo za využití stávající personální situace ke zlepšení dostupnosti zdravotních služeb pro ukrajinské uprchlíky, což

můžeme považovat za ukázkou adaptační schopnosti českého zdravotnického systému (Blanchet et al., 2017). Uprchlíká vlna zatím ale nevyvolala změnu funkcí a struktury zdravotnického systému (transformační schopnost).

Z hlediska úrovně resilience zdravotnických systémů (Blanchet et al., 2017) prokázal český zdravotnický systém jako celek určitou absorpční kapacitu, která zajistila i přes nebyvalý a náhlý příliv vysokého počtu pacientů s řadou specifických potřeb kontinuální naplňování jeho hlavních funkcí, zejména v oblasti akutní zdravotní péče. Informace od interkulturních pracovníků ale ukazují, že zejména v oblasti primární péče má český zdravotnický systém z hlediska absorpční kapacity výrazný deficit. Naše zjištění o nízké dostupnosti praktických lékařů a praktických lékařů pro děti a dorost pro ukrajinské uprchlíky potvrzují i data PAQ Research, kdy cca 60 % dospělých ukrajinských uprchlíků a cca 50 % dětí nemělo v roce 2022 svého praktického lékaře (Kavanová et al., 2022). Na deficit v oblasti personálního zajištění primární péče v ČR upozorňují i jiné výzkumy (Burau et al., 2024; Sagan et al., 2022). Rovněž přetlak pacientů u některých odborností v rámci ambulantní specializované péče může vést ke snížení dostupnosti zdravotní péče v oblasti léčby chronických onemocnění nejen pro skupinu ukrajinských uprchlíků, ale i pro majoritu. Příchod ukrajinských uprchlíků se tak stal jakýmsi „lakmusovým papírkem“, který identifikoval již existující kapacitní deficity českého zdravotnického systému. Zde je nutno počítat z hlediska resilience s tím, že počáteční externí šok v podobě přílivu válečných uprchlíků může postupně přejít do konstantního stresu a tlaku na český zdravotnický systém (Alameddine, 2019), který bude vyžadovat nová a reformní řešení v organizaci zdravotní péče.

V rámci dimenze znalostí v oblasti resilience (Blanchet et al., 2017) byly příkladem dalších proaktivních schopností systému některé aktivity z úrovně komunit (odborné společnosti, neziskové organizace), kdy tito aktéři aktivně hledali a realizovali nová řešení krizových situací (aktivity zaměřené na mobilizaci ukrajinských psychologů, snaha o šíření nezbytných informací).

Na druhou stranu naše zjištění ukázala, že informace se k řadě zdravotnických pracovníků i ukrajinských uprchlíků nedostaly. Zásadním problémem byla nedostatečná koordinace a propojování jednotlivých aktérů. Blanchet et al. 2017 hovoří v souvislosti s dimenzí znalostí o nezbytnosti tvůrců a realizátorů zdravotní politiky a souvisejících veřejných politik spolupracovat s aktéry, kteří patří do různých sfér společnosti. Řada problémů by alespoň částečně mohla být vyřešena systematickou podporou širší a intenzivnější spolupráce mezi úředníky veřejného sektoru a zúčastněnými stranami na různých úrovních plánování a realizace politik (Jelínková et al., 2023b). Ke zvýšení resilience systému přispívá zejména propojení s místními komunitami (Hanefeld et al., 2018). V tomto kontextu uvádějí Blanchet et al. (2017) důležitost funkce tzv. „sociálních makléřů“, kteří pomáhají ve zdravotnickém systému koordinovat ostatní aktéry v době krizí nebo otřesů a propojují různé skupiny aktérů v rámci systému i mimo něj. Identifikace a využívání takovýchto „sociálních makléřů“, kteří kombinují a integrují různé formy znalostí, mohou významně přispět k posílení resilience zdravotnického systému (Blanchet a James, 2013). Pro zvýšení resilience systému by bylo vhodné, aby byl pro šíření informací využíván jeden důvěryhodný informační

kanál, který by soustředil všechny relevantní informace na jednom místě a distribuoval je cílovým skupinám. Tento kanál by měl být v gesci konkrétní státní instituce (např. Ministerstva zdravotnictví, SZÚ apod.).

Dalším deficitem z dimenze znalostí bylo nedostatečné interkulturní vzdělání zdravotnických pracovníků. V reflexi na výsledky našeho výzkumu doporučujeme začlenění interkulturního vzdělávání do standardního kurikula vzdělávacích programů všech zdravotnických profesí.

V rámci dimenze nejistoty se objevuje neukotvenost interkulturních pracovníků a tlumočnicků v českém zdravotnickém systému a nepřipravenost zdravotníků na cizojazyčné pacienty. Do budoucna je tak nezbytné definovat pozici interkulturního pracovníka a tlumočnicka ve zdravotnictví v rámci stávající legislativy. Zároveň by bylo vhodné zjednodušit aprobační proces v oblasti získávání zdravotnických kvalifikací, což by umožnilo lépe využít potenciál ukrajinských zdravotníků.

V dimenzi provázanosti dominoval zejména problém nepropojenosti zdravotních a sociálních služeb. Jeho řešení nespočívá v dílčích úpravách ve vztahu k cílové skupině ukrajinských uprchlíků, ale vyžaduje komplexní nadresortní přístup s dopadem na celou populaci.

Naš výzkum poukázal s ohledem na dimenzi legitimacy na porušování práv pacientů uprchlíků, a to i přesto, že práva pacientů jsou v české legislativě dostatečně ukotvena. Dalším zjištěním byla skutečnost, že někteří lékaři nepraktikovali ve vztahu k uprchlíkům sdílené rozhodování a neplnili povinnost informovat pacienta. Nedostatečné osvojení komunikačních dovedností a znalostí práv pacientů dokládají i další tuzemské výzkumy (např. Hrešanová, 2011; Jelínková et al., 2023a; Těšinová Kopsa et al., 2023). V této souvislosti by celoživotní vzdělávání všech zdravotnických pracovníků na všech úrovních mělo probíhat nejenom v odborné rovině, ale i v právních aspektech souvisejících s poskytováním zdravotní péče a v oblasti komunikace zdravotníků a pacientů. Zlepšení situace by napomohlo i vzdělávání pacientů z řad ukrajinských uprchlíků o fungování českého zdravotnického systému včetně jejich práv a povinností. V této souvislosti by napomohlo zapojování ukrajinských uprchlíků do stávající sítě patientských organizací (Dobiášová et al., 2021).

Současnou krizi můžeme s ohledem na resilienci českého zdravotnického systému vnímat jako potenciál ke změně systému a k zavádění inovativních opatření (Podgorska et al., 2023), nebo dokonce jako okno příležitostí (Burke et al., 2021) k reformám stávajícího systému. Budování resilience zdravotnických systémů by nemělo být spojováno s úvahami o migrantech/uprchlících jako o „těch druhých“, ale mělo by být postaveno na hodnotách, které zdravotnické systémy představují pro celou populaci (Blanchet et al., 2020).

Určitým omezením našeho výzkumu je jeho zacílení na poměrně úzkou cílovou skupinu. Naš výzkum zkoumá resilienci českého zdravotnického systému pouze ve vztahu k populaci ukrajinských uprchlíků. Některá zjištění, která poukazují na deficity v oblasti resilience zdravotnického systému k celé populaci, by bylo vhodné ověřit dalším výzkumem. V budoucích výzkumech by bylo rovněž

žádoucí se zaměřit na hodnocení resilience zdravotního systému vůči přílivu válečných uprchlíků z Ukrajiny i pohledem dalších aktérů, jako např. zdravotníků nebo zdravotnického managementu.

KAROLÍNA DOBIÁŠOVÁ je odbornou asistentkou na 1. lékařské fakultě UK (1. LF UK), kde přednáší a garantuje kurzy veřejného zdravotnictví a podpory zdraví. V rámci svých výzkumných aktivit se věnuje zdravotně sociální péči o vulnerabilní skupiny, zdraví migrantů, roli pacientů ve zdravotním systému a politice implementace telemedicíny. Je členkou výboru Společnosti sociálního lékařství a managementu ve zdravotnictví České lékařské společnosti Jana Evangelisty Purkyně (ČLS JEP) a členkou Akreditační komise pro veřejné zdravotnictví.

ORCID: 0000-0001-9384-1076

OLGA ANGELOVSKÁ je odbornou asistentkou na 1. LF UK a přednáší v českých a anglických programech zejména sociální politiku a zdravotně sociální péči. Výzkumně se zaměřuje na oblast zdravotní a sociální politiky. Podílela se na projektech národních (např. GA ČR, TA ČR) i mezinárodních (John Hopkins University, ILO). Je členkou revizní komise Společnosti sociálního lékařství a managementu ve zdravotnictví ČLS JEP.

ORCID: 0000-0002-7621-3286

JOLANA KOPSA TĚŠINOVÁ je přednostkou Ústavu veřejného zdravotnictví a medicínského práva 1. LF UK. Výzkumně se zaměřuje na oblast veřejného zdravotnictví, medicínského práva, implementace telemedicíny, práv pacientů a postavení patientských organizací. Je členkou Etické komise Ministerstva zdravotnictví, Akreditační komise pro obor veřejné zdravotnictví, revizní komise Společnosti sociálního lékařství a managementu ve zdravotnictví ČLS JEP.

ORCID: 0000-0001-5998-9763

ELENA TULUPOVA je odbornou asistentkou na 1. LF UK. Přednáší v rámci anglických kurzů veřejného zdravotnictví a medicínského práva. Mezi její výzkumné zájmy patří především dostupnost zdravotní péče pro vulnerabilní skupiny, zdravotní politika a zdraví migrantů a etnických minorit. Je ředitelkou nevládní neziskové organizace Agency for Migration and Adaptation AMIGA, z. s., a zástupkyní českého občanského sektoru v konzultační pracovní skupině WHO k oblasti zdraví uprchlíků a migrantů.

ORCID: 0000-0002-6069-7714

Literatura

- Alameddine, M., Fouad, Fouad M., Diaconu, K., Jamal, Z., Lough, G., Witter, S. a Ager, A. (2019). Resilience capacities of health systems: Accommodating the needs of Palestinian refugees from Syria. Online. *Social Science & Medicine* (1982), 220, 22–30. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2018.10.018>

- Blanchet, K. (2015) Thinking shift on health systems: From blueprint health programmes towards resilience of health systems. *International Journal of Health Policy and Management*, 4(5), 307–309. <https://doi.org/10.15171/ijhpm.2015.49>
- Blanchet, K. a James, P. (2013). The role of social networks in the governance of health systems: the case of eye care systems in Ghana. *Health Policy Plan*, 28(2), 143–156. <https://doi.org/10.1093/heapol/czs031>
- Blanchet, K., Diaconu, K. a Witter, S. (2020). Understanding the resilience of health systems. In Bozorgmehr, K. et al. (ed.). *Health Policy and Systems Responses to Forced Migration* (s. 99–117). Springer International Publishing.
- Blanchet, K., Nam, S. L., Ramalingam, B. a Pozo-Martin, F. (2017). Governance and capacity to manage resilience of health systems: Towards a new conceptual framework. *International Journal of Health Policy and Management*, 6(8), 431–435. <https://doi.org/10.15171/ijhpm.2017.36>
- Bozorgmehr, K., Zick, A. a Hecker, T. (2022). Resilience of health systems: Understanding uncertainty uses, intersecting crises and cross-level interactions comment on ‘Government Actions and Their Relation to Resilience in Healthcare During the COVID-19 Pandemic in New South Wales, Australia and Ontario, Canada’. *International Journal of Health Policy and Management*, 11(9), 1956–1959. <https://doi.org/10.34172/IJHPM.2022.7279>
- Burau, V., Mejsner, S. B., Falkenbach, M., Fehsenfeld, M., Kotherová, Z., Neri, S., Wallenburg, I. a Kuhlmann, E. (2024). Post-COVID health policy responses to healthcare workforce capacities: A comparative analysis of health system resilience in six European countries. *Health Policy*, 139, 104962–104962. <https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2023.104962>
- Burke, S., Parker, S., Fleming, P., Barry, S. a Thomas, S. (2021). Building health system resilience through policy development in response to COVID-19 in Ireland: From shock to reform. *The Lancet Regional Health. Europe*, 9, 100223–100223. <https://doi.org/10.1016/j.lanepe.2021.100223>
- Claeys, A., Berdai Chaouni, S., Tricas-Sauras, S. a De Donder, L. (2020). Culturally sensitive care: Definitions, perceptions, and practices of health care professionals. *Journal of Transcultural Nursing*, 32(5), 484–492.
- Clark-Ginsberg, A. a Chandra, A. (2023). Climate change-related mass migration requires health system resilience. *Environmental Research: Health*, 1(4), 45004. <https://doi.org/10.1088/2752-5309/ace5ca>
- Clarke, V., Braun, V. a Hayfield, N. (2015). Thematic analysis. *Qualitative Psychology: A Practical Guide to Research Methods*, 3, 222–248.
- Creswell, J. W. (2008) *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed method approaches* (3rd ed.). Sage.
- Dlouhý, M., Barták, M., Dobiášová, K., Hnilicová, H., Janečková, H., Petráková, A., Agyemang, C. a Vázquez, M-L. (2022). Health and health care for refugees and migrants. Editorial. *Europ J Public Health*. E-collection 2022. <https://academic.oup.com/eurpub/pages/health-care-for-refugees-and--migrants>
- Dobiášová, K. (2016). *Dostupnost zdravotní péče pro migranty ze třetích zemí v České republice* [disertační práce]. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd.
- Dobiášová, K. a Kotherová, Z. (2023). *Váleční uprchlíci z Ukrajiny zůstávají výzvou pro český zdravotnický systém*. Policy Brief. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd. <https://fsv.cuni.cz/sites/default/files/uploads/files/Váleční%20uprchlíci%20z%20Ukrajiny%20zůstávají%20výzvou%20pro%20český%20zdravotnický%20systém.pdf>
- Dobiášová, K., Kotherová, Z. a Numerato, D. (2021). Institutional reforms to strengthen patient and public involvement in the Czech Republic since 2014. *Health Policy*, 125(5), 582–586.

- Dohnalová, E. (2020). Development of intercultural work in the Czech Republic – premises and challenges in establishing an intercultural worker profession, allied to social work that promotes the use of skills that migrants have. *Sociální práce / Sociálna práca*, 20(1), 61–77.
- Doležal, T. a Doležal, A. (2023) *Informovaný souhlas ve zdravotnictví. Právní a etické aspekty. Ústav státu a práva AV ČR*.
- Durnová, A., Formánková, L. a Hejzlarová, E. (2022). Empowered or patronized? The role of emotions in policies and professional discourses on birth care. *Critical Social Policy*, 42(1), 129–149.
- Dzúrová, D., Winkler, P. a Drbohlav, D. (2014). Immigrants' access to health insurance: no equality without awareness. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 11(7), 7144–7153.
- Flick, U. (2009). *An introduction to qualitative research*. Sage Publications.
- Folke, C., Carpenter, S., Elmquist, T., Gunderson, L., Holling, C. S. a Walker, B. (2002). Resilience and sustainable development: Building adaptive capacity in a world of transformations. *Ambio*, 31, 437–440.
- Forsgren, L., Tediosi, F., Blanchet, K. a Saulnier, D. D. (2022). Health systems resilience in practice: a scoping review to identify strategies for building resilience. Online. *BMC Health Services Research*, 22(1173). <https://doi.org/10.1186/s12913-022-08544-8>
- FRA. European Union Agency for Fundamental Rights (2023). *Fleeing Ukraine. Displaced people's experiences in the EU*. Publications Office of the European Union https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2023-ukraine-survey_en.pdf
- Glajchová, A. (2016). Zranitelnost lékařské profese jako důsledek rostoucí autonomie pacientů. *Lidé města*, 18(1), 3–27.
- Gushulak, B., Weekers, J. a MacPherson, D.W. (2009). Migrants in a globalized world – health threats, risks, and challenges: An evidence-based framework. *Emerging Health Threats Journal*, 2:e10. Published online 31 March 2010.
- Hanefeld, J., Mayhew, S., Legido-Quigley, H., Martineau, F., Karanikolos, M., Blanchet, K., Liverani, M., Mokuwa, E. Y., McKay, G. a Balabanova, D. (2018). Towards an understanding of resilience: responding to health systems shocks. *Health Policy and Planning*, 33(3), 355–367.
- Hnilicová, H. a Dobiášová, K. (2011). Migrants' health and access to healthcare in the Czech Republic. *Central European Journal of Public Health*, 19(3), 134–138. <https://doi.org/10.21101/cejph.a3657>
- Holý, F. (2023). Ukrajinci a Rusové v Česku. *Statistika & my*, 13(2), 35–37.
- Hřešanová, E. (2011). Porodní péče a zkušenosti českých žen: kvalitativní studie. *Gender rovné příležitosti výzkum*, 12(2), 63–74.
- Hřešanová, E. (2014). 'Nobody in a maternity hospital really talks to you': Socialist legacies and consumerism in Czech womens' childbirth narratives. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 50(6), 961–986.
- Hřešanová, E. a Hasmanová Marhánková, J. (2008). Nové trendy v českém porodnictví a sociální nerovnosti mezi rodičkami. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 44(1), 83–112.
- Jelínková, M. a Valenta, O. (2022). Pojetí integrace migrantů v ČR perspektivou analýzy podpory stanovených priorit. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 58(1), 71–97.
- Jelínková, M., Dobiášová K., Kopsa Těšinová, J. a Koščík, M. (2023a). Zkušenosti lékařů s interkulturními rozdíly v komunikaci s ukrajinskými uprchlíky v době rusko-ukrajinského ozbrojeného konfliktu. *Časopis lékařů českých*, 162(2–3), 76–83.
- Jelínková, M., Valentinov, V., Plaček, M. a Vaceková, G. (2023b). Human-made disasters in a decentralized context: How Czech municipalities are dealing with the Ukrainian crisis. *Public Money & Management*, 43(4), 367–369.

- Kavanová, M., Prokop, D., Škvrňák, M., Levinský, M., Dzúrová, D., Lustigová, M., Kulhánová, I., Leontiyeva, Y., Tabery, P. a kol. (2022). *Hlas Ukrajinců: Zdravotní služby*. PAQ Research a Sociologický ústav AV ČR.
<https://www.paqresearch.cz/post/hlas-ukrajincu-zdravi-sluzby/>
- Kieny, M.-P., Evans, D. B., Schmets, G. a Kadandale, S. (2014). Health-system resilience: reflections on the Ebola crisis in western Africa. Online. *Bulletin of the World Health Organization*, 92(12), 850–850. <https://doi.org/10.2471/BLT.14.149278>
- Kitzinger J. (2006). Focus groups. In C. Pope, N. Mays (eds.). *Qualitative research in health care* (3rd ed.) (s. 21–31). Blackwell publishing.
- Kruk, M. E., Myers, M., Varpilah, S. T. a Dahn, B. T. (2015). What is a resilient health system? Lessons from Ebola. *The Lancet (British edition)*, 385(9980), 1910–1912.
[https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(15\)60755-3](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(15)60755-3)
- Křížová, E. a Šimek, J. (2007). Theory and practice of informed consent in the Czech Republic. *Journal of Medical Ethics*, 33(5), 273–277.
- Lebel, L., Anderies, J. M., Campbell, B. a Folke, C. (2006). Governance and the Capacity to Manage Resilience in Regional Social-Ecological Systems. Online. *Ecology and Society*, 11(1), 1.
- Leontiyeva, Y., Mikešová, R. a Tollarová, B. (2018). *Pražané s cizím pasem. Výsledky výzkumu cizinců a cizinek ze zemí mimo EU žijících v české metropoli*. Sociologický ústav AV ČR.
- Maláková, K., Šídlo, L. a Bělobrádek, J. (2020). Region, věk a dostupnost zdravotních služeb: Případ všeobecného praktického lékařství v Česku. *Demografie*, 62(1), 14–26.
- Martineau, F. P. (2016). People-centred health systems: building more resilient health systems in the wake of the Ebola crisis. *International Health*, 8(5), 307–309.
<https://doi.org/10.1093/inthealth/ihw029>
- Murphy, A., Fuhr, D., Roberts, B., Jarvis, C. I., Tarasenko, A. a McKee, M. (2022). The health needs of refugees from Ukraine. *BMJ*, 377.
- Ministerstvo zdravotnictví. (2017). *Zdraví 2030. Strategický rámec rozvoje péče o zdraví v České republice do roku 2030*. https://www.mzcr.cz/wp-content/uploads/wepub/18700/40551/Zdravi2030_FINAL16122019.pdf.pdf
- Ministerstvo zdravotnictví. (16. února 2022). *Ministerstvo zdravotnictví zřizuje tzv. UA POINTy, nízkoprahové ambulance zajišťující zdravotní péči pro ukrajinské uprchlíky*. <https://www.mzcr.cz/tiskove-centrum-mz/ministerstvo-zdravotnictvi-zrizuje-tzv-ua-pointy-nizkoprahove-ambulance-zajistujici-zdravotni-peci-pro-ukrajinske-uprchliky/>
- Ministerstvo zdravotnictví. (2024). *Роботи UA POINT трансформували у звичайну роботу медичних закладів*. <https://mzd.gov.cz/provoz-specializovanych-ua-pointu-byl-transformovan-do-bezneho-provozu-zdravotnickych-zarizeni/>
- Ministerstvo životního prostředí. (2020). *Zpráva o naplňování Agendy 2030 pro udržitelný rozvoj v České republice*. https://www.cr2030.cz/zavazky/wp-content/uploads/sites/4/2021/01/III_d_materi%C3%A1l_Zpr%C3%A1va-Agenda-2030.pdf
- Národní asociace patientských organizací. (2022). *Přístup uprchlíků ke zdravotním a sociálním službám v ČR*. <https://silapacientu.cz/pacienti-z-ukrajiny/>
- Obrist, B., Pfeiffer, C. a Henley, R. (2010). ‘Multi-layered social resilience: a new approach in mitigation research’. *Progress in Development Studies*, 10(4), 283–293.
<https://doi.org/10.1177/146499340901000402>
- Organisation for Economic Co-operation and Development / European Union. (2022). *Health at a glance: Europe 2022: State of health in the EU cycle*. OECD Publishing.
<https://doi.org/10.1787/507433b0-en>
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2023). *Ready for the next crisis? Investing in health system resilience*. OECD Publishing.
<https://doi.org/10.1787/1e53cf80-en>

- Palaščáková D. (eds.). (2014). *Formování profese interkulturní pracovník/pracovnice: Zahraniční zkušenosti, praxe a vzdělávání v ČR*. In Bázee, z. s. https://interkulturniprace.cz/wp-content/uploads/2015/10/formovani-profese-interkulturni-pracovnik_publicace.pdf
- Paternotte, E., van Dulmen, S., van der Lee, N., Scherpbier, A. J. a Scheele, F. (2015). Factors influencing intercultural doctor-patient communication: a realist review. *Patient Educ Couns*, 98(4), 420–445. <https://doi.org/10.1016/j.pec.2014.11.018>
- Pařízková, A., Hrešanová, E. a Glajchová, A. (2018). Migrace a porod: sociální aspekty prolínání dvou životních změn ve výzkumu perinatálního zdraví žen. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 54(1), 63–100. <https://doi.org/10.13060/00380288.2018.54.1.396>
- Pěničková, D. (2014). Political Economy of Migrant Health Care in the Czech Republic. *Lidé města*, 16(2), 299–209.
- Podgórska, K., Jekaterynczuk, A., Yarosh, O., Kuzmuk, O. a Liubchuk, V. (2023). Support for Ukrainian refugees after Russia's invasion of Ukraine: aid structure and resilience factors. Case studies of Lublin and Luts'k. *European Societies*, ahead-of-print. <https://doi.org/10.1080/14616696.2023.2206892>
- Robertshaw, L., Dhesi, S. a Jones, L. L. (2017). Challenges and facilitators for health professionals providing primary healthcare for refugees and asylum seekers in high-income countries: a systematic review and thematic synthesis of qualitative research. *BMJ open*, 7(8), e015981.
- Rupert, D. J., Poehlman, J. A., Hayes, J. J., Ray, S. E. a Moultrie, R. R. (2017). Virtual versus in-person focus groups: comparison of costs, recruitment, and participant logistics. *Journal of Medical Internet Research*, 19(3), 3. <https://doi.org/10.2196/jmir.6980>
- Sagan, A., Bryndova, L., Kowalska-Bobko, I., Smatana, M., Spranger, A., Szerencses, V., Webb, E. a Gaal, P. (2022). A reversal of fortune: Comparison of health system responses to COVID-19 in the Visegrad group during the early phases of the pandemic. *Health Policy*, 126(5), 446–455.
- Sagan, A., Thomas, S., Kennedy, E., Webb, E. a Mckee, M. (2023). Assessing resilience of a health system is difficult but necessary to prepare for the next crisis. *BMJ*, 382, e073721–e073721. <https://doi.org/10.1136/bmj-2022-073721>
- Saulnier, D. D., Blanchet, K., Canila, C., Cobos Muñoz, D., Dal Zennaro, L., de Savigny, D., ... Tediosi, F. (2021). A health systems resilience research agenda: moving from concept to practice. Online. *BMJ Global Health*, 6(8), e006779. <https://doi.org/10.1136/bmjgh-2021-006779>
- Slepičková, L. a Šmídová, I. (2014). Postoje českých lékařů k medicíně a ke změnám v praxi reprodukční medicíny. *Data a výzkum – SDA Info*, 8(1), 63–93.
- Šídlo, L., Sykáčková, P. a Hülleová, I. (2019). Pracovní vytížení praktických lékařů pro děti a dorost v Česku pohledem samotných lékařů. *General Practitioner/Praktický lékař*, 99(1).
- Šimíček, V. (ed.). (2017). *Lidská práva a medicína*. Masarykova univerzita.
- Šmídová, T. (2018). Specifické potřeby neformálních pečujících o seniora s demencí v Praze. *Fórum sociální práce*, (special issue), 89–99.
- Šmídová Matoušová, O. a Tollarová, B. (2014). 'You can't take it personally': Emotion management as part of the professional nurse's role. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 50(6), 839–874.
- Tácha, D. (11. března 2023). *Ukrajinci pojištěnci se chovají úplně stejně jako ti čeští*. Všeobecná zdravotní pojišťovna. <https://www.vzp.cz/o-nas/aktuality/ukrajinsti-pojistenci-se-chovaji-uplne-stejne-jako-ti-cesti>
- Těšinová, J., Doležal, T. a Policar, R. (2019). *Medicínské právo* (2. vyd.). C. H. Beck.

- Těšínová Kopsa, J., Dobiášová, K., Tobiášová, A. a Dušek, Z. (2023). Development of telemedicine in the Czech Republic from patients' and other key stakeholders' perspective. *Frontiers in Public Health*, 11, 1202182.
- Thomas, S., Keegan, C., Barry, S., Layte, R., Jowett, M. a Normand, C. (2013). A framework for assessing health system resilience in an economic crisis: Ireland as a test case. *BMC Health Services Research*, 13(1), 450–450. <https://doi.org/10.1186/1472-6963-13-450>
- Trump, B. D. a Linkov, I. (2023). Investigating resilience in other sectors. In OECD, *Ready for the Next Crisis? Investing in Health System Resilience*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/1e53cf80-en>
- Tušková, E., Dobiášová, K. a Duškov, I. (2020). An Overview of Mental Health in the Czech Republic. In R. M. Scheffler, M. Shumway a R. M. Chereches (eds.), *Mental health in Central and Eastern Europe improving care and reducing stigma — important cases for global study* (s. 77–115). World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd.
- United Nations High Commissioner for Refugees. (2023). *Operational Data Portal: Ukraine Refugee Situation*. <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine>
- United Nations Office for Disaster Risk Reduction. (2005). *Hyogo Framework for Action 2005–2015*. <https://www.unisdr.org/2005/wcdr/intergover/official-doc/L-docs/Hyogo-framework-for-action-english.pdf>
- United Nations Office for Disaster Risk Reduction. (2015). *Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030*. https://www.preventionweb.net/files/43291_sendaiframeworkfordrren.pdf?_gl=1*kj7hn4*_ga*MTQ5OTYzMTk5NS4xNzAwNDc1NjI5*_ga_D8G5WXP6YM*MTcwMTY3OTA3Ni4zLjEuMTcwMTY3OTE3MS4wLjAuMA
- Ústav veřejného zdravotnictví a medicínského práva, 1. lékařská fakulta UK. (2023). *Zvyšování interkulturních kompetencí zdravotnických pracovníků. Souhrnná výzkumná zpráva pro tvorbu vzdělávacího kurzu Cross-cultural training*. <https://uvz.lf1.cuni.cz/1LFUVZ-19.html>
- Ústav zdravotnických informací a statistiky. (2023). *O Ústavu zdravotnických informací a statistiky ČR*. <https://www.uzis.cz/index.php?pg=o-nas>
- Verrept, H. (2019). *What are the roles of intercultural mediators in health care and what is the evidence on their contributions and effectiveness in improving accessibility and quality of care for refugees and migrants in the WHO European Region?* WHO Regional Office for Europe (Health Evidence Network (HEN) synthesis report 64).
- Všeobecná zdravotní pojišťovna. (2023). *Rok války na Ukrajině – data o čerpání zdravotní péče Ukrajinci v Česku*. <https://www.vzp.cz/o-nas/aktuality/rok-valky-na-ukrajine-data-o-cerpani-zdravotni-pece-ukrajinci-v-cesku>
- Wilkerson, J. M., Iantaffi, A., Grey, J. A., Bockting, W. O. a Rosser, B. R. S. (2014). Recommendations for internet-based qualitative health research with hard-to-reach populations. *Qualitative Health Research*, 24(4), 561–574. <https://doi.org/10.1177/1049732314524635>
- World Health Organisation. (2008). *Sixty-first World Health Assembly – Resolutions and Decisions*. World Health Organisation.
- Yin, R. K. (2003). *Case study research. Design and methods*. Sage Publication.
- Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování (zákon o zdravotních službách), ve znění pozdějších předpisů.
- Záleská, V., Brabcová, I. a Vacková, J. (2014). Migration and its impact on mental and physical health: Social support and its main functions. *Kontakt*, 16(4), e236–e241.
- Zdravotní pojišťovna ministerstva vnitra České republiky. (12. srpna 2023). *Novelou zákona Lex Ukrajina se nárok uprchlíků na čerpání hrazených zdravotních služeb po 150 dnech nemění*. <https://www.zpmvcr.cz/o-nas/aktuality/novelou-zakona-lex-ukrajina-se-narok-uprchliku-na-cerpani-hrazenych-zdravotnich>

Vzájemná podpora, vzory a důvěra: role etnických sdružení při budování kapacit Vietnamců druhé generace*

TOMÁŠ KNOR**, TEREZA FREIDINGEROVÁ*

Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova, Praha

Mutual Support, Role Models and Trust: The Role of Ethnic Associations in Building the Capacity of Second-generation Vietnamese

Abstract: In this article, we examine the collective response to the challenges second-generation Vietnamese in the Czech Republic face. Second-generation migrants are generally expected to integrate easily. In the case of the Vietnamese, this assumption is reinforced by the stereotype of them as a model minority that adapts smoothly and achieves intergenerational upward social mobility. However, we argue that the life trajectories of second-generation Vietnamese are not so straightforward. On the contrary, they have to overcome various obstacles stemming from their hybrid identity and external and intra-group pressures. As a result, they experience various personal crises. Second-generation Vietnamese feel the need to take an institutional approach to addressing disadvantages by turning to ethnic associations. Based on qualitative research conducted in two Vietnamese youth associations, we shed light on the functioning and mechanisms of these associations. We conclude that the second generation establishes these associations as a conscious strategy for mitigating the effects of disadvantages stemming from their migrant background and uses them to collectively strive to increase resilience to external and intra-group pressures through mutual support and capacity building for individuals and the group as a whole. However, their goal is not to break free from the trajectory framed by the idea of a model minority, but rather to create space for alternative pathways to fulfilling the vision of a successful Vietnamese that reflect personal preferences.

Keywords: second-generation Vietnamese, ethnic associations, capacity building, personal crisis, model minority

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2025, Vol. 61, No. 1: 43–63

Zveřejněno online: 19. července 2024, <https://doi.org/10.13060/csr.2024.025>

* Text vznikl v rámci projektu „21-06818S: Integrace migrantů v nemetropolitních oblastech na individuální, diasporální a institucionální úrovni. Vietnamci usazení v českém pohraničí“, podpořeného Grantovou agenturou České republiky.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: Mgr. Tomáš Knor, Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova, U Kříže 8, 158 00 Praha 5, e-mail: tomas.knor@icloud.com.

Úvod

V samostatné české historii podíl cizinců na zdejší populaci kontinuálně roste. S tím stoupá i počet jejich potomků – tzv. druhé nebo jedenapůlté generace.¹ Ta je optikou české integrační politiky² vnímána jako cílová skupina pouze v době školního věku, a to v oblasti jazykových kompetencí. Na dospělé z druhé generace je implicitně nahlíženo jako na skupinu, která zvláštní podporu nepotřebuje. Umí jazyk, bývá socializována v českém kulturním prostředí a po dosažení plnoletosti zpravidla usiluje o české státní občanství. Jak však diskutujeme v tomto příspěvku, i druhá generace se musí adaptovat na specifické výzvy. Konkrétně se věnujeme příkladu Vietnamců, jejich potřebám a reakcím na ně v podobě svépomocných strategií zvyšujících odolnost vůči důsledkům migrantského původu a s ním spjaté hybridní identity (Homoláč a Sherman, 2020).

Druhá generace Vietnamců je ve veřejném diskurzu hodnocena jako obzvláště zdařile začleněná. Média informují hlavně o příbězích úspěchu (*success stories*) druhogeneračních Vietnamců, které jsou spojovány téměř výlučně s pozitivními stereotypy, jako jsou dobré studijní výsledky, pracovitost či cílevědomost. V důsledku toho jsou Vietnamci společností i jimi samotnými hodnoceni jako tzv. modelová minorita (*model minority*) (Freidingerová a Nováková, 2021; Lee a Zhou, 2014b). Poznatky z amerického kontextu (Lee a Zhou, 2014a, 2014b; Tran et al., 2019; Zhou a Lee, 2017) však upozorňují, že představa o migrantech z jihovýchodní Asie jako modelové minority, která se začleňuje přirozeně sama a mezigeneračně dosahuje značných socioekonomických posunů, má své trhliny, což naznačují i výzkumy z Česka. V tuzemsku, kde začala druhá generace Vietnamců ve výraznějším počtu vstupovat do ekonomické aktivní části života po roce 2010, se ukázalo, že trajektorie sociální mobility směrem vzhůru u mnoha z nich není tak přímočará, jak je vnímáno ve veřejném diskurzu. Výzkum Formánkové a Lopatkové (2018) ukazuje, že druhá generace Vietnamců nahlíží na nejvyšší dosažené vzdělání jako na faktor pomáhající překlenout potenciální znevýhodnění. Nicméně dílčí výzkumy nasvědčují nízké míře zájmu o studium na vysoké škole (Freidingerová, 2014), vyšší podíl zanechání studia a sklon k pracovnímu uplatnění v etnických strukturách (Freidingerová a Nováková, 2021). I přesto je obraz modelové minority stále živý, a to jak (1) představami majority o vlastnostech a dovednostech Vietnamců (které jsou vnímány jako něco typicky asijského), tak i (2) Vietnamci samotnými – konkrétně očekáváními rodičů a etnické komunity o kariérních drahách druhé generace (co je a není úspěch), ale i očekáváními druhé generace od sebe samotné.

¹ Druhá generace jsou potomci imigrantů, kteří se v přijímající zemi již narodili. Jednapůltá generace jsou migranti, kteří přišli ve školním věku zpravidla od 7 do 13 let (Zhou, 1997). V našem případě za druhou generaci považujeme i migranty, kteří se v zemi usadili před zahájením povinné školní docházky, tedy před pátým rokem života. Pro zjednodušení v textu hovoříme o potomcích imigrantů jako o druhé generaci, pokud není explicitně řečeno jinak.

² Aktualizovaná „Koncepte integrace cizinců 2016 – Ve vzájemném respektu“.

Dosavadní české výzkumy (Freidingerová a Nováková, 2021; Lopatková a Formánková, 2022; Svobodová a Janská, 2016) došly k závěru, že vlivem působení vysokých očekávání rodičů a etnické komunity na jedné straně a majority na straně druhé čelí druhogenerační Vietnamci v rané dospělosti vnitřnímu rozpoložení, které bychom mohli shrnout pod označením „osobní krize“ ve smyslu zmatení, hledání se a zranitelnosti. Jedná se o období psychologického napětí, které může plynout z konfliktu mezi vnitřními potřebami a vnějšími očekáváními. V této fázi života často zkoumají různé aspekty své identity a snaží se najít smysluplný životní směr. Také se potýkají s výzvami spojenými s jejich hybridní identitou (Svobodová a Janská, 2016), jako jsou mezigenerační odloučení nebo vyjednávání své pozice ve společnosti. A v neposlední řadě mýtus modelové minority zapřičiňuje, že ze strany institucí se Vietnamcům specifické podpory spíše nedostává (např. v podobě kariérního poradenství). Jak doložily severoamerické vědkyně Zhou a Lee (2014a), působením těchto vnějších a vnitřních tlaků se zásadní životní rozhodnutí druhé generace stávají spíše strategií odrážející sebenaplňující předpověď (*self-fulfilling prophecy*). To znamená, že milníky životní trajektorie (výběr vzdělání, povolání nebo partnera) vedou k chování, které má naplnit očekávání kladená na modelovou minoritu (např. studium nebo uplatnění se ve velmi úzkém okruhu oborů). Úspěch a jeho ne/naplnění tak bývají etnizovány. To znamená, že druhogenerační Vietnamci často hodnotí svou profesní i osobní dráhu skrze optiku modelové minority. Pokud stereotypní představu nenaplní, vysvětlují si to tím, že nejsou typickými Vietnamci. Tento fenomén není omezen pouze na akademický či profesní úspěch, ale rozšiřuje se také na očekávání správného mladého Vietnamce v očích vlastní komunity (Zhou a Lee, 2017).

Reakcí na potřebu řešení osobních krizí a výzev spojených s vnějším tlakem, hybridní identitou a životem rozkročeným mezi různá prostředí byl vznik vietnamských podpůrných skupin, z nichž se některé transformovaly ve formálně registrované krajské spolky druhé generace s jasně definovaným záměrem a náplní (Freidingerová a Mai, 2018; Freidingerová a Nováková, 2021). Cílem našeho příspěvku je prozkoumání mechanismů, jakými tyto spolky působí na zvyšování kapacit svých členů a posilují tak jejich odolnost vůči vlivům, jež k nim přichází z nitra etnické komunity, od majoritního prostředí a z jejich vzájemné interakce. Analýza přináší empirické důkazy, že krajské spolky představují vědomou mitigační strategii, jejímž cílem je zmírňování dopadů znevýhodnění, která mohou plynout jak z migrantského původu, tak z tlaku, který vyvěrá z představy Vietnamců jako modelové minority. Zejména se stávají prostředím pro vznik vzorů jakožto prototypů sociální mobility (včetně těch, které se vymykají obecné představě o úspěšném jedinci), prostorem pro rozvoj dovedností a znalostí, rezervoárem sdíleného know-how a informací, ale hlavně živnou půdou pro osobní emancipaci a nástrojem pro překlenutí mezigeneračního odloučení. Naším závěrem je, že druhá generace tyto spolky zakládá a využívá ke kolektivnímu úsilí zvyšovat svou odolnost vůči těmto tlakům skrze vzájemnou podporu. Cílem společných aktivit však není vymanění se z trajektorie rámované představou o modelové minoritě, nýbrž spíše vytvoření prostoru pro tvorbu alternativních cest odrážejících osobní preference, jak vizi úspěšného Vietnamce

naplnit. To znamená, že i tyto nové spolky výrazně etnizují úspěch a úspěšnou kariérní dráhu jako „vietnamskou věc“, ale snaží se podpořit své členy ve více personalizovaném, individualizovaném rozvoji. Tento přístup klade důraz, aby se každý člen mohl rozvíjet v upřednostňovaných zájmových oblastech. Členům je umožněno, aby se věnovali právě těm aktivitám a vzdělávacím cestám, které nejlépe odpovídají jejich individuální aspiraci.

Studie vychází z kvalitativního výzkumu (hloubkových rozhovorů s členy spolků, zúčastněného pozorování aktivit spolků a analýzy obsahu jejich sociálních sítí), který byl realizován v období od dubna 2022 do března 2023 a zaměřil se na dva krajanské spolky založené na odlišných principech (druhou generací odzdola a první generací shora), ale oba cílí na mladé Vietnamce. Mezi hlavní nástroje analýzy patřilo otevřené a axiální kódování dle principu zakotvené teorie (Corbin a Strauss, 2013). Samotné dotazování mělo připraveno pouze tematické okruhy, které byly během rozhovoru v různém pořadí vyčerpány. Otázky v rozhovorech reflektovaly stěžejní témata celého výzkumu, která jsou zaměřená na roli spolku při překonávání mezigeneračního odloučení, překážek spojených s životem Vietnamce druhé generace a pomoci při sociálním sblížování.

Sociální kontext druhé generace Vietnamců v Česku

Integrace druhé generace Vietnamců v Česku je charakteristická tím, že rodiče byli často v průběhu jejich dětství méně zapojeni do role primárních pečovatelů a vychovatelů, někdy absentovali zcela. V rané fázi života druhogeneračních Vietnamců to jsou především české chůvy, které se stávají jejich průvodci v socializaci (Freidingerová a Mai, 2018; Souralová, 2014). Důsledkem je mezigenerační odloučení, či dokonce odcizení (Freidingerová a Nováková, 2021; Souralová, 2014) a nezdá se, že někteří z nich mají bližší vztah k hodnotám české společnosti než k těm vietnamským (Hřebíčková, 2020). I z toho důvodu o sobě hovoří jako o „banánových dětech“. Tato metafora odkazuje k vyjádření faktu, že se cítí navenek „žlutí“, kdy se identifikují se svým vietnamským původem, a uvnitř bílí, kdy se chovají a jednají jako Češi či Evropané obecně (Homoláč a Sherman, 2020; Martínková, 2008; Svobodová, 2017; Svobodová a Janská, 2016).

Toto jakési rozkročení mezi dva světy potvrzují výzkumy druhých generací opakovaně. Potomci migrantů prožívají život v prostředí kultury rodičů i kultury majoritní společnosti a jejich identita tak není zakořeněna ani v zemi předků, ani v zemi, kde momentálně žijí (Abad a Sheldon, 2008). Na jedné straně vnímají tlak ze strany rodičů a vlastní etnické komunity, aby ctili hodnoty a způsoby chování, které jsou normou v zemi původu. Na straně druhé od nich majorita očekává, že se budou adaptovat zvyklostem přijímající společnosti (Portes a Zhou, 1993; Zhou a Bankston, 1994). Tyto požadavky a očekávání nemusí být vždy protikladem, ale ani nebývají zcela v souladu. Přesto se jedinci druhé generace mnohdy definují jako příslušníci země, ve které žijí, ale odlišnosti brání tomu, aby je za takové uznali jejich rodiče i majoritní společnost (Marzana et al., 2020). Podle Halla (2015) mohou vzájemná nepochopení nebo nepochopení vést ke krizi identity.

Vyrůstání na pomezí či překryvu dvou prostředí a složitá snaha všechno sladit a najít sebe samotného narušuje psychickou pohodu (Hall, 2015). Proto se druhogenerační migranti mohou cítit i ve svém vlastním světě jako cizinci (Lev Ari a Cohen, 2018). Podobné pocity spojené s krizí identity jsou popsány i v případech druhogeneračních Vietnamců vyrůstajících v tuzemsku (Freidingerová a Nováková, 2021; Lopatková a Formánková, 2022; Svobodová a Janská, 2016), a zaznamenali jsme je i v případech našich respondentů.

Studie zaměřené na české druhogenerační Vietnamce (Hřebíčková, 2020; Svobodová, 2017; Svobodová a Janská, 2016) poukazují na jev, že ačkoliv jsou od majority vzhledově odlišní a jejich rodiče pochází ze země s od základů rozdílným kulturním pozadím, díky intenzivnímu každodennímu kontaktu s českým sociokulturním prostředím není jejich etnická identita samozřejmá a v jejich snaze je tuto identitu aktivně vytvářet. Díky tomuto kontaktu je druhá generace Vietnamců oproti svým rodičům v parametrech sociokulturních znalostí a češtiny zcela integrovaná, v mnoha ohledech až splynula. Zároveň tento kontakt během dospívání ústí v moment, kdy vyjednávají svou vietnamskou identitu, svůj vztah k vietnamské diaspoře a k vietnamským normám chování (Freidingerová a Nováková, 2021; Lopatková a Formánková, 2022; Svobodová a Janská, 2016). Na druhou stranu zkušenosti s hledáním bydlení nebo zaměstnání na otevřeném trhu, kde se setkávají s otevřenou či latentní diskriminací, jim jejich vietnamskou identitu připomínají (Bartoš et al. 2016).

Svobodová s Janskou (2016) došly k závěru, že je jejich etnická identita fluidní. Jedinci vietnamského původu druhé generace si dle prožívaného kontextu volí z více etnických identit. K striktní volbě buď české, nebo vietnamské identity je spíše nutí členové majoritní společnosti nebo vlastní rodiče, což vede k vytváření již zmíněné hybridní identity. Zároveň se tito jedinci necítí komfortně, když si mezi jednotlivými identitami musí vybírat (Svobodová a Janská, 2016). K podobným výsledkům došla i Bednářová (2020), která tvrdí, že druhá generace vietnamského původu se označuje jak za Čechy, tak za Vietnamce podle prožívaných situací. V oblasti vzdělávání a pracovní činnosti se označují spíše za Čechy a v oblasti rodinných hodnot spíše za Vietnamce (Bednářová, 2020). Pokud dojde na hodnocení jejich životní dráhy, nahlíží na sebe perspektivou modelové minority a svůj úspěch či neúspěch nebo podobu či formu profesního uplatnění rámuje optikou typického Vietnamce. Toto fluidní přijímání prvků dvou rozdílných identit poukazuje na komplexitu a proměnlivost jejich integrace do české společnosti.

Jedním z nástrojů jak se druhogenerační migranti s výzvami spojenými s vyjednáváním identity vypořádávají, jsou svépomocné skupiny v podobě neformálních platforem a registrovaných institucí – krajských spolků (Freidingerová a Nováková, 2021; Marzana et al., 2020; Vermeulen a Keskiner, 2017). Čeští druhogenerační Vietnamci je hojně začali zakládat od roku 2016. Do té doby zde byly pouze ty, které založila generace jejich rodičů.

Krajanské spolky druhé generace Vietnamců v Česku

Podobné životní zkušenosti, sdílené problémy a potřeby udržet si kulturní identitu patří mezi nejsilnější faktory, které vedou k zakládání krajanských spolků. Ty pomáhají migrantovi adaptovat se na nové životní prostředí, které se mu může jevit jako odcizené (Wang, 2017; Wang a Handy, 2014). Skrze členství a aktivity ve spolcích je zvyšována odolnost vůči jazykovým, kulturním a informačním omezením díky uvnitř spolku budované vzájemnosti (Scott et al., 2006). Krajanské spolky totiž slouží jako síťovací platformy, které stmelují mezilidské vztahy mezi podobně smýšlejícími jedinci pocházejícími z podobného sociálního pozadí (Vermeulen a Keskiner, 2017; Wang, 2017). Podle Vermeulena a Keskiner (2017), kteří prováděli zahraniční výzkum druhé generace Turků v Nizozemsku a Francii, je v krajanském spolku poskytováno bezpečné prostředí pomáhající při překonávání překážek spojených s životem druhé generace migrantů.

Z podobné perspektivy můžeme nahlížet i na fungování krajanských spolků druhé generace Vietnamců v Česku. Druhogenerační Vietnamci jsou pod sociálními i normativními tlaky jak ze strany majoritní společnosti, tak ze strany vlastní komunity. Freidingerová s Novákovou (2021) proto tvrdí, že právě zakládání mládežnických krajanských spolků je jednou z odpovědí na tuto potenciálně znevýhodňující, nebo až stresovou situaci. Síťovací platformy druhé generace posilují mezilidské vztahy mezi podobně smýšlejícími jedinci a stávají se pro jedince nástrojem komfortnějšího začlenění do většinové společnosti i vlastní etnické komunity, kterou mohou vnímat jako odcizenou (Freidingerová a Nováková, 2021; Vermeulen a Keskiner, 2017).

Přibližně od roku 2016 se začínají objevovat občanské iniciativy, které podporují vietnamskou mládež, mezigenerační dialog a vzájemné vztahy mezi Vietnamci a většinovou společností. Vznikají zejména v Praze, ale i dalších českých městech s vyšší koncentrací Vietnamců (Freidingerová a Mai, 2018). Oproti spolkům první generace svoje aktivity nesoustřeďují pouze dovnitř vietnamské diaspory. Tyto iniciativy zpravidla fungují na dobrovolnické bázi a snaží se být inkluzivní, jelikož jsou minimálně v rétorické rovině přístupné téměř všem bez ohledu na jazykovou výbavu či etnický původ. I tak ale v centru zájmu stojí vietnamský původ nebo vztah k Vietnamu (Freidingerová a Nováková, 2021). Členové jsou nejčastěji místními obyvateli daného města nebo se rekrutují z řad vysokoškolských studentů. Za jejich vznikem stojí zejména potřeba sounáležitosti s vietnamskými vrstevníky, ale i českou společností. V mnoha případech se tyto spolky profesionalizují do finančně udržitelných a samostatných projektů (Freidingerová a Mai, 2018). Zakládání druhogeneračních vietnamských spolků ovšem není fenoménem ojedinělým pouze pro Česko. Podobné iniciativy se objevují i v dalších zemích, například v USA nebo ve Spojeném království. Co je ovšem na českých vietnamských druhogeneračních spolcích unikátní, je jejich orientace na majoritní společnost. To můžeme připisovat zkušenosti druhé generace z dětství, kdy místo rodičů byly jejich primárními vychovateli české chůvy, jejichž vliv neúmyslně oslabil jejich vztah k vietnamským kořenům (Freidingerová a Nováková, 2021).

Etnické spolky druhé generace podle Freidingerové s Novákovou (2021) slouží jako most pro funkčnější komunikaci mezi první a druhou generací, která je kvůli rozdílným životním zkušenostem odlišná (výrazně na míru běžnému mezigeneračnímu nesouznění). Spolky sdružují a podporují mladé Vietnamce, kteří se skrze spolkové aktivity snaží překonat osobní krize a výzvy spojené s životem rozkročeným mezi dvěma odlišnými prostředími. Zároveň jsou platformou pro vyjednávání vlastní identity, protože se pro členy těchto spolků stává vietnamský původ atributem, na který umí být hrdí. To se projevuje vyjádřením jakési „vietnamskosti“ směrem k majoritě, například v názvech podniků, projektů nebo návratem k užívání vietnamského jména namísto české přezdívky.

Náplně spolků závisí na cílech a potřebách vlastních členů. Klíčové je zejména vytváření inkluzivního prostředí ve smyslu, že se zájemce může chopit vlastní agendy, převzít iniciativu v oblasti zájmu nebo se stát členem managementu bez ohledu na postavení či sociální kapitál rodičů. V tomto prostředí se cítí podporováni, mají možnost udržovat si svoji kulturu a přitom se mohou cítit jako plnohodnotná a sebevědomá součást české společnosti. Pomocí vzdělávacích programů, jazykových kurzů, workshopů na podporu psychického zdraví nebo asistenci při rozvoji jejich profesní kariéry je zvyšována odolnost vůči výzvám (znevýhodněním) spojeným s hybridní identitou a očekáváními na ně kladenými.

Mezi studované krajské spolky tohoto výzkumu patří Viet Up a Asociace vietnamských studentů a mládeže (dále jen TNSV). Viet Up vznikl v roce 2016 jako neformální dobrovolnická skupina a v roce 2018 se stal oficiálně zformalizovaným spolkem, jehož cílem je reagovat na vzrůstající potřeby druhé generace Vietnamců, ale také celé vietnamské diaspory v Česku. Tato organizace se z dobrovolnické, neformální skupiny přeměnila v samostatně udržitelný projekt, který je nezávislý na ostatních institucích (Freidingerová a Mai, 2018). Z tohoto hlediska můžeme uvažovat o Viet Upu jako o *bottom-up* organizaci. Viet Up se snaží podporu získávat z české státní správy nebo orgánů Evropské unie. Jedná se o centralizovaný spolek se sídlem v Praze, jehož členové jsou zejména Vietnamci druhé generace bydlící v Praze nebo jejím těsném okolí. Oficiálním jazykem spolku je čeština, kterou všichni jeho členové ovládají. Primární cílovou skupinou jsou mladí Vietnamci, kteří se narodili nebo od útlého věku vyrůstali na území České republiky. Mezi jejich aktivity proto obvykle patří pořádání kulturních a vzdělávacích akcí s cílem vzájemného porozumění mezi vietnamskou komunitou a českou společností. Z hlediska aktivity je Viet Up na sociálních sítích viditelnější, má větší členskou základnu a pořádá události častěji než TNSV.

TNSV vznikla v roce 2007 jako odnož Svazu Vietnamců v ČR, vůči kterému má určité organizační závazky (Freidingerová a Mai, 2018). Období TNSV existují v mnoha zemích po Evropě a společně se jedná o federaci studentských svazů vietnamské mládeže (nejenom druhogenerační, ale i prvogenerační, například studentů) spolupracujících na mezinárodní úrovni. O TNSV lze uvažovat jako o *top-down* organizaci, jelikož je směřování spolku ovlivněno Vietnamem i vietnamskými svazy, které TNSV financují. Oficiálním jazykem v TNSV je vietnam-

ština, ale někteří členové druhé generace vietnamštinu neovládají, a proto spolu komunikují také česky nebo anglicky. Jedná se o centrálně řízený spolek, ale s celorepublikovým dosahem, jehož členové pochází z více českých měst. TNSV se oproti Viet Upu více zaměřuje na vietnamskou část identity a události jsou z hlediska účasti přístupné zpravidla jedincům vietnamského původu.

Ačkoliv spolu tyto spolky přímo nespolupracují, udržují si vzájemný respekt a vystupují v nekonkurenčním vztahu. Důvodem této harmonické atmosféry je sdílení stejného hlavního cíle, kterým je podpora vietnamské komunity. Často se tak stává, že členové i účastníci událostí obou spolků vzájemně navštěvují akce pořádané druhým spolkem.

Metodologická část

V textu představujeme výsledky dílčí části kvalitativního výzkumu zaměřeného na vliv diasporických struktur na život Vietnamců v Česku, zejména těch usazených podél hranic. Etnografický výzkum ve vietnamských enklávách na česko-německy mluvící hranici nás přivedl až k druhogeneračním spolkovým aktivitám, kterým jsme se výzkumně věnovali od března 2022 do dubna 2023.

Článek staví na výpovědích z osmi hloubkových nestrukturalizovaných rozhovorů s respondenty druhé a jedenapůlté generace vietnamského původu, kteří žijí v Česku (Tabulka 1). V době výzkumu byli ve věku mladé dospělosti, ve fázi studia či po studiích, bezdětní a v daný moment žili v Praze, byť pocházeli z různých koutů země. Respondenti byli vybráni účelovým vzorkováním a do vzorku byli zařazeni pouze registrovaní a aktivní členové a členky zkoumaných spolků. Kontakty byly získávány metodou sněhové koule. Rozhovory byly se

Tabulka 1. Přehled respondentů a respondentek

Označení*	Pohlaví	Věk	Ekonomický status	Spolek
1_FT	žena	25	zaměstnaná	TNSV
2_FT	žena	26	studentka	TNSV
3_MT	muž	30	zaměstnaný	TNSV
4_MV	muž	31	zaměstnaný	VU
5_MV	muž	26	zaměstnaný	VU
6_FV	žena	24	studentka	VU
7_MV	muž	26	zaměstnaný	VU
8_FV	žena	24	studentka	VU

Poznámka: *Číslo v označení referuje ke chronologickému pořadí respondenta ve výzkumu; písmeno k jeho pohlaví a další písmeno ke členství v daném spolku. Označení 3_MT proto referuje k třetímu respondentovi v pořadí, který je muž a je spojený se spolkem TNSV.

souhlasem respondentů nahrávány, trvaly v rozmezí od 60 do 80 minut a byly realizovány ve veřejných prostorách (zpravidla v kavárně). Pro účely analýzy byli respondenti jmenně i místně anonymizováni. Rozhovory byly doplněny výsledky zúčastněného pozorování veřejné skupinové diskuse a mezigeneračního plesu, které pořádal spolek Viet Up, a daty z konference na letním táboře pořádaném spolkem TNSV. Dále proběhla analýza obsahu profilů na sociálních sítích Facebook a Instagram a internetových stránek studovaných spolků, která sloužila jako zdroj podkladových informací. Díky těmto platformám jsme získali základní informace o nadcházejících událostech, čímž nám byl usnadněn přístup do terénu. Výzkum probíhal v souladu s etickými pravidly donora výzkumu i domovské instituce autorů.

Vycházejíce z principů zakotvené teorie (Corbin a Strauss, 2013) jsme při výzkumu postupovali induktivním způsobem a na základě průběžné analýzy sebraných dat upravovali výzkumné otázky (či dílčí výzkumné zájmy) až do teoretického nasycení. Pracovní model tak nevznikl intuitivním způsobem, ale měnil se podle povahy nasbíraných dat v terénu, kdy bylo možné se k jednotlivým fázím výzkumu podle potřeby vracet. Proto byl páteřní metodou nestrukturovaný rozhovor, který umožnil respondentovi přinášet pro něj důležitá témata a detaily. Předem byla stanovena pouze základní kostra témat k diskusi, která se dotýkala osobní a rodinné biografie a zapojení respondenta do činnosti spolku. Do výpovědi respondenta bylo zasahováno pouze v případě, kdy od tématu odbočil, nebo při snaze získat skrze navazující otázky hlubší informace. Otevřeným kódováním rozhovorů jsme vygenerovali kategorie přístupu k hmotným i nehmotným zdrojům, mezigeneračního odloučení a principu kolektivní podpory, které jsme se v každém dalším rozhovoru snažili dále rozklíčovat a odhalit další významové vrstvy spolkové činnosti. Prostřednictvím axiálního kódování jsme zaměřili naši pozornost na roli spolků při budování kapacit a odolnosti druhé generace Vietnamců. Kódování prováděla dvojice výzkumníků pomocí softwaru Atlas.ti. Po každém rozhovoru byla provedena diskuse a revize analytických výstupů.

Spolková činnost jako strategie vzájemné kolektivní podpory

Výsledky studie prokázaly, že členství v krajských spolcích představuje formu vědomé strategie vzájemné kolektivní podpory. Ta má na jedné straně za cíl pomoci zmírňovat dopady (*mitigation*) znevýhodnění vyplývajících z pozice a života druhogeneračního Vietnamce, na druhé straně posilovat (*capacity building*) jednotlivce i skupinu v rozmanitých oblastech. Těmito strategiemi je budována odolnost vůči výzvám, kterým čelí v osobním životě, na trhu práce i v komunikaci s rodiči, dalšími krajany a majoritou. Aktivita spolků jsou přímou reakcí na poptávku či potřeby zapojených účastníků a stávají se prostředím pro rozvoj dovedností, znalostí či sebedůvěry, rezervoárem sdíleného know-how, živnou půdou pro osobní emancipaci a nástrojem překlenutí mezigeneračního odloučení. Jedná o mechanismus pomáhající budovat resilienci vůči překážkám spojeným s životem migranta druhé generace.

Strategie zmírňování dopadů a budování kapacit je možné rozdělit do tří oblastí, resp. tří okruhů potřeb, na které reagují. (1) Vytváření příležitostí k nabývání, rozšiřování či sdílení hmotné a nehmotné podpory (zejména aktivity zaměřené na rozvoj specifických dovedností či znalostí, které mohou ovlivnit pozici jedince na trhu práce). (2) Další oblast aktivit cílí na posílení mezigeneračního porozumění. (3) A posledním efektem spolků je přímá či nepřímá podpora zapojených členů a členek v jejich osobním životě.

Přístup k hmotným i nehmotným zdrojům

V prostředí etnické komunity se re/produkuje významné zdroje hmotné i nehmotné povahy podporující osobní i spolkový rozvoj, budování a udržování etnické identity nebo stimulující a akcelerující sociální mobilitu (Vallejo, 2009). Zpravidla se tyto zdroje stávají etnickým kapitálem skupiny migrantů z jedné země nebo i z určitého regionu, např. jihovýchodní Asie nebo Latinské Ameriky (Lee a Zhou, 2014a). Tak tomu je i u prvního námi zkoumaného spolku – TNSV, který byl založen prvogeneračními Vietnamci a de facto slouží pouze lidem vietnamského původu. Oproti tomu druhý spolek – Viet Up, který založila jedena-půltá a druhá generace, je alespoň v rétorické rovině otevřený všem se zájmem o témata, kterými se spolek zabývá. Protože právě tímto přístupem je unikátní, v následující části se blíže věnujeme hlavně jeho činnosti.

Páteční činností spolku Viet Up jsou vzdělávací (zpravidla vycházející z *peer-to-peer* principu) a socializační aktivity, které můžeme chápat jako vzdělávací a integrační zdroje nebo jako příležitosti k rozvoji samostatné ekonomické činnosti. Jednou z těchto aktivit je tzv. Quiz Night, společenský večer kombinující socializační a síťovací účel se zvyšováním povědomí o Vietnamu zábavnou formou – kvízovou hrou o Vietnamu a vietnamské kultuře. Vzdělávání účastníků ohledně vietnamské kultury a snaha o zlepšení vztahu ke kulturním zvyklostem země, ze kterých pochází jejich rodiče, jsou deklarovaným cílem Quiz Night, jak potvrzuje výpověď aktivního člena Viet Upu.

Jedna z aktivit byla Quiz Night a tematikou byl Vietnam. Byly tam otázky ze všech různých oborů – jídlo, nářečí, vietnamské písničky a podobně. Tyhle věci jsem nikdy nevěděl, a když jsem se o nich bavil s ostatními nebo chodil na další aktivity, tak jsem se dozvídal více o vietnamské kultuře. (7_MV)

Podobný efekt má další vzdělávací aktivita, kterou jsou kurzy vietnamštiny. Účastníci kurzů jsou v mnoha případech mladí Vietnamci, kteří kvůli vyrůstání v Česku vietnamštinu zapomněli nebo se ji nikdy nenaučili. Učení se vietnamského jazyka jim otevírá spoustu nových možností v interakcích s vlastní etnickou komunitou, ve které na druhou stranu mnoho členů první generace neovládá jazyk český. Kurzy nicméně nejsou určeny výhradně pro Vietnamce, ale pro všechny, kteří se chtějí naučit vietnamsky. I přestože jsou v současnosti zpoplatněny (v počátcích byly zdarma), je o ně dle slov koordinátorů stále zájem a fungují jako jeden z příjmů spolku.

Ve Viet Upu jsem byl především koordinátor vzdělávacích aktivit. To zahrnovalo kurzy vietnamštiny pro Čechy i Vietnamce od začátečníků po pokročilé. Takhle jsem fungoval dlouhá léta a kurzy vietnamštiny ve Viet Upu furt úspěšně fungují. Jen je teď máme zpoplatněné jako službu pro příjem pro Viet Up. (5_MV)

Etnická komunita také bývá prostředím, kde se kumulují cenné obchodní a profesní znalosti či dovednosti, které mohou v různé míře její členové využívat. A to jak pasivně (např. nápodobou nebo nákupem komerčních služeb) nebo aktivně, kdy se mohou učit různým dovednostem ve známém a nediskriminujícím prostředí, ke kterým by kvůli migrantskému původu neměli na mainstreamovém trhu práce přístup (Vallejo, 2009). Podobnou výhodou disponují také členové obou námi zkoumaných spolků. Ti se skrze zapojení do organizace aktivit či prostou účastí na nich učí novým dovednostem a znalostem. Právě rozvoj dovedností uplatnitelných v profesní kariéře jako hlavní přínos své účasti na spolkové činnosti respondenti akcentovali nejvíce. Dovednostem se členové spolku učí během zapojování se do organizace jednotlivých událostí nebo při týmových schůzkách. Nejčastěji zmiňovali rozvoj dovedností práce v týmu, komunikace uvnitř spolku, vyjednávání sponzorství (fundraising) s potenciálními účastníky akcí, administrativy, marketingu, time managementu nebo obecné organizace a logistiky událostí, jak dokládají následující výpovědi.

Pracovat s týmem, pracovat s lidmi, komunikace směrem dovnitř i ven, jak fungují sociální sítě a marketing, byť v neziskovce, tak jak přemýšlet byznysově. To vše do toho nějakým způsobem patří. (4_MV)

Baví mě koordinace a pořádání eventů a zároveň se v tom můžu stále zlepšovat. (2_FT)

Viet Up mě naučil pracovat s nějakým systémem. Mám vlastní projekt a k němu se pojí různé organizační věci jako řešení budgetingu, administrativa, propagace, zpracování projektu. Tohle všechno jsem se naučil ve Viet Upu. (5_MV)

Prostředí spolku svým členům nebo blízkým spolupracovníkům také poskytuje možnost rozvíjet jejich podnikatelské dovednosti. Samotná organizace událostí, během které si vyzkouší celý proces od záměru, plánování, realizace po evaluaci, vytváří jakýsi trenažer toho, co provozování vlastní živnosti obnáší. Respondenti sdíleli názor, že takové otevřené příležitosti si věci doslova osahat by se jim s velkou pravděpodobností mimo krajský spolek nejspíš nedostalo.

Máme jednoho účastníka, který je hodně do vaření. Jednou dělal menší catering na naši akci a myslím, že mu to hodně pomohlo. Dokázal si to zažít. Dali jsme mu prostor, podporu a zákazníky. Dokázal si projít tím, co všechno dokáže zvládnout časově, jaké ceny nastavit atd. (8_FV)

Vyjma možnosti využití prostoru k podpoře začínajících podnikatelů poskytuje krajský spolek také příležitosti k realizaci vlastních projektů. Při organizaci

akce je členům nabízena finanční či organizační podpora, která pomáhá při dosažení osobně stanovených cílů při uskutečňování vlastního projektu.

S Viet Upem mám hodně příležitostí seberealizace. V rámci Otvíráku³ jsem chtěla začít mluvit o tématu mentálního zdraví druhé generace a Viet Up mi pomohl to všechno zrealizovat. Mám k tomu prostor, mám cílovku, kterou dokážu oslovit a Viet Up mi dává finance a podporu, co se týče organizování akce. (8_FV)

Soudě dle četnosti zmínek o přínosu účasti v krajské spolkové činnosti pro rozvoj dovedností a znalostí, mají krajské spolky v této oblasti nesporný pozitivní vliv. V teoretické rovině se mohou druhogenerační migranti v těchto kompetencích obohatit i v jiných neetnických aktivitách, například účasti v občanských mládežnických organizacích, jako jsou skauti, mladí hasiči a DDM. To, co ale mládežnická sdružení etnické mládeži nabídnout už nedokážou, jsou vzory, se kterými by se mohli plně ztotožnit. Výzkumy ze zahraničí dokládají, že pro motivaci k úspěchu jsou modelové vzory (*role models*) z vlastní etnické komunity významnější než vzory pocházející z majoritní společnosti (Fernández-Kelly, 2008; Lee a Zhou, 2014a; Zuckerman, 1988). Vlivní a úspěšní příslušníci ze stejné etnické skupiny se stávají referenčním rámcem, podle kterého si další krajané mapují svůj pokrok (Jiménez a Horowitz, 2013, 2014a) a rýsují si představu toho, co se v etnické skupině považuje za úspěch (Lee a Zhou, 2014a). Obdobným způsobem se vytvářejí viditelné vzory také v prostředí krajských spolků. Smysl pro úspěch je budován v kolektivní identitě zapojených členů. Může se jednat například o společně uznávaný soubor hodnot, které mají za cíl zapojené krajané motivovat a inspirovat. V případě Vietnamců do tohoto rámce vstupuje i předpoklad modelové minority a utvrzování této představy z vně i z nitra diaspor. Jak ukazuje následující citace, členové spolku vidí ve své práci jakýsi „vyšší princip“, který je motivuje k neustálému zlepšování spolku i sebe samotných.

Naše generace se skrze Viet Up píše do historie. Během svého studia jsem strašně obdivoval skupinu *Tu luc van doan* [vietnamské literární hnutí aktivní v třicátých letech 20. století]. To byla autonomní skupina literátů vietnamského původu, kteří měli západní vzdělání za dob francouzské kolonizace a naučili se moderním vědomostem ze západu, které byly mnohem progresivnější než ty v zaostalém Vietnamu v tehdejší 20. století. Před sto lety se tato skupina snažila říct vietnamské společnosti, že jejich hodnoty jsou sice v pořádku, ale Vietnam drží pozpátku. A pro mě je to inspirace, protože my jsme v podstatě ve stejné situaci, akorát o sto let později a v jiném kontextu. Jsou tu stále tradiční Vietnamci starší generace i Vietnamci druhé generace, kteří mají západní vzdělání a chtějí to aplikovat do života generace své, ale i té první. To znamená, že je (první generaci) chceme brát na chaty, tahat na plesy, hrát s nimi sporty. Já v tom vidím takovou paralelu a říkám si, že je to strašně cool, protože před sto lety se ta skupina zapsala do historie jako významná organizace

³ Zdroj: <https://www.facebook.com/events/910019666860809?ref=newsfeed> (cit. 25. dubna 2023).

a o sto let později, trochu v jiném geografickém, politickém a kulturním kontextu, se to děje znovu. Dodal jsem tomu velkolepost, všichni jsou nadšení a jdeme do toho, aniž bychom viděli, že z toho něco dostaneme. (5_MV)

Konkrétním příkladem budování viditelných vzorů ze současnosti byl také letní konferenční kemp s názvem *Viet Heart Summer Camp*⁴, který pořádal spolek TNSV. Na tuto konferenci přijely intelektuální kapacity vietnamského původu z mnoha koutů celého světa. Jednalo se o vystudované magistry, doktory i docenty vietnamského původu z Francie, Rakouska, Belgie a dalších evropských zemí, kteří měli přednášky a diskutovali aktuální vědecká témata z oborů biologie, medicíny, biotechnologie či životního prostředí. Dle organizátorů bylo hlavním účelem konference šíření intelektuálních hodnot směrem k vietnamským studentům, kteří se měli zhlédnout v těchto úspěšných akademících. TNSV se tak snažilo zprostředkovat účastníkům letního kempu viditelné vzory, které je měly motivovat k dalším úspěchům v akademickém prostředí. Reportáž z této události dokonce odvysílal kanál národní vietnamské televize VTV4, který cílí přímo na zahraniční Vietnamce (*Việt kiều*).

Spolky se podílí na vytváření vzorů jednak tím, že vytváří prostor, aby se samotní členové mohli stát vzorem pro druhé (a zažít úspěch a uznání jako člen spolku), ale zejména upozorňováním na úspěšné Vietnamce a Vietnamky v tuzemsku a zahraničí z přítomnosti i minulosti a jejich zviditelňováním. Smysl obou způsobů ovšem zůstává stejný. Jedná se o vytvoření viditelného vzoru z prostředí vlastní etnické komunity, který má další motivovat k vlastní seberealizaci a vlastnímu rozvoji. Tyto vzory se tak dají považovat za další nehmotný zdroj, který krajanský spolek nabízí a nepřímo tak zvyšuje odolnost vůči výzvam plynoucím ze života člověka s hybridní identitou. Zároveň ale tato strategie dále živí obraz modelové minority, jejíž členové mohou dosáhnout výrazných mezigeneračních socioekonomických posunů a úspěchů, kterých si všímá i majorita.

Závěrem lze konstatovat, že druhá generace Vietnamců zapojených do aktivit krajanského spolku upevňuje svou kulturní identitu, integruje se do etnické i majoritní společnosti, ale také podporuje vlastní členy v jejich profesním rozvoji. Zároveň ale ve spolcích dochází k etnizaci úspěchu (i neúspěchu). V důsledku toho druhogenerační jedinci svou profesní a osobní dráhu nezřídka hodnotí skrze optiku modelové minority. A pokud se od stereotypní představy odkloní, vysvětlují (si) to tak, že nejsou typickým Vietnamcem.

Zmenšování mezigeneračního odloučení mezi první a druhou generací

Druhým opakovaně zdůrazňovaným účelem činnosti krajanských spolků je snaha o posílení, či dokonce obnovení nebo nastartování vztahu mezi první a druhou generací. Předchozí výzkumy (Freidingerová a Nováková, 2021; Lopatková

⁴ Zdroj: <https://www.facebook.com/thanhniensinhvienSec/photos/a.1447586685567606/3373681136291475/> (cit. 23. listopadu 2023).

a Formánková, 2022; Svobodová a Janská, 2016) i tato studie poukazují na fakt, že vzájemné vztahy druhé generace a jejích rodičů nejsou vždy harmonické. Mohli bychom namítnout, že zejména v období dospívání nebývají ideální ani u majority, ale v případě Vietnamců do vztahu vstupují i jazykové a kulturní aspekty. Oba spolky na mezigenerační vztah či „nevztah“ reagují, ale každý využívá jiné nástroje a s jinými cíli. Zatímco aktivity TNSV jsou realizovány spíše se záměrem integrovat druhou generaci do kulturně-společenského života generace první, činnost Viet Upu má spíše opačné cíle. Skrze kulturní a integrační události se aktivity Viet Upu zaměřují na integraci první generace Vietnamců – rodičů členů spolku – do kulturně-společenského života české společnosti a také do života jejich vlastních dětí, který může být kvůli odlišnému sociálnímu a kulturnímu kontextu během jejich vyrůstání velice rozdílný (Freidingerová a Nováková, 2021; Souralová 2014). Ve spolku Viet Up mezi tyto aktivity patří pravidelně pořádaný *Česko-vietnamský mezigenerační ples*⁵, který se snaží první generaci Vietnamců seznámit s plesovou kulturou, kterou většina z nich neměla možnost poznat a je pro ně neznámá. Důvod pro pořádání podobných vztah zocelujících aktivit dokládají výpovědi těchto respondentů.

Ples byl mezigenerační z toho důvodu, že naši rodičové často nevědí, co je to ples. Nevědí, co je to tancování nebo se chodit bavit takhle večer do společnosti. Chtěli jsme jim ukázat, že tancovat a chodit na ples je pro nás běžná zábava. Má to přinést Vietnamcům trošku té české kultury. (4_MV)

Vztahy nás a rodičů často nejsou ideální. Hodně z nás bylo posláno k českým babičkám, když jsme byli malí, a vztahy s rodiči nejsou úplně zocelený. Proto jsme pořádali ten ples. Naše snaha byla, abychom si přizvali rodiče a užili si s nimi plesovou atmosféru. Pohrávali jsme si totiž s myšlenkou, aby náš první tanec nebyl zároveň tím posledním na našich svatbách. (7_MV)

Že tu je poptávka po vytváření příležitostí, které umožní druhé generaci „přizvat“ své rodiče do svých životů, potvrzují úvahy Viet Upu nad dalším rozšířením portfolia aktivit. Spolek má v plánu pořádat sportovní aktivity pro dvojice rodič–dítě, při kterých se spolu zúčastní neformálního turnaje s dalšími takovými páry. Nicméně i některé aktivity spolku TNSV se snaží přiblížit život druhé generace Vietnamců jejich rodičům. Jak dokládá výpověď respondentky, takovým příkladem může být pořádaná konference Option, která se snažila první generaci ukázat jiné, pro českou společnost obvyklé druhy vysokých škol.

Pořádali jsme konferenci Option, která se zabývala směřováním druhé generace Vietnamců. Bylo to představení různých vysokých škol, které jsou v Praze. Chtěli jsme také našim rodičům ukázat, že to není jenom o VŠE, medicíně nebo ČVUT, ale že

⁵ Zdroj: <https://www.facebook.com/events/5640271979389513> (cit. 25. listopadu 2023).

existují i umělecké a humanitní školy. Byla tu interakce mezi rodiči a školami, kde každá škola měla oficiálního zástupce i vietnamského studenta, který mezi nimi dělal komunikační most. (2_FT)

Spolkové aktivity v tomto případě slouží jako nástroj pro zapojení se do vlastní etnické komunity a pro překonání pomyslného mezigeneračního odloučení. Mimo jiné pak aktivity pomáhají při integraci vietnamské minority do majoritní společnosti skrze představování obyčejů a zvyklostí, které jsou typické pro život v Česku. V rámci spolků si dotazovaní respondenti toto odloučení uvědomují a právě tyto aktivity jej mají pomoci překlenout. Někteří z respondentů si navíc uvědomují, že jejich rodiče podnikli takové životní kroky, které sice někdy zapříčinily, že se svým potomkům nemohli v dětství tolik věnovat, ale byly učiněny v zájmu jejich kvalitnějšího života, jak dokládá výpověď této respondentky.

Někteří účastníci stále nedošli do bodu, že respektují rodiče, a neuvědomují si, co všechno pro ně udělali. Někteří mí kamarádi nemají rodiče rádi za to, že je poslali k české chůvě, neměli na ně čas a honili se za penězi. Oni ale nevidí tu druhou stranu mince, že to dělali kvůli nim. Já jsem ten typ, který ví, že moji rodiče toho kvůli mně hodně obětovali. Takže ta maličkost, že budu mít vietnamského přítele, je taková odměna za to, co všechno pro mě udělali. (6_FV)

Spolkové aktivity tak poskytují příležitost pro mezigenerační setkávání, čímž je posilováno vzájemné porozumění. Vytvářejí prostředí pro možný mezigenerační dialog, který je klíčový pro řešení kulturních rozdílů vznikajících mezi generacemi s odlišnými životními perspektivami. Spolky tak mohou fungovat jako most přes pomyslnou mezigenerační propast, která je vzájemným sdílením hodnot a zážitků překonávána.

Budování silné sociální sítě a důvěryhodného prostředí

Kromě kulturních, vzdělávacích a integračních aktivit mají krajanské spolky důležitou roli v sociální podpoře. Mladí Vietnamci, kteří zažívají výzvy spojené s integrací do vlastní etnické komunity či vyrovnáváním se s osobní krizí, ve spolicích nalézají bezpečné prostředí pro sdílení svých soukromých problémů. Navázání hlubšího vztahu s členy, kteří zažívají podobné zkušenosti, jim pomáhá tyto výzvy překonat. Spolky se tak stávají prostorem, kde si jedinci vzájemně důvěřují, vytváří kamarádství a vztahy a budují pocit sebejistoty a sebedůvěry. Druhá generace Vietnamců je skrze spolkovou činnost zapojena do systému sociálních vztahů, který je ve spolku budován. Jak dokládají výzkumy ostatních autorů (Freidingerová a Nováková, 2021; Lin a Zhou, 2005; Vermeulen a Keskiner, 2017) i tato studie, jedinci ve spolku jsou zapojeni do husté sítě vztahů, ve které se jim dostane podpory při řešení dopadů vážících se k hybridní identitě. Takovým problémem může být například již zmiňovaná osobní krize plynoucí z prožívání kultury vlastní vietnamské komunity a majoritní společnosti zároveň. Členové

mohou v bezpečném prostředí spolku sdílet svoje problémy s lidmi s podobnými životními zkušenostmi a dostává se jim podpory od ostatních členů při prožívání obtížných životních situací. Díky členství ve spolku jsou tito jedinci schopni přijmout svůj původ jako něco, na co mohou být hrdí, a postupně si vytváří nebo upevňují vazbu k vietnamským kulturním zvyklostem i samotnému Vietnamu. Nicméně zatímco v TNSV se jedná spíše o vedlejší produkt, Viet Up tuto psychologickou rovinu přímo akcentuje. To dokládají i odpovědi respondentů, kterým je v prostředí spolku poskytováno důvěryhodné a bezpečné prostředí pro hledání řešení jejich osobních problémů.

Viet Up pomáhá mladým Vietnamcům, co hledají sebe i vlastní identitu. Já měl takovou fázi, kdy jsem nevěděl, jestli jsem spíš Vietnamec, nebo Čech. Až díky Viet Upu jsem zjistil, že mám blíž k Vietnamcům, a pak se začal zajímat víc o vietnamskou kulturu. Viet Up mi otevřel dveře zpátky k mým kořenům, takže v tomhle jsem Viet Upu vděčný a chci tu myšlenku Viet Upu dále rozvádět a pomáhat lidem, kteří si prochází podobnými problémy. (7_MV)

Kromě překonání problémů spojených s krizí identity bylo v otázce přínosu do osobního života respondenta dále zmiňováno nalezení vzájemně si pomáhajících přátel s podobným sociálním původem. Členové spolku si uvědomují, že jim práce v týmu při přípravě jednotlivých událostí pomohla najít mnoho nových, podobně smýšlejících přátel s podobnými životními zkušenostmi. Tito jedinci uznávají, že díky členství ve spolku mají více přátel vietnamského původu, než tomu bylo v době před jejich členstvím. Pro část respondentů bylo nalezení vietnamských přátel dokonce prioritou před hledáním přátel českého původu. Kromě překonávání výzev spojených s osobním životem si tak v krajanském spolku nachází jedinec nová přátelství a v některých případech i nové romantické vztahy.

Mně Viet Up přinesl hlavně nové kamarády i nový způsob myšlení... to, že jsem našel lidi, kteří přemýšlejí stejně jako já, tak to je nejvíc... Na Viet Up akcích jsem si i našel přítelkyni, se kterou jsme teď pár měsíců. (4_MV)

Pro mě je to spíš takové hobby, při kterém jsem poznala spoustu skvělých lidí, se kterými jsem nyní kamarádka. Není to tak, že bych si na tom vydělávala finančně, ale je to spíše o tom volném čase. (2_FT)

Díky Viet Upu jsem si našla nové kamarády. Mohla jsem si najít kamarády ve škole, ale pro mě bylo hodnotnější se věnovat téhle skupině a najít si vietnamské přátele... Hodně lidí si tam může najít tu svoji budoucí polovičku. Já jsem se s přítelem našla taky až ve Viet Upu. (6_FV)

Benefit vidím asi v tom, že kdyby člověk neměl vietnamské kamarády, tak tam pozná vrstevníky ze své sféry, což může být obohacující. (3_MT)

Mezi další zmiňované principy patří pomoc ostatním. Členství ve spolku slouží k pomoci sobě samotnému, ale také jako nástroj efektivní pomoci ostatním. V prostředí spolku je vytvářen kolektivní pocit sounáležitosti, ze které vyvstává sociální role společenské zodpovědnosti vůči všem zapojeným. Proto se u nich často objevuje potřeba pomoci všem, kteří si procházejí výzvami spojenými s hybridní identitou druhé generace, jak líčí tito dva mladí muži.

Já jsem si pomohl předtím, než jsem vstoupil do Viet Upu. A do Viet Upu jsem vstoupil s tím, že jak jsem pomohl sám sobě, tak pomůžu ostatním. Jsou lidi, kteří tu pomoc potřebují, a ve Viet Upu tu pomoc najdou. (4_MV)

Ve Viet Upu jsem kvůli tomu, že tu můžu svoje znalosti o Vietnamu ventilovat ven a že Viet Up se nabízí jako skvělá platforma pro tohle sdílení. Mladí Vietnamci často neznají svoji mateřskou kulturu, takže mi dělá radost, když můžu, například přes ten Quiz Night o vietnamský kulturu, předávat svoje zkušenosti dál. (5_MV)

Druhá generace Vietnamců se tak nestává členy spolku pouze z toho důvodu, aby pomohli sami sobě, ale také kvůli altruistické pomoci ostatním zapojeným jedincům, kteří si o pomoc řeknou a potřebují ji. Důvěryhodné prostředí vytvářené krajským spolkem je budováno rozvíjením pevné a jednotné komunity uvnitř spolku, kde jsou členové ve vzájemném recipročním vztahu, protože ví, že se v případě problému mohou spolehnout na ostatní. To dokládá i výpověď respondentky z Viet Upu.

Ve Viet Upu se můžu spolehnout na ostatní. Já jsem antitalent na excel, finance, administrativu, ale vím, že když budu něco v tomhle potřebovat, tak se můžu spolehnout na ostatní, stejně jako ostatní se můžou spolehnout na mě. Hodně mě to naučilo věřit lidem a umět si říct slušně o pomoc. Komunikace je s respektem a s obdivováním práce druhých. (6_FV)

Ve spolku je vytvořená hustá síť vzájemně si pomáhajících jedinců z podobného sociálního backgroundu. Kromě překonání výzev spojených s životem druhé generace si navíc ve spolku jedinci nachází nová přátelství i romantické vztahy.

Závěr

Krajské spolky zacílené na druhou generaci Vietnamců vyrůstající v Česku posilují odolnost svých členů a uživatelů proti normativním, kulturním či sociálním tlakům, které druhá generace vnímá, že přichází jak z prostředí majoritní společnosti, tak vlastní etnické komunity. Jedinci druhé generace nežádka balancují na rozhraní českého a vietnamského sociokulturního prostředí, z čehož mohou vyplývat určitá znevýhodnění postihující jejich osobní i profesní život. Ta mohou ústít až v osobní krizi rozmanité podoby, které mají dopad na sebevědomí, cel-

kovou psychickou pohodu i mentální zdraví. Analýza přinesla empirické důkazy, že jak účast jednotlivců na spolkové činnosti, tak spolková činnost samotná jsou vědomou mitigační strategií, jak těmto výzvám a krizím kolektivně čelit. To znamená, že druhogenerační Vietnamci mají potřebu pocíťovaná znevýhodnění řešit institucionalizovanou podobou a vzájemnou podporou a vyrovnávat tak absenci podpory, které se jim z okolí nedostává (od rodičů, komunity či českých institucí nebo integračních opatření).

Krajské spolky zároveň působí na zvyšování kapacit a posilování rozmanitých kompetencí svých členů, přispívají k efektivní mezigenerační komunikaci, vztahům a porozumění a vytváří prostředí důvěry a vzájemného sdílení. V důsledku toho spolky v oblasti osobního a rodinného života mohou pomáhat k překonání mezigeneračního nedorozumění mezi rodiči a jejich potomky, jejichž životní trajektorie jsou kvůli jinému způsobu života odlišné. V oblasti profesního života, kde se mohou setkat s rasovou diskriminací či stereotypizací, přispívají k posílení pozice svých členů na trhu práce skrze učení se novým dovednostem a znalostem. V aktivitách krajských spolků se mladí Vietnamci snaží překonat vlastní individuální nesnáze, ale také mohou sdílet své znalosti, zažít uznání, budovat přátelství a podporovat ostatní.

Členové spolku otevřeně deklarují, že podporují své členy a uživatele v oblasti dovedností, psychologické podpory, sdílení podobných zkušeností či vytváření bezpečného prostředí, které se nehodnotí podle etnokulturního původu. Cílem spolkových aktivit je rozvíjení sebevědomí členů a rozšíření povědomí o možnostech spolku. Jednou z forem podpory je pomoc členům najít, co je baví a co chtějí dělat, i když to znamená odklon od tradičních představ rodičů či blízkého okolí. K tomu jsou využívány příklady úspěšných vietnamských vrstevníků, kteří se vydali vlastní cestou. Narativ, jakým o činnosti spolků členové hovoří, je posilován představou těchto skupin jako podpůrných platform pro seberealizaci. Spolky tak pomáhají svým členům reformulovat podobu úspěchu (např. mohou být úspěšní jako kuchař nebo designér).

Naše analýza ale poukazuje na jistý paradox, který tento narativ přináší. Na jednu stranu se spolky snaží vytvářet podpůrné prostředí v procesu jakéhosi „osvobození“ se od zaběhlé životní a kariérní dráhy Vietnamce. Na druhou stranu ale reprodukuje představu úspěchu a vytváří tak nový typ referenčního rámce, v jehož důsledku pak dochází k etnizaci úspěchu jako něčeho typicky vietnamského. Výsledkem je, že selhání jsou spíše přehlížena a negativně etnizována ve smyslu, že ti, kteří se necítí úspěšní, se označují za netypické Vietnamce. Nutno ale dodat, že i když spolky svou činností posilují obraz modelové minority a adorace úspěchu, jsou to právě druhogenerační spolky, které zároveň začínají být v některých směrech průkopníky prolamujícími tato tabu. Zejména v oblasti mentálního zdraví a psychologické podpory spolky otevírají doposud skrývaná témata s cílem podpořit kolektivní uvědomění, že lidská psychika má své limity a že požádat o pomoc není selhání, které z jedince činí „horšího“ nebo „netypického Vietnamce“. Naopak se snaží podporovat myšlenku, že toto přiznání je projevem vnitřní síly, mentální vyspělosti, a tedy celkové odolnosti vůči vnějším i vnitřním stresorům.

Z našich výsledků vyplývá, že integrace druhé generace Vietnamců není tak přímočará, jak se může na první pohled zdát. Studie je proto příspěvkem do mozaiky různých podob integrace a zároveň důkaz, že jsme se posunuli do její další fáze. Proto musíme pracovat nejen s nově přichozími migranty, ale také s jejich nově narozenými potomky, kteří zpravidla ovládají jazyk a jsou z velké části vychováni v českém kulturním prostředí. Tito jedinci se nachází mimo záběr působnosti státních institucí, jelikož se dle jejich optiky integrace do české společnosti podařila bezproblémově. Náš příspěvek nicméně ukazuje, že druhá generace migrantů se potýká se specifickými problémy a požadavky, které jsou vzdělávacími i integračními institucemi upozadovány.

TOMÁŠ KNOR je vystudovaným magistrem na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy. Ve své výzkumné práci se zabývá druhou generací Vietnamců v Česku a krajskou spolkovou činností.

ORCID: 0009-0007-8890-212X

TEREZA FREIDINGEROVÁ působí jako výzkumná pracovnice v oblasti migračních studií na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy a jako analytička ve společnosti Člověk v tísni. Ve své výzkumné práci se dlouhodobě zabývá vietnamskou diasporou v Česku a střední Evropě. Na toto téma vydala v roce 2014 knihu s názvem Vietnamci v Česku a ve světě: migrační a adaptační tendence (Sociologické nakladatelství [SLON]).

ORCID: 0000-0002-0108-5005

Literatura

- Abad, N. S. a Sheldon, K. M. (2008). Parental autonomy support and ethnic culture identification among second-generation immigrants. *Journal of Family Psychology*, 22(4), 652–657. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.22.3.652>
- Bartoš, V., Bauer, M., Chytilová, J. a Matějka, F. (2016). Attention discrimination: Theory and field experiments with monitoring information acquisition. *American Economic Review*, 106(6), 1437–1475. <https://doi.org/10.1257/aer.20140571>
- Bednářová, L. (2020). *Gender, rodina a banánové děti* [disertační práce, Západočeská univerzita]. DSpace. <http://hdl.handle.net/11025/42281>
- Corbin, J. a Strauss, A. (2013). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (4. vyd.). Sage.
- Fernández-Kelly, P. (2008). The back pocket map: Social class and cultural capital as transferable assets in the advancement of second-generation immigrants. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 620, 116–137. <https://doi.org/10.1177/0002716208322580>
- Formánková, L. a Lopatková, M. (2018). Nerovná startovní čára? Intersekcionalní analýza počátků profesních drah jedenapůlité generace vietnamských mužů a žen na českém trhu práce. *Gender a výzkum/Gender and Research*, 19(2), 135–162. <https://doi.org/10.13060/25706578.2018.19.2.429>

- Freidingerová, T. (2014). *Vietnamci v Česku a ve světě: migrační a adaptační tendence*. Sociologické nakladatelství (SLON).
- Freidingerová, T. a Mai, M. N. (2018). Občanská angažovanost druhé generace Vietnamců: nová vlna spolkové činnosti? In *Kamenné instituce národnostních menšin a role samospráv při jejich podpoře. Sborník příspěvků z konference konané v Praze* (Vol. 7, s. 93–109).
- Freidingerová, T. a Nováková, B. (2021). Civic engagement and self-empowerment of second-generation Vietnamese in Czechia. *Asian and Pacific Migration Journal*, 30(3), 312–337. <https://doi.org/10.1177/01171968211040573>
- Hall, S. (2015). Cultural identity and diaspora. In *Colonial discourse and post-colonial theory* (s. 392–403). Routledge.
- Homoláč, J. a Sherman, T. (2020). „Vy, mladí Vietnamci („nenakažení“), nás počestně banány prostě pochopit nemůžete“: Mladí Vietnamci a superdiverzifikace českého novomediálního prostoru. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 56(2), 229–257. <https://doi.org/10.13060/csr.2020.008>
- Hřebíčková, M. (2020). Kulturní orientace Vietnamců v ČR: generační srovnání. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 56(2), 197–227. <https://doi.org/10.13060/csr.2020.007>
- Jiménez, T. a Horowitz, A. L. (2013). When white is just alright: How immigrants redefine achievement and reconfigure the ethnoracial hierarchy. *American Sociological Review*, 78(5), 849–871. <https://doi.org/10.1177/0003122413497012>
- Lee, J. a Zhou, M. (2014a). From Unassimilable to Exceptional: the Rise of Asian Americans and ‘Stereotype Promise’. *New Diversities*, 16(1), 7–22
- Lee, J. a Zhou, M. (2014b). The Success Frame and Achievement Paradox: The Costs and Consequences for Asian Americans. *Race and Social Problems*, 6(1), 38–55. <https://doi.org/10.1007/s12552-014-9112-7>
- Lev Ari, L. a Cohen, N. (2018). Acculturation strategies and ethnic identity among second-generation Israeli migrants in the United States. *Contemporary Jewry*, 38, 345–364. <https://doi.org/10.1007/s12397-018-9258-5>
- Lin, M. a Zhou, M. (2005). Community transformation and the formation of ethnic capital: Immigrant Chinese communities in the United States. *Journal of Chinese Overseas*, 1(2), 260–284. <https://doi.org/10.1353/jco.2007.0027>
- Lopatková, M. a Formánková, L. (2022). ‘Confessions of the Vietnamese’ Facebook page: The intergenerational conflict of young Vietnamese migrants in the online space in the Czech Republic. *Český lid*, 109(1), 83–104. <https://doi.org/10.21104/CL.2022.1.04>
- Martínková, Š. (2008). Sociabilita vietnamského etnika v Praze. In Z. Uherek a kol., *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy: vybrané případy významných migračních skupin v České republice*. Etnologický ústav AV ČR.
- Marzana, D., Alfieri, S. a Marta, E. (2020). Does participating in national and ethnic associations promote migrant integration? A study with young first- and second-generation migrants. *Children and Peace: From Research to Action*, 103–118. https://doi.org/10.1007/978-3-030-22176-8_7
- Portes, A. a Zhou, M. (1993). The new second generation: Segmented assimilation and its variants. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 530, 74–96. <https://doi.org/10.1177/0002716293530001006>
- Scott, K., Reed, P. B. a Selbee, L. K. (2006). *Making connections: Social and civic engagement among Canadian immigrants*. Canadian Council on Social Development.
- Souralová, A. (2014). Vzdělané dítě jako úspěšné naplnění migračního a rodičovského projektu? Vietnamské matky, jejich děti a vzdělanostní aspirace. *Sociální studia/Social Studies*, 11(2), 75–97. <https://doi.org/10.5817/SOC2014-2-75>
- Svobodová, A. (2017). *Vietnam vzdálený i blízký. Potomci Vietnamců v Česku z pohledu teorie transnacionalismu* [disertační práce]. Univerzita Karlova.

- Svobodová, A. a Janská, E. (2016). Identity development among youth of Vietnamese descent in the Czech Republic. In M. L. Seeberg a E. M. Goździak (eds.), *Contested Childhoods. Growing up in Migrancy* (s. 121–137). Springer / IMISCOE.
https://doi.org/10.1007/978-3-319-44610-3_7
- Tran, V. C., Lee, J. a Huang, T. F. (2019). Revisiting the Asian second-generation advantage. *Ethnic and Racial Studies*, 42(13), 2248–2269. ,
<https://doi.org/10.1080/01419870.2019.1579920>
- Vallejo, J. A. (2009). Latina spaces: Middle-class ethnic capital and professional associations in the Latino community. *City & Community*, 8(2), 129–154.
<https://doi.org/10.1111/j.1540-6040.2009.01277.x>
- Vermeulen, F. a Keskiner, E. (2017). Bonding or bridging? Professional network organizations of second-generation Turks in the Netherlands and France. *Ethnic and Racial Studies*, 40(2), 301–320. <https://doi.org/10.1080/01419870.2017.1245429>
- Wang, L. (2017). Ethnic/immigrant associations and minorities’/immigrants’ voluntary participation. *Voluntaristics Review*, 2(4), 1–95.
https://doi.org/10.1163/9789004361874_002
- Wang, L. a Handy, F. (2014). Religious and secular voluntary participation by immigrants in Canada: How trust and social networks affect decision to participate. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 25, 1559–1582.
<https://doi.org/10.1007/s11266-013-9428-8>
- Zhou, M. (1997). Segmented assimilation: Issues, controversies, and recent research on the new second generation. *International Migration Review*, 31(4), 975–1008.
<https://doi.org/10.2307/2547421>
- Zhou, M. a Bankston, C. L. (1994). Social capital and the adaptation of the second generation: The case of Vietnamese youth in New Orleans. *International Migration Review*, 28(4), 821–845. <https://doi.org/10.2307/2547159>
- Zhou, M. a Lee, J. (2017). Hyper-selectivity and the remaking of culture: Understanding the Asian American achievement paradox. *Asian American Journal of Psychology*, 8(1), 7–15. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/aap0000069>
- Zuckerman, H. (1988). The role of the role model: The other side of a sociological coinage. In H. J. O’Gorman (ed.), *Surveying social life* (s. 119–144). Wesleyan University Press.

'The Plan Is No Plan': Ontological Security and Resilience of Ukrainian Refugees in the Czech Labour Market*

LUCIE MACKOVÁ^{①**}, NIKOLA MEDOVÁ^①,
BARBORA FRLIČKOVÁ^①, LUDEK JIRKA^②

^①Department of Development and Environmental Studies,
Faculty of Science, Palacký University Olomouc

^②Department of Studies in Culture and Religion,
Faculty of Education, University of Hradec Králové

Abstract: After 24 February 2022, tens of thousands of refugees from Ukraine fled to the Czech Republic. The war disrupted their lives, and their future status remains unclear. This article utilises 19 semistructured interviews with highly skilled Ukrainian refugees in different parts of the Czech Republic. It focuses on their ontological security and migration aspirations and, according to these theoretical implications, identifies the key elements that make participants' lives insecure and limit their position in the Czech labour market. This study explores the uncertainties and resilience associated with temporary protection status and other obstacles, such as proficiency in the Czech language, family ties, the temporality of one's stay, the feeling of 'home' in Ukraine, perceived xenophobia and discrimination. These factors cause unpredictability about the future and their position in the labour market. The result is downwards social mobility, which lowers migration aspirations in the sense of a better life in the Czech Republic.

Keywords: migration, aspirations, ontological security, social mobility, Ukraine

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2025, Vol. 61, No. 1: 65–86

Prepublished online: 19th July 2024, <https://doi.org/10.13060/csr.2024.024>

* This research was supported by Czech Science Foundation Grant No. 24-11759S. We would like to thank Anna Popovska and Mariia Shestakova for interpreting interviews into Czech.

** Direct all correspondence to: Lucie Macková, M.A., Ph.D., Department of Development and Environmental Studies, Faculty of Science, Palacký University Olomouc, 17. listopadu 12, 771 46 Olomouc, Czech Republic, e-mail: lucie.mackova@upol.cz.

Introduction

As a result of the Russian invasion of Ukraine (beginning on 24 February 2022), more than 5 million Ukrainians fled to European Union member states and obtained temporary protection (UN Refugee Agency, 2023). This movement represents another depopulation process in Ukraine, which has suffered a loss of population since the 1990s, but recently, this loss was triggered by invading forces. The Czech Republic as well as other countries in the European Union adopted the Temporary Protection Directive in 2001, and temporary protection was first activated in 2022. According to the Czech Ministry of the Interior, the Czech Republic granted protection to 504,000 refugees until April 2023 (Ministerstvo vnitra ČR [MVČR], 2023). However, one-third returned to Ukraine or moved to other countries in the European Union. In April 2023, 325,000 records of temporary protection were issued. The number of temporary protection holders in 2024 was similar at 338,000 persons (MVČR, 2024). Temporary protection allows certain benefits, such as immediate access to the labour market, health insurance and social insurance. However, the temporality of refugees' stay is the hallmark of their prospects. Their personal development, aspirations, self-realisation and continuity of individual experiences strongly depend on nonpermanent residence permits, leading to their resilience, ontological (in)security and specific migration aspirations. It is worth mentioning that the Czech government also cannot be sure about the type of residence status of Ukrainian refugees, mainly because of uncertainty about the future development of the war in Ukraine.

Most refugees from Ukraine have been women (65%), followed by men (35%). Among them, children have constituted 28%, with seniors at only 4% (MVČR, 2023). Most refugees have settled in large cities—Prague, Brno and Pilsen—and have been usually young and highly skilled. In July 2022, 75% of refugees were up to 45 years old, and the number of tertiary educated people outnumbered that of Czech citizens with university degrees (Klimešová et al., 2022). The educational level compared with Czech citizens remained unchanged in 2023 (PAQ Research, 2023). Two-thirds were economically active (PAQ Research, 2023), but they usually worked in poorly paid low-skilled jobs (earning average of 154 Czech crowns per hour; PAQ Research, 2023). The reason is that they have been expected to work immediately after their arrival, but certain integration policies, such as obligatory learning of the Czech language for a specific period before their entrance to the labour market (such as in Germany), are missing. The result is that, among those who were economically active in Ukraine, half had a job in the Czech Republic in order to escape poverty (PAQ Research, 2023). This indicates their poverty and precarious conditions—most refugees live below the poverty line, and the support provided by the state decreased significantly starting in July 2023, meaning that almost two-thirds of the refugees were below the poverty line (PAQ Research, 2023). Vulnerable women were mainly single women who needed to take care of their children and unable to work. Thus, most families with young children (and newly incoming refugees) have been strongly dependent (from 68%) on humanitarian aid (PAQ Research, 2023).

Ukrainian refugees have tended to take jobs below their qualifications, and many of them experienced professional decline. Refugees with high qualification levels have had strong potential for the Czech labour market. However, there have been significant constraints, such as the incompetency to handle bureaucratic issues, insufficient language knowledge where only 25% can speak Czech fluently (PAQ Research, 2023) and nonrecognition of diplomas ('nostrification'). Problematic is also the position of the state, which cannot provide suitable working positions or other opportunities because the Czech Republic usually relies on the efforts of the migrants to be individually integrated into Czech society and the job market (Jelínková & Valenta, 2022), and the Czech government was unprepared for the situation that occurred. This has led to dependence on individual ontological insecurity, resilience and aspirations. The refugees' new conditions can provide opportunities but also uncertainty. The socioeconomic status of Ukrainian refugees depends on their language skills, recognition of diploma, family situation and ability to recover from strains. All of these factors influence their perspective of staying in the Czech Republic or returning to their country of origin.

The present article focuses on highly skilled Ukrainian refugees and their entry into the Czech labour market. For the purposes of the current article, highly skilled refugees are defined as people who earned at least a bachelor's degree before fleeing from Ukraine. We can then ask how these refugees are resilient to new conditions in the Czech Republic regarding ontological security and migration aspirations. Here, the concept of ontological security refers to a continuity or discontinuity in life derived from individual experiences. According to the refugees, their lives have been disrupted by the war, and ontological security is the concept of how to understand it. Migration aspirations study the personal ambitions of migrants, such as their subjective desires, wishes and goals, in a new country. Both concepts are associated with individual experience and ambitions related to events in personal life and resilient strategies that individuals adopt. The labour market is one of the crucial domains that refugees need to navigate to establish their lives in a new country. Therefore, the purpose of the present study is to show how the status of temporary protection affects the resilience strategies of Ukrainian refugees in the Czech labour market. These strategies are associated with ontological security and future migration and life aspirations. The following sections focus on the theoretical implications of ontological security, resilience and migration aspirations. Then, we turn to the methodology, analysis and discussion.

Ontological security and resilience

The concept of ontological security has been discussed at the state and transnational levels (Steele, 2008), but it also encompasses the security of the individual. We understand ontological security as a mental state that is based on the continuity of events in human life. Some scholars have sought to understand how

international events are cocreated with local, intimate and private subjectivities (Botterill et al., 2019). For example, the conflict in Ukraine led to the distortion of individuals' lives and a sense of disruption and insecurity. For some scholars, an ontologically secure life is experienced as 'real, alive, whole, and continuous' (Laing, 2010, p. 39). For those who are ontologically insecure, anxiety manifests in three ways: engulfment, which involves fear of other relationships overwhelming them; implosion, whereby the fear is of the world collapsing at any time; and petrification, which is the experience of terror and a sense of depersonalisation (Laing, 2010, pp. 44–46). Ontological (in)security affects possible engagement in all spheres of life. There are certain stressors for refugees, and they adopt resilient strategies that guide them in ensuring their ontological security. Ontological insecurity can also affect relatively privileged actors. Furthermore, Bondi (2014) conceptualises ontological security and insecurity as a continuum rather than binary distinction. Therefore, continuity is essential for perceived ontological security.

Ontological security relates to peoples' resilience. For example, Zapata-Barbero (2021) argues that the normative path of resilience is ontological security; it involves the set of routines that individuals follow in their daily lives that allow them to use their agency (Giddens, 1991). Although ontological security can mean security in housing (Dupuis & Thorns, 1998), it is also connected to the labour market and economy. Similar situations might usually be experienced by refugees, and the present case will mainly address the latter situation. Insertion into the labour market is usually important at certain life course stages because it provides the conditions that help protect individuals from economic insecurity. Holding temporary protected status makes Ukrainian refugees peripheral to the economy because it is not yet clear whether they will be able to stay with their employers for a longer period of time. This activates diverse resilience strategies that can be used to overcome this issue. Garnier et al. (2018) have called for more research into the vulnerability–resilience paradox of refugees regarding their economic status. Such research can prevent the stereotyping of refugees and reveal ways to decrease structural obstacles to the expression of their resilience.

Porter et al. (2018, p. 387) describe resilience as the capability of a system to withstand shock and then 'bounce back' after the shock. Some studies have investigated the ontological insecurity experienced by migrants and refugees in their countries of origin and transit. For example, Vaughan-Williams and Pisani (2020) interview people on the move in Malta, and among the migrant and refugee fleeing conflict zones, peace and security were listed as the main motivating factors for leaving their countries of origin. At the same time, many people fleeing could be viewed as 'economic migrants' by different actors. Previous case studies have also investigated the role of the informal economy for migrants, as in the case of Ukrainian migrants in Naples, Italy (Harney, 2012). As Harney states (2012), migrant networks usually serve a greater sense of ontological security, economic advancement, social cohesion and insertion in mainstream society. Therefore, social networks and knowledge distribution might serve as resilience strategies for migrants who are spatially dislocated and want to adapt to the labour market. However, as Porter (2018) and Vaughan-Williams and Pisani (2020) reveal, the

social reality for refugees might be more complicated because they may no longer return to their original place. Refugees may face an even greater sense of disruption and ontological insecurity and may be pressured to activate their resilience strategies because of a temporary legal pathway to the labour market.

Migration and life aspirations

The ideas about aspirations and capabilities originated in Sen's (1999) work and were further developed by various migration scholars (Carling, 2002; De Haas, 2011). Migration aspirations refer to a series of cognitive and emotional orientations relating to future migration as an opportunity in the lives of individuals and whether it is better to leave or stay. These aspirations consist of 'ambitions, attitudes, expectations, intentions, plans, preferences, wants and wishes, desires, dreams, hopes, longings and yearnings, as well as (...) considerations, imaginings, needs, necessity, obligations and willingness to migrate' (Aslany et al., 2021, p. 6). Here, aspirations include both the rational and emotional components of decision-making (Carling & Collins, 2018). We can distinguish between aspirations (formation and migration potential) and ability (realisation of migration aspirations) (Carling, 2014). Carling and Schewel (2018) see migration aspirations as a form of attitude that includes two separate steps: (1) the evaluation of migration potential and (2) the realisation of actual mobility or immobility in a given moment.

According to Carling (2014), there are two levels of migration aspirations. The first is the macro level, which might refer to a particular emigration environment, which includes social, economic and political contexts. The second is the micro-level scale of those who want to stay and who want to migrate. Carling (2002) also points to the interconnectedness of life aspirations with migration aspirations. This is connected with broader life projects, such as attaining better education or income. Thus, aspirations can also refer to future perspectives that migrants would like to achieve to attain a 'satisfactory life' (Van Heelsum, 2017) or 'good life' (De Haas, 2021) associated with personal development. Some scholars have also discussed the role of life aspirations in refugees' aspirations to return (Cerase, 1974; Müller-Funk & Fransen, 2022). All of these are part of the individual level of migrant aspirations. According to Boneva and Frieze (2001), those people willing to migrate tend to be more work oriented. Therefore, they have greater achievement and power motivation. Personal motivations are also influenced by family members who can encourage people to migrate (Aslany et al., 2021). If a receiving country offers conditions that suit the needs of the migrant, including available desired or adequate job positions and quality of life standards, the aspiration to migrate can change accordingly.

When discussing forced migration, the agency of refugees is usually limited, and the need to move arises notwithstanding prior migration aspirations. Nevertheless, movement still follows agency, imaginations and evaluations of different places (Schiefer et al., 2023). After reaching the first safe space, there

is still scope for onwards migration based on previous migration aspirations. Moreover, migration aspirations may change over time and can be repeatedly revisited (Boccagni, 2017). Boccagni (2017) has sought to encompass both the subjective and relational elements of migrants' aspirations by breaking them down into three fundamental dimensions: *content* (what are they aspiring to?), *relational reference* (to the benefit of whom?) and *time-space horizon* (when and where?). Boccagni shows that aspirations could be displaced, deferred, passed down through generations or curtailed over time. Similarly, by considering subjective priorities and diverse constraints and opportunities, Borselli and Meijl (2021) examine how aspirations evolve during migration and in the destination country.

Migration aspirations can be connected to the skill levels of migrants and refugees. Previous studies have highlighted a positive link between attained education and aspirations to migrate (Aslany et al., 2021). The authors also highlight that migrants with higher skills might face lower institutional barriers in destination countries (Berlinschi & Harutyunyan, 2019). However, this might take place at the discursive level of policies that attract highly skilled migrants, but the reality is often different because highly skilled migrants undergo lengthy procedures to recognise their qualifications and skills. If they manage to do so, there is a greater probability of being employed and having higher wages (Tibajev & Hellgren, 2019). In other contexts, tertiary educated migrants choose to devalue their skills obtained abroad to fit the labour market in terms of job type and remuneration (Nowicka, 2014). At the same time, exclusionary narratives, such as assumptions or stereotypes, might prevent highly skilled migrants' formal and informal recognition of qualifications (Wagner & Childs, 2006).

Methodology

In our research, we used interviews with highly skilled Ukrainian refugees who arrived in the Czech Republic after the beginning of Russia's full-scale invasion in February 2022. Highly skilled refugees might have higher aspirations, and they could reveal the interplay between ontological security (the continuity of life course was disrupted), aspirations (highly skilled refugees might be more aspirational) and resilience in the Czech labour market (the capacity to recover from economic insecurity). We define a highly educated migrant as one with a tertiary level of education (completed tertiary education of at least four years, i.e., a bachelor's degree¹). In total, we carried out 19 semistructured interviews. The interviews took place between November 2022 and August 2023. The respondents lived in different regions of the Czech Republic but mainly in the Olomouc Region and in Prague (or near Prague). All our respondents met the research criteria of being highly qualified (having a tertiary education) and holders of tem-

¹ Earning a bachelor's degree in Ukraine takes four years after completing 11th class, but it might also take three years after completing college (this depends on the field of study).

porary protection. We included only those who were active in the labour market at the time of the interview so that we could reveal their experience with job searches and the working environment in the Czech Republic.

The interviews were conducted online via Zoom or in person. We recruited the majority of participants via various Facebook groups. In total, we addressed members of 27 Facebook groups associated with Ukrainians in the Czech Republic, including Olomouc pomáhá Ukrajině, Ostrava pro Ukrajinu, Olomouc helps Ukraine, Ukrajinci v Čechiji, UKRAJINCI V ČECHIJI – ROBOTA, FUŠKY, ŽYTLO TA DOKUMENTY DLJA UKRAJINCIV, Naši v Čechiji, Ukrajinci v Čechiji I Žytlo/Robota/Perevezennja and others. In addition, we used a snowball sampling method in which participants could recommend other interview participants. The interviews took place in Czech, Ukrainian or English based on the participants' preferences. An interpreter was also involved in the interviews and translated them into Ukrainian, when necessary. All ethical standards were followed in the interviews. The participants participated voluntarily and were informed about the anonymisation of the interview. Moreover, they did not have to answer questions that made them feel uncomfortable, and they could end the interview at any time without giving a reason for doing so. The interviews were recorded with each participant's consent. Informed consent was signed in the case of in-person interviews, and verbal consent was given in the case of online interviews. This process follows the legislature of the Czech Republic.

The interviews were transcribed into English, and we then carried out the coding in the Atlas.ti programme. Although we understand that the language barrier could have limited some of the information we obtained, we still engaged experienced interpreters, when needed. We are also aware of specific words or phrases used in the Ukrainian language whose meanings could be easily shifted when translated into English. Some specificities here were consulted with interpreters. The respondents were designated R1, R2, and so forth based on the chronological order of the interviews. The interviews were semistructured; therefore, questions were prepared, but some additional questions were asked during the interviews to provide a more comprehensive context. There was a set of open questions related to studying and working in Ukraine and arriving and settling in the Czech Republic. The interviews also included questions about employment in the Czech Republic, assistance from the Czech authorities, problems faced by refugees in the Czech Republic and their future plans. We used thematic analysis, in which patterns of analysis were identified and then grouped by themes (Taylor et al., 2015; Terry et al., 2017).

All participants in the research were women ($n = 19$). Although some men who had resided in the Czech Republic or elsewhere in Europe before the start of the war could also apply for temporary protection, most were under conscription and could not leave Ukraine. Therefore, a limited number of men would be able to participate. We do not view omitting them as a major drawback of our research, but there were limited opportunities to reach them. We originally wanted to include only those refugees who worked in positions that matched their qualifica-

tions. However, this proved to be problematic because we received very limited responses from potential research participants. Therefore, we included all temporary protection holders with higher qualifications who were employed at the time of the interviews. Most of the participants used the help of the Czech authorities after their arrival and later became employed in the Czech Republic. The details of the research participants, including their position in their country of origin and in the Czech Republic at the time of the interview, are listed in Table 1. It should be noted that all respondents arrived during the first months of the invasions (from February until April 2022), and they had been in the Czech Republic for approximately a year and a half at the time of the interviews. This applies to all the participants, and their length of stay possibly impacts their aspirations, decisions and feelings of security. The majority of respondents arrived in March 2022, with the exception of respondent 8 (February 2022) and respondent 16 (April 2022).

Table 1. Research participants

Respondent	Age	Employment in Ukraine	Employment in the Czech Republic
1	30	flight attendant	flight attendant
2	43	doctor	doctor
3	34	English teacher	assistant teacher
4	39	banker	cleaner
5	35	carpenter and painter	painter
6	42	ecologist and photographer	laboratory technician
7	33	HR manager	manual worker
8	33	advertising manager, teacher in an art school	project manager
9	40	assistant professor at the university	project manager, doctoral student
10	28	library manager	cleaner
11	36	factory manager	factory worker
12	51	associate professor	university lecturer
13	36	history teacher	assistant teacher
14	33	kindergarten teacher and speech therapist	manual worker
15	52	teaching English at the university	university lecturer
16	39	accountant	assistant teacher
17	45	book printing business owner	IT worker
18	34	musician in the orchestra	confectioner
19	27	media worker	TV editor

Feelings of belonging and security

We will now turn to discussing Ukrainian refugees' sense of security and belonging before turning to their future aspirations and how they play out in labour market insertion and outcomes. It should be stressed that refugees live in transnational circumstances and some of the interviewees discussed the 'two realities' of being both 'here and there'. Although living and working in the Czech Republic, they also heard news from Ukraine, which they found distressing.

We are not happy about everything that is happening. However, we are lucky to be safe. Therefore, when people ask me, how are you? I say apart from the bad news, from the warring news from home, apart from worrying messages from my colleagues every day, which I read every day in the morning and in the evening and during the day, I'm fine here. Therefore, it's kind of living two realities. In the Czech Republic, we are fine. However, our minds are still at home. (R15)

Similarly, people viewed their lives as divided into two parts.

Life is divided into two halves. I have already lost the life I had at home, with the fact that, thanks to the reality I live in, I perceive my home as very far away. I truly miss the normal and real life I always had. Here in the Czech Republic, I still don't feel adapted enough to feel at home. I feel like a stranger here, and it's a very complicated situation in that life is divided into two halves, and I don't feel comfortable in either of them right now. (R10)

The respondents also mentioned different types of stress experienced by Ukrainian people (both in Ukraine and the Czech Republic). The developments in Ukraine and the daily reality of life in the Czech Republic have made it difficult for refugees. Some of them also argued that it was increasingly difficult for Ukrainians who stayed behind to understand what the other group experienced.

There is a big difference between us [people in Ukraine and Ukrainians in the Czech Republic]. (...) We also don't understand each other and feel each other's stress. People in Ukraine are more stressed because of fears and explosions. During the war, they worked and built a life under this stress. We who emigrate have stress from other things. Here, again, we address the rules, laws and documents. The language barrier is also a stress. That is why we can harm each other and do not understand each other. (R14)

Not only the two realities of keeping up with the situation in Ukraine and staying on top of the situation in the Czech Republic but also the issue of temporary stay is an issue that prevents the feeling of security. The temporariness of refugees' stay has also manifested in a lack of planning for the future.

Now, it is very difficult to have any plans for the future because nobody knows what tomorrow will bring. Before arriving in the Czech Republic, I hoped that, by this

time, I would be home and that the war would be over, but it is taking time and there is an enormous question about what we will do next. (R10)

Some of them might perceive the time differently, and time compression was apparent, especially at the beginning of their stay in the Czech Republic.

Whatever happened here last year, we were deeply shocked. In addition, when it settled down a little bit, we understood that our feelings of time were different. We were missing a month, at least a month, when people were asking, 'What date is it today?' And in March, I was saying February. In April, I was saying March. So we have been missing at least a month. That's for sure. Most likely, somewhere in August, only in August. I started feeling the time as it was. (R15)

Many refugees perceived their stay only as temporary at first and thought it would last months, at most.

And there was also the bombing of the airport, and we were afraid for the children and for ourselves, but we thought it would be for a short time. We went away for a short time—a month or two—and we thought we would come back. We hoped. (R16)

Others also had difficulties in planning their stays. When discussing the labour market, there were some problems that prevented them from staying employed. When asked about the future, some participants remarked on their employment contracts and the time for which they 'were bound' to stay in the Czech Republic but did not plan anything beyond that.

Well, the point is that the plan is no plan. The plan is no plan—just living the day. I have responsibilities. I have responsibilities under the contract, and I have to fulfil them. Most likely, that's the only plan that people entrusted me with, and I must not betray them. That's probably it. Yeah, no plans for the future. (R15)

Similarly, other respondents commented that their future plans were interconnected with the situation in Ukraine.

I think I want to go back. I still have such thoughts. I truly don't know how long the war will last. Well, as long as there's a war, I'll be here. They even told us at work: 'As long as there is a war, you will work [for us]'. When the war is over, we'll probably go home. (R19)

Feelings of belonging and employability were marked by the perceived temporariness of their stay. However, some noted that feeling at home was connected to where they currently were ('I have always known that my home is where I feel at peace. It's here *today*'. R7), while others still did not feel 'at home' in the Czech Republic ('Even though it is good here, it does not feel at home in the Czech Republic'. R6), which influenced their position in the labour market.

In addition to their employability, several other factors have emerged influencing their position in the labour market. These were mainly associated with civic life, hence impacting their ontological security and aspirations. Examples include instances of xenophobia and discrimination encountered by Ukrainian refugees. Some experienced hostility, which prevented them from feeling a sense of belonging. These experiences ranged from strange looks and insistence on speaking Czech to outright verbal and physical abuse.

I just noticed that some people can look at me with such a strange look, such a 'not welcome' look, but it's not difficult for me' I don't always see it, nobody has ever said anything bad to me. (R3)

Some political conflicts are growing here; I notice that Ukrainians bother some people. For example, in kindergarten, my child speaks good Czech, but when they ask her where she is from and she says she is from Ukraine, and they look at her differently. (R1)

I once met a man who started yelling at me because I was on the phone and speaking Ukrainian. The man shouted, 'If you speak Ukrainian, then go back to Ukraine'. (R5)

In one instance, people felt threatened by physical violence when someone took away the Ukrainian flag and burned it.

The family we live with had a big [Ukrainian] flag on the window; they told me they were with us, so they wanted to put it there. After some time, some people came here, tore down the flag and then set it on fire. Then, our family told me that I should also take my flag down from the window so that nothing happens. Then, I also told my daughter not to sing Ukrainian songs because we did not know what reaction might come. I was a little scared because of the situation with the flag. (R1)

The cultural differences between Ukrainian refugees and Czech majority can also hinder feelings of belonging among refugees. Apart from the language barrier, there were strong negative attitudes towards the government, state institutions, officials and employers. Such strong animosity towards official institutions is incomparable with how these institutions are perceived in the Czech Republic. There were other meaningful cultural distinctions in contrast to the Czech majority, such as stronger anti-Russian and nationalistic orientations (than the Czech Republic has), suspicion of public health insurance (because this is missing in Ukraine) or perceptions of bribery as a part of ordinary life. However, most respondents emphasised that they needed to adapt to the Czech Republic's environment. Because of the unfamiliar Czech environment, Ukrainian refugees also found it difficult to understand Czech laws and employee rights, which led to greater employment through semilegal labour brokers.

Refugees with a university education also experienced bewilderment at their predicament if their jobs did not match their qualifications. The situation

took place not only in the workplace but also in official institutions, such as the Labour Office.

I would also like to add that, at the Labour Office, they laughed at us a little bit, that we have a university degree but go to work in a factory. I hear and see derision on this subject almost everywhere. They also laughed about it in the new job. I think the Czech Republic does not understand our situation. They find it strange that a person with a university degree goes to work in a factory. (R7)

All these instances of xenophobia prevented the refugees from obtaining ontological security, feelings of belonging and position in the labour market. Despite being in a 'safe' country, they might struggle with expressions of xenophobia in their daily lives. On the other hand, refugees, through their agency, expressed adaptation to these challenging circumstances and further resilience.

Adaptation and future aspirations

Regarding adaptation, learning the language was seen as a key aspect of Ukrainians' lives in the Czech Republic, including its influence on their working position. The refugees acknowledged the stress faced by people living in Ukraine but at the same time added that their reality of living as refugees in another country was also stressful when dealing with authorities and having to use another language.

And I could solve any question in my country, even with state authorities and health, but here, you feel a lack of freedom². Because you know little about what the rules are here, you don't know the language, and you have no friends. This is very difficult. It can take years to adapt. (R17)

Once they started understanding the language, it could help them integrate, have the freedom to communicate and even help others who might need some support.

I think [I feel] integrated and adapted, and the language helps a lot in communicating with people, and I also like to help our Ukrainian people who don't speak that well yet. Language is a big source of support. I understand much better than I can speak yet, but I write pretty well; I read, too. So I'm making more progress there than speaking, but language, that is the most important thing. (R13)

Knowing the Czech language also influences one's aspiration to stay in the Czech Republic or obtain better job opportunities.

² By saying a 'lack of freedom', the respondent refers to the lack of knowledge of the language. Not knowing the language leads to the inability to communicate enough on a daily basis and be able to solve any issue related to life in a foreign country.

Now, my education from Ukraine is enough, and I also have my Ukrainian diploma verified in the Czech Republic. I go to the courses [Czech language and teacher's assistant] because then, I want to stay here in the Czech Republic and work at the school. I would also like to have a better job. (R13)

The refugees also discussed how persevering helped them with changing positions. In a way, many experienced downwards social mobility when coming to the Czech Republic (bearing in mind that all of our respondents had a university-level education).

First, I worked in other factories in different positions. In one factory, I worked as a cleaner; in another, I worked as a carpenter. I searched for all these jobs myself through Facebook. I found the job I am currently working on the website *Práce.cz*. I sent my CV to the website, which I translated through an internet translator. One company from Prostějov responded to my resume. Now, I work there. (R5)

The respondents started to work in any job available, but once they saw that they would be staying in the Czech Republic for a longer period of time—all of them had been in the Czech Republic for a year and a half when interviews were conducted—they started looking for other jobs to strengthen their position in the Czech Republic. They also used different strategies that included not only using their social capital but also responding to job offers on different online platforms. Other respondents actively sent CVs to companies with a 'good reputation' in their area.

I started working in a warehouse. I was ready for any job, but I understood that, without knowing the language, I could not claim anything. I worked in a warehouse as a part-time worker. That made it a little easier for me because, sitting between four walls [at home], it is possible to go completely crazy. In addition, at that time, we were actively looking for a university for our son, documents and translations. It was a completely different education system for us as well, and we were getting to know it. So I worked as a part-time worker until December 2022. My son was already studying, and I understood that I was very uncomfortable at the job because I wanted to do something more intellectual. (...) I was learning [Czech] and had a job, but I wanted a more qualified job. And sometime in February, I saw an ad for Czechitas courses on Facebook. (R17)

In this case, the person was ready for a new field and started to learn about IT. In other cases, people preferred to work in better-paying jobs that were not adequate for their qualifications, but they still had certain expectations. Satisfaction at work and job opportunities in the preferred field in which a person already has work or study experience can create stability and might lead to aspirations to stay in the Czech Republic.

I studied philosophy and culturology, but then, I went to the Work and Travel programme and started working at the airport in Zhulany, Ukraine. Here, in the Czech

Republic, I work as a flight attendant. I have been working as a flight attendant since April; it took me a month to get a job, so I am working as a flight attendant, and I am satisfied. (R1)

Another respondent found a similar job that she had in Ukraine and studied for. The limitations for her were the administrative burden and a final approbation test.

In Ukraine, I worked as an ophthalmologist in the city of Dnipro. I studied medicine. For half a year, I worked as an assistant at a school in the town of Trutnov. Since November, I have been working as an ophthalmologist in the eye department in the city of Mladá Boleslav. I was helped by a friend who asked at the hospital. Then, I received permission from the Ministry of Health, and my diploma was recognised. (...) I have a contract for one year, and I have to take the approbation test. Until then, I had to work under supervision. I only have the nostrification of my diploma. Now, I have prepared the papers and I will send them to Prague to VZP [General Health Insurance Company], ... for postgraduate education and when I send everything, I think that in half a year I can start the approbation exams. Now, I don't have the approbation exams yet. (R2)

The issue of recognising the qualifications for highly skilled migrants is crucial in some fields. However, despite learning Czech, the majority of respondents did not plan to officially recognise their qualifications. Some interviewees were aware that they did not need 'nostrification' for their current job. Others also expressed the need to start working as soon as possible, and they did not want to wait longer. Hence, process can be seen as lengthy and too difficult for refugees because it was not worth it unless they worked in specific fields, such as healthcare.

At the beginning, I thought about getting my diploma notarised, but all my friends who have a similar education and work in education mostly work part time as teaching assistants, and I changed my mind that it wouldn't be worthwhile for me because they are most often only half time and it takes more responsibility in the workplace and it's not worth it. It's not worth it to me financially. In addition, since I don't plan to stay in the Czech Republic, nostrification is not a question. However, I attend Czech language courses three times a week so that I can find a better job. (R10)

When discussing their future (migration) aspirations, many refugees stressed the importance of linking their lives with other family members. Some refugees noted that they would like their families to be reunited in Ukraine, despite still having certain work-related expectations.

Additionally, our return to the house depends on my husband. He is in Ukraine in the army, so I don't know how soon I will be back. If my husband continues to be in the army, I see no reason to return to Ukraine. (R8)

As I would like to live somewhere as a family, here it would be difficult for us to live together as a family. To be in the Czech Republic, we would have to work a lot, have a lot of money, have an apartment and rent an apartment. In addition, I think it would also be a bit difficult for my husband because he only speaks Ukrainian, Russian and English and does not know Czech. However, I think if he wanted to, he could study a bit and have some work, too. We will still talk about it and watch the news about how it looks (in Ukraine). (R18)

Other refugees discussed the role of their children and their well-being in different stages of education.

There are no immediate plans, either. I like the work because it is very similar to my work in Ukraine. The child goes to kindergarten but feels bad there because he has no friends. It's hard to talk about plans for this war. Both the Czech Republic and Ukraine have their pluses, so I don't know where we would stay. I will focus on the psycho-emotional state of my child. If my child continues to be sad and sick in the future, we will return to Ukraine. (R5)

Other refugees with older children discussed the role of university education for them and the opportunities they might have outside of Ukraine.

I don't know what will be the fate of my son because he has prospects and is now in the first year of his bachelor's degree, and they are already offering him a job because he can do a lot. I understand that he would have more opportunities here in Europe than in Ukraine because he is so talented, and I could work in some international companies. His childhood dream was (to work at) Google, and I don't know how it will be. Therefore, if he wanted to stay in Europe, I would say, 'Well, son, it's your life. You must decide for yourself'. (R17)

The same respondent continued.

And as for me, I have a family and a husband, and I am impatiently waiting for the end of the war so that we can be together. My husband and I will make a decision about what to do next. Because our business is not working and I am not sure if after the end of the war our business can be successful. (...) And what decision we will make with him, I don't know. At this time, what is important to me is simply that our family is together. (R17)

As the findings show, the refugees have been experiencing a disruption of ontological security over time compression, xenophobia, a belief in finishing the conflict in just a few months, a feeling of home in Ukraine and a family situation, but the temporality of their stay has also been problematic. All these aspects prevented them from feeling a sense of belonging and security in their stay, stopping them from creating a suitable plan for their living. This relates to their aspirations.

Despite their university degrees, many do not work in their original professions (although they aspire to it) or in high-skilled jobs and experience downwards social mobility because of positions below their qualifications with lower remuneration (the language barrier is the most crucial factor, and on-the-job language learning is more suitable for low-skilled jobs). By comparing their insecurity and aspirations, the present research suggests that these are intertwined perspectives when insecure positions drive respondents out of successful integration in the labour market. The resilient strategy is to learn the language to improve their social position. The language skills and knowledge of the labour market can increase, and some respondents have sought better employment by adopting specific strategies. However, it should be noted that it is also the Czech state and its policy that pushes Ukrainian refugees into this situation because it prefers the quick employability of Ukrainian refugees instead of providing them with suitable language courses for more permanent integration into the labour market.

Discussion

Our research has focused on forced Ukrainian migration, which occurred after the Russian invasion in Ukraine on 24 February 2022, analysing refugees' access to the Czech labour market. Ukrainian refugees have faced several problems influencing their resilience and future life aspirations. Here, ontological security is understood as a mental state associated with an uninterruptedness of events in life, and some scholars have searched for an understanding of how international events are coconstructed in relation to local and intimate (un)interrupted subjectivities (Botterill et al., 2019). The conflict in Ukraine might also be considered an example of a disruption of ontological security. We have identified a significant disruption of participants' ontological security associated with the temporality of stay, time compression, fallible presumption that participants stay for only a few months, difficulties that prevent them from fully integrating into the labour market, feelings of home in Ukraine, xenophobia, discrimination and insufficient knowledge of the Czech language, which may cause downwards social mobility. The 'split lives' perceived by refugees are related to their perceptions of living in two realities—here (working in the Czech Republic) and there (connecting with relatives in Ukraine) (Žmegač, 2007). Hence, some respondents conceptualised their lives as being divided into two halves. The resulting events are linked to a disruption of ontological security.

Many respondents also felt stressed and insecure about their stay in the Czech Republic. Because of the temporary nature of their stay, they could not plan for the future. This, in turn, made it difficult for them to become employed or invest in a job search for an adequate position. Immediate needs preceded longer-term aspirations. The present research has shown that Ukrainian refugees were willing to do any kind of work after their arrival. However, when they decided and planned to stay longer in the Czech Republic, they started looking for jobs that could match their qualifications. When discussing migrants' future aspirations, the Ukrainian refugees emphasised the importance of linking their lives

with their relatives in Ukraine. Thus, some respondents wanted to find an adequate job, but on the other hand, they wanted to be reunited with their families in Ukraine. Aspirations and ontological security have also been influenced by the perspective of how migrants' families feel in the Czech Republic. The refugees stressed their well-being or educational opportunities for their children. Similarly, ontological security, feelings of belonging and aspirations were distorted by discrimination and xenophobia. The uncertainty of refugees is logical compared with other migrant groups, such as labour migrants, who are more capable of preparing for their migration route. The case of refugees is specific in the sense of disruption and unpreparedness to migrate, and constraints associated with ontological security are expected because the abrupt change in lives was more immediate than in the case of labour migrants.

The respondents used different resilience strategies when dealing with the situation. One of the strategies that the refugees used was learning the language or taking other measures that would allow them to improve their situation and social mobility. Our research has indicated that knowledge of the Czech language is a key factor affecting respondents' lives, adaptation and aspirations in the Czech Republic. The education skills mismatch is closely related to knowledge of Czech, and respondents stressed their limited knowledge of the Czech language. PAQ Research (2023) stated that 36% refugees who can speak Czech in everyday situations worked in jobs with qualifications similar to or higher than those in Ukraine. This is higher than for those who did not speak Czech (29%). Some respondents reported that they had attended Czech language courses to be employed in a better position. Once refugees can understand language, the integration process and adaptation are smoother and faster. Knowing the language of the host country also impacted refugees' aspirations to stay in the Czech Republic and obtain better and more qualified job opportunities. However, for the respondents, it was not easy to know the language before their work placement. Unlike in other countries (e.g., Germany or Norway), Ukrainian refugees were expected to start working immediately without longer language courses. In the short term, this led to faster integration in the labour market. On the other hand, they did not have enough time to learn the language, and even though on-the-job language learning might work in some low-skilled jobs, it is not sufficient for highly skilled workers who need thorough language knowledge for their work placement. This policy might have led to downward social mobility for some refugees. It should be noted that these complications are also related to the position of the Czech migration policy, which aims at accepting migrants as a 'cheap' labour force while being conservative in the area of language and cultural diversity.

The research on Ukrainian refugees in the Czech Republic (PAQ Research, 2023) has shown that most Ukrainian refugees were employed in skilled positions in Ukraine; in the Czech Republic, they work in the least-qualified and lowest-paid occupations (manual and assisting positions). Almost 50% of highly educated refugees work in significantly lower-skilled occupations (PAQ Research, 2023). In our research, we found that 12 of the 19 respondents were employed in a medium- or lower-skilled position.

Conclusion

The present paper has investigated the experiences of Ukrainian refugees in the Czech Republic. The results of 19 semistructured interviews with highly skilled Ukrainian refugees provide insights into the experiences of these refugees in the Czech Republic, focusing on their sense of security, belonging and future aspirations in the context of the labour market. The concept of ontological security has been employed to understand how the war disrupted the lives of these refugees and how they navigated this disruption. Ontological security refers to the continuity or discontinuity in life that is derived from individual experiences. Migration aspirations, on the other hand, delve into personal ambitions, encompassing the individual's subjective desires, wishes and goals in their new country. Both concepts are intertwined with individual experiences and ambitions, shaping the resilient strategies adopted by individuals.

The refugees struggled with their dual reality, feeling both physically present in the Czech Republic and emotionally connected to events in Ukraine. The temporary nature of their stay hindered future planning. Some initially perceived their stay as short term, which affected their sense of belonging and employability. In some cases, instances of xenophobia and discrimination further impacted their overall well-being. Despite these adversities, the refugees have exhibited resilience and adaptability to their circumstances. Learning the language and finding information about labour market requirements are important resilience strategies.

Access to Czech language courses and knowledge of the language play a crucial role in finding an adequate job. Language proficiency is also closely tied to refugees' aspirations to remain in the Czech Republic and access improved job prospects. However, some refugees found jobs that required little Czech knowledge (in academia, aviation or with NGOs working with Ukrainian refugees). The refugees shared their experiences in adapting to new job positions, initially facing downwards social mobility by accepting any available work, most often work unrelated to their qualifications. As language skills and job market familiarity grow, some have actively searched for more suitable employment, employing strategies such as leveraging social connections, responding to online job offers and even transitioning to entirely new fields. The emphasis on language is not new to migration studies (Wodak & Boukala, 2015), and it is widely acknowledged as an important factor in the successful adaptation of migrants to society. Although the importance of language is usually pronounced by host societies, including the Czech majority, our research suggests that the respondents were also aware of the crucial impact of language. Thus, this point connects the views of the country of the settlement and the respondents.

Family reunification stands out as an important factor in refugees' future aspirations. Many expressed a desire to return to Ukraine when their family members were there. Their decisions were also influenced by considerations such as the well-being of children, their education and potential opportunities in both countries. Despite facing numerous challenges, the refugees demonstrated resilience and adaptability. The narratives highlight the interplay of employment and

family dynamics in shaping their experiences and aspirations. Nevertheless, we identified a high degree of uncertainty regarding future migration aspirations for the majority of our respondents.

Studying ontological security and aspirations in the case of refugees is important. It was found that these concepts were intertwined because insecurity is mirrored in aspirations and results in hindering the success of adaptation. From the refugees' perspectives, the present has research confirmed the stressful beginning of refugees' new lives in their host countries, full of uncertainties and insecurity. However, the novelty of the current study is that it explains why uncertainties occur in the case of refugees obtaining temporary protection. It may be stated that the holders of temporary protection have even more rights than asylum seekers—for example, immediate access to the labour market and full health insurance—but this does not necessarily mean that these rights are fully used because of unpredictability and anxiety.

The current research has certain limitations. First, the results are limited by the sample of respondents who were active in the labour market and, therefore, were in a particular age group and life course stage. Second, it would also be interesting to compare our respondents' situation to that of refugees who were not employed and inquire about their resilience strategies to understand the similarities and differences between employed and unemployed refugees. Third, we interviewed only women from Ukraine, and we acknowledge that including men might add another dimension to the analysis. Nevertheless, researching highly skilled female refugees is worthwhile because they use different aspirations and resilience strategies while adapting to life in the Czech Republic.

The present research has revealed certain problems that could be translated into implications for the elaboration of the status of Ukrainian holders of temporary protection in the Czech Republic as well as in other European countries. Temporary protections are fabricated on the political level, while the subjectivities of refugees themselves and their own positions are not something that was counted on—at least during the legislative preparation of the Temporary Protection Directive. Thus, the current article has addressed these problems from the viewpoint of the refugees themselves. Regarding the Czech context, the present article has revealed how important language is for adaptation to Czech society. Pressure on quick employment—which the Czech government has focused on—might have resulted in a high percentage of employed refugees, but its success may be questioned based on the skills–employment mismatch. At least from a long-term perspective, the Czech state's insufficient emphasis on the acquisition of the Czech language can mean a future downwards social mobility of Ukrainian refugees and associated social problems. The respondents also faced a problem with the recognition of university diplomas. Recognition of a diploma is a problematic bureaucratic issue that is worthwhile only in certain fields, such as medicine. Based on our research and the findings of PAQ Research (2023), strengthening, accelerating and simplifying the possibility of recognising qualifications to allow Ukrainian refugees to work in their respective fields is recommended. This will benefit not only individual refugees but also the Czech state.

LUCIE MACKOVÁ is an assistant professor in the Department of Development and Environmental Studies at Palacký University Olomouc and a visiting fellow at the Migration Policy Centre, European University Institute, Italy. Her current research focuses on highly skilled migration and public attitudes towards migration.

ORCID: 0000-0002-1077-7476

NIKOLA MEDOVÁ works as an assistant professor in the Department of Development and Environmental Studies at Palacký University Olomouc. She researches migration and development.

ORCID: 0000-0001-5070-3239

BARBORA FRLIČKOVÁ is a PhD student in the Department of Development and Environmental Studies at Palacký University Olomouc in Olomouc, Czechia. She focuses on pro-poor growth, migration, and brain drain.

ORCID: 0000-0003-4581-9813

LUDEK JIRKA is an assistant professor at the Department of Cultural and Religious Studies, University of Hradec Králové. His research focuses on migrants' participation in the transnational social field and social remittances.

ORCID: 0000-0002-2630-4550

References

- Aslany, M., Carling, J., Mjelva, M. B., & Sommerfelt, T. (2021). *Systematic review of determinants of migration aspirations*. QuantMig Project Deliverable D2.2. University of Southampton.
- Berlinschi, R., & Harutyunyan, A. (2019). Do migrants think differently? Evidence from Eastern European and post-Soviet states. *International Migration Review*, 53(3), 831–868. <https://doi.org/10.1177/0197918318777745>
- Boccagni, P. (2017). Aspirations and the subjective future of migration: Comparing views and desires of the 'time ahead' through the narratives of immigrant domestic workers. *Comparative Migration Studies*, 5(1), 1–18. <https://doi.org/10.1186/s40878-016-0047-6>
- Bondi, L. (2014). Feeling insecure: A personal account in a psychoanalytic voice. *Social & Cultural Geography*, 15(3), 332–350. <https://doi.org/10.1080/14649365.2013.864783>
- Boneva, B. S., & Frieze, I. H. (2001). Towards a concept of a migrant personality. *Journal of Social Issues*, 57(3), 477–491. <https://doi.org/10.1111/0022-4537.00224>
- Borselli, M., & van Meijl, T. (2021). Linking migration aspirations to integration prospects: The experience of Syrian refugees in Sweden. *Journal of Refugee Studies*, 34(1), 579–595. <https://doi.org/10.1093/jrs/feaa043>
- Botterill, K., Hopkins, P., & Sanghera, G. S. (2019). Young people's everyday securities: Pre-emptive and pro-active strategies towards ontological security in Scotland. *Social & Cultural Geography*, 20(4), 465–484. <https://doi.org/10.1080/14649365.2017.1346197>
- Carling, J. (2002). Migration in the age of involuntary immobility: Theoretical reflections and Cape Verdean experiences. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 28(1), 5–42. <https://doi.org/10.1080/13691830120103912>
- Carling, J. (2014). *The role of aspirations in migration*. Peace Research Institute Oslo. <https://jorgencarling.org/2014/09/23/the-role-of-aspirations-in-migration/>

- Carling, J., & Collins, F. (2018). Aspiration, desire and drivers of migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(6), 909–926. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1384134>
- Carling, J., & Schewel, K. (2018). Revisiting aspiration and ability in international migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(6), 945–963. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1384146>
- Cerese, F. P. (1974). Expectations and reality: A case study of return migration from the United States to Southern Italy. *International Migration Review*, 8(2), 245–262. <https://doi.org/10.1177/019791837400800210>
- De Haas, H. (2011). *The determinants of international migration: Conceptualizing policy, origin and destination effects* (IMI Working Paper No. 32, April 2011). University of Oxford. <https://webapps.ilo.org/dyn/migpractice/docs/225/Determinants.pdf>
- De Haas, H. (2021). A theory of migration: The aspirations-capabilities framework. *Comparative Migration Studies*, 9(1), 8. <https://doi.org/10.1186/s40878-020-00210-4>
- Dupuis, A., & Thorns, D. C. (1998). Home, home ownership and the search for ontological security. *The Sociological Review*, 46(1), 24–47. <https://doi.org/10.1111/1467-954X.00088>
- Garnier, A., Sandvik, K. B., & Jubilut, L. L. (2018). Introduction: Refugee resettlement as humanitarian governance: Power dynamics. In A. Garnier, L. L. Jubilut, & K. B. Sandvik (Eds.), *Refugee Resettlement: Power, Politics, and Humanitarian Governance* (Vol. 38), 1–40. Berghahn Books. <https://doi.org/10.3167/9781785339448>
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford University Press.
- Harney, N. D. (2012). Migrant strategies, informal economies and ontological security: Ukrainians in Naples, Italy. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 32(1/2), 4–16. <https://doi.org/10.1108/01443331211201725>
- Jelínková, M., & Valenta, O. (2022). Pojetí integrace migrantů v ČR perspektivou analýzy podpory stanovených priorit [Migration integration in the Czech Republic: An analysis of the priorities the country has set and its support for them]. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 58(1), 71–97. <https://doi.org/10.13060/csr.2022.008>
- Klimešová, M., Šatava, J., & Ondruška, M. (2022). *Situace uprchlíků z Ukrajiny* [The situation of refugees from Ukraine]. MPSV. https://ec.europa.eu/migrant-integration/library-document/situation-refugees-ukraine_en
- Laing, R. D. (2010). *The divided self*. Penguin Classics.
- Müller-Funk, L., & Fransen, S. (2022). ‘I will return strong’: The role of life aspirations in refugees’ return aspirations. *International Migration Review*, 01979183221131554.
- Ministerstvo vnitra České republiky [The Ministry of the Interior of the Czech Republic]. (2023). *There are currently 325,000 refugees from Ukraine in the Czech Republic*. <https://www.mvcr.cz/clanek/v-ceske-republice-je-aktualne-325-tisic-uprchliku-z-ukrajiny.aspx>
- Ministerstvo vnitra České republiky [The Ministry of the Interior of the Czech Republic]. (2024). *Economically self-sufficient Ukrainian refugees will have the opportunity to settle long-term in the Czech Republic*. <https://www.mvcr.cz/clanek/ekonomicky-sobestacni-ukrajinsti-uprchlici-ziskaji-moznost-se-dlouhodobě-usadit-v-ceske-republice.aspx>
- Nowicka, M. (2014). Migrating skills, skilled migrants and migration skills: The influence of contexts on the validation of migrants’ skills. *Migration Letters*, 11(2), 171–186. <https://doi.org/10.33182/ml.v11i2.237>
- PAQ Research. (2023). *Voice of Ukrainians: Work, housing, poverty and knowledge of the Czech language*. <https://www.paqresearch.cz/post/ua-prace-bydleni-prijmy-jazyk>
- Porter, L., Steele, W., & Stone, W. (2018). Housing and resilience—When, for whom and for what? A critical agenda. *Housing, Theory and Society*, 35(4), 387–393. <https://doi.org/10.1080/14036096.2018.1492964>

- Schiefer, D., Düvell, F., & Sağiroğlu, A. Z. (2023). Migration aspirations in forced transnational families: The case of Syrians in Turkey. *Migration Studies*, 11(3), 470–503. <https://doi.org/10.1093/migration/mnad020>
- Sen, A. (1999). *Development as freedom*. Knopff.
- Steele, B. J. (2008). *Ontological security in international relations: Self-identity and the IR State*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203018200>
- Taylor, S. J., Bogdan, R., & DeVault, M. (2015). *Introduction to qualitative research methods: A guidebook and resource*. John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9781394260485>
- Terry, G., Hayfield, N., Clarke, V., & Braun, V. (2017). Thematic analysis. *The SAGE Handbook of Qualitative Research in Psychology*, 2, 17–37. <https://doi.org/10.4135/9781526405555.n2>
- Tibajev, A., & Hellgren, C. (2019). The effects of recognition of foreign education for newly arrived immigrants. *European Sociological Review*, 35(4), 506–521. <https://doi.org/10.1093/esr/jcz011>
- UN Refugee Agency. (2023). *Ukraine situation update*. <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
- Van Heelsum, A. (2017). Aspirations and frustrations: Experiences of recent refugees in the Netherlands. *Ethnic and Racial Studies*, 40(13), 2137–2150. <https://doi.org/10.1080/01419870.2017.1343486>
- Vaughan-Williams, N., & Pisani, M. (2020). Migrating borders, bordering lives: Everyday geographies of ontological security and insecurity in Malta. *Social & Cultural Geography*, 21(5), 651–673. <https://doi.org/10.1080/14649365.2018.1497193>
- Wagner, R., & Childs, M. (2006). Exclusionary narratives as barriers to the recognition of qualifications, skills and experience—A case of skilled migrants in Australia. *Studies in Continuing Education*, 28(1), 49–62. <https://doi.org/10.1080/01580370500525707>
- Wodak, R., & Boukala, S. (2015). (Supra) national identity and language: Rethinking national and European migration policies and the linguistic integration of migrants. *Annual Review of Applied Linguistics*, 35, 253–273. <https://doi.org/10.1017/S0267190514000294>
- Zapata Barrero, R. (2021). *Debordering processes and resilient ontological security at the city level: The case study of Barcelona in Perspective* (Working Paper Series, No. 48). Universitat Pompeu Fabra. <http://hdl.handle.net/10230/48401>
- Žmegač, J. Č. (2007). Spanning national borders: Split lives of Croatian migrant families. *Migracijske i etničke teme*, (1–2), 33–49.

Jednou jsi dole, jednou nahoře: copingové strategie českých žen s egyptskou migrační zkušeností*

DANIEL TOPINKA^{***}

Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

Once You're Down, Once You're Up: The Coping Strategies of Czech Women with Egyptian Migration Experience

Abstract: The text focuses on the formation of coping strategies in the biographies of Czech women who left the Czech Republic, especially after 1989, for Egypt, some of whom, with the passage of time, began to return. The text also illustrates how vulnerability is situational and the ways in which, through constructive and adaptive strategies, the women manage challenging life situations and develop adaptability and flexibility at a level that where they acquire a greater ability to successfully withstand adverse circumstances. Using multi-sited research inspired by the biographical narrative interpretative method we (re)constructed chronologies of life stories and subsequently identified stressful situations in the biographies and analysed the ways in which they were handled and with what social support. We were particularly interested in social coping. The aim was to give an answer to the question of what coping strategies women apply in challenging life situations. In three stages, which we refer to as 'emigration-adaptation', 'integration', and 'reintegration', the women faced different stresses, found themselves in vulnerable situations, and developed coping strategies to deal with them successfully. Twists and turns occur at each biographical stage, which are met by different adaptive and constructive strategies being created in national and transnational spaces, and these have the effect of strengthening the women's resilience.

Keywords: biography, coping strategy, diaspora, Egypt, emigration, integration, social support, tourism

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2025, Vol. 61, No. 1: 87–118

Zveřejněno online: 25. února 2025, <https://doi.org/10.13060/csr.2025.007>

* Text vznikl za podpory MŠMT ČR udělené UP v Olomouci (IGA_FF_2021_036).

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: doc. PhDr. Daniel Topinka, Ph.D., Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci, Tř. Svobody 26, 779 00 Olomouc, e-mail: daniel.topinka@upol.cz.

Úvod

Po roce 1989, po zhroucení politického režimu v tehdejší Československu, který po desítky let mocensky reguloval podoby imigrace a emigrace, došlo k rozsáhlé socioekonomické transformaci společnosti a s ní i k zásadní proměně podoby lidské mobility. Poté, co ze dne na den mizely překážky pro vycestování ze země, ale i pro přicestování do ní, se začaly objevovat nové podoby migrací a mobilit. Jednou z nich je zajímavý, a přitom badatelsky opomíjený případ polistopadové emigrace českých žen do Egypta. V průběhu více než tří posledních dekad do Egypta odcházely (a stále odchází) české ženy, přičemž mnohé z nich se rozhodly v zemi usadit na delší dobu, založily zde rodiny, jiné se zase po měsících či letech vrátily zpátky do Česka. Jednalo se o dlouhodobější migrace, pod které řadíme pobyty přesahující dobu jednoho roku, v řádech jednotek, či dokonce desítek let, nebo o krátkodobější opakované mobility, které provázely přerušované kratší několikaměsíční pobyty a opakované cestování mezi Českem a Egyptem. Stovky českých žen díky nim postupně nabývaly zkušenosti, které v textu označujeme za „zkušenosti migrační“ – spojené s pohyby, usazováním se, začleňováním do společnosti, ale i návratem zpět. Emigrace, ale i zmíněné návratové migrace, či dokonce výjimečné reemigrace žen samotných a jejich dětí, v čase narůstaly.

S příchodem dalších a dalších žen do Egypta bylo možné pozorovat vytváření a rozšiřování jejich mezosobních sítí s prvky komunitních a transnacionálních životních způsobů, formování počínající diaspory a utváření diasporních praktik. O skutečném počtu žen neexistují žádné statistické údaje, proto při uvádění počtu stovek žen vycházíme z expertních odhadů a některých kontextuálních dat. Odpověď na otázku, proč se v textu zabýváme migrací či mobilitou žen, je prostá. Odhady totiž uvádí, že pobyty, které se proměňují ve víceleté, a případné návraty se týkají především českých žen. Mnohdy jim předchází kratší několikaměsíční mobility, během nichž ženy poznávají místa a prostředí, do nichž později zamíří na delší dobu. Máme tudíž ojedinělou příležitost zabývat se relativně novou a současně vysoce feminizovanou imigrací v sociálně, nábožensky a kulturně odlišném prostředí, které česká veřejnost spojuje s řadou obav a předsudků, a přimout některou z nabízejících se badatelských výzev.

V našem výzkumu jsme se zaměřili na formování diaspor a životních strategií žen, v následujícím textu se ale zaměříme výhradně na dílčí téma, kterým je utváření copingových strategií v rámci biografií českých žen. Ženy jsou v průběhu času vystavovány četným zátěžovým situacím a učí se je postupně zvládat, nabývají migrační zkušenosti. Nás zajímá, s jakými zátěžovými situacemi se setkávají, jak zranitelné jsou v kontextu nových životních situací a nakonec jak se jim daří tyto zátěžové situace zvládat prostřednictvím copingových strategií a úspěšně čelit některým nepříznivým okolnostem.

V textu poukážeme na kontextualitu a situačnost zranitelnosti a zabýváme se málo zkoumanou polistopadovou emigrací/návratovou migrací. Ta směřuje především do Spojených států amerických, Kanady, Spojeného království a Německa (Janská, 2022). Chceme tak alespoň částečně zacelit mezeru v poznávání novodobé české emigrace. Přestože disponujeme řadou studií, které se vě-

nují tématům exilu či historickým aspektům migrací před rokem 1989 s většími či menšími přesahy do současnosti (např. Mildnerová, 2020; Miller et al., 2016; Trapl et al., 2004) či různým kategoriím českých krajanů a jejich reemigracím (např. Hlaváč, 2022; Jakoubek, 2021; Jakoubek a kol., 2015; Jirka, 2018; Kokaisl et al., 2012; Maurer, 2022; Nosková, 2007; Polách, 2017; Stranjik, 2022; Uherek, 2003, 2011), studie věnující se emigraci po roce 1989 do méně častých a nových destinací chybí. Jedním z takových míst je právě Egypt. Zkoumání české emigrace do Egypta je příležitostí pozorovat v relativně krátkém časovém úseku způsoby zvládání náročných životních situací, v nichž se ženy ocitají, a to bez širší diasporní opory. Příležitostí je rovněž si všimnout preemigračních vzorců (Niekerk, 2002), zaznamenat různorodost představ a imaginací, s nimiž se lidé vydávají na cestu (Rousseau, 1998) či navrací zpět, a způsobů, které je činí více translokálně odolnými (Steinbrink a Niedenföhr, 2020).

Počínající diaspora na Nilu: od minulosti do současnosti

V paměti našich participantek (takto označujeme v textu účastnice našeho kvalitativního výzkumu) se neobjevují žádné vzpomínky na existenci první československé diaspory v období těsně po vzniku Československého státu. Dnes již zapomenutá prvorepubliková diaspora čítala několik stovek krajanů, kteří pobývali zejména v Alexandrii a Káhiře (Jůnová Macková, 2004) a její členové byli zapojeni do mezinárodního obchodu. V komunikativní paměti zahrnující paměť žijící generace žen z období socialismu nalézáme vzpomínky na příjezdy a pobyty v Egyptě. Ty však nebyly dále v mezigenerační transmisi paměti přenášeny dál a postupně se v čase vytrácely. Náleží do období, kdy byla mezi Egyptskou arabskou republikou a Československou socialistickou republikou uzavřena řada mezistátních dohod. Mezi nimi i dohoda o kulturní spolupráci z roku 1956, jejíž součástí bylo poskytování stipendií a vysokoškolská spolupráce. Tato i následné mezistátní dohody přiváděly do Egypta kromě vojenských expertů československé lékaře, techniky a inženýry (Gombár, 2010) a rozvíjející se egyptologie další české odborníky. Naopak do Československa začali na vysoké školy přijíždět egyptští studenti většinou technických a přírodovědných oborů (Hannová, 2014; s. 109), kteří se až na výjimky museli po absolvování studia vrátit zpět do Egypta – často již s českými manželkami, s nimiž se seznámili během studia. Vzhledem k vyššímu sociálnímu a ekonomickému statusu egyptských studentů, kteří pocházeli z dobře situovaných rodin, se tyto ženy stávaly součástí společenských elit. Podle narací členek této socialistické generace lze příchody českých žen zejména do Káhiry datovat do padesátých, šedesátých a sedmdesátých let 20. století, přičemž stojí za procesem utváření první počínající, ale nepočetné „městské“ diaspory, kterou provázela potřeba udržovat a střežit kulturní paměť.

Rokem 1989 se vše změnilo. Od devadesátých let 20. století do Egypta přijížděli další čeští občané, jednalo se o vysílané expatrioty do nadnárodních firem či firemních poboček, ale i další vysoce kvalifikované odborníky, studenty či pracovníky turismu. Dominanci ale postupně získávaly migrace za účelem sňatku,

které do Egypta přiváděly podle informací pracovníků diplomacie výhradně české ženy, což učinilo migraci/mobilitu značně feminizovanou. Podle odhadů pracovníků diplomacie se jednalo téměř výhradně o ženy, které se v Egyptě usazovaly. Mezi příchozími byli i čeští muži, ale jejich pobyty měly obvykle dočasný pracovní charakter a po nějaké době strávené v zemi se přesunuli za dalšími výzvami jinam. Zmíněné expertní odhady uvádějící vyšší stovky žen poukazují na jejich značné poměrné zastoupení s ohledem na delší pobyty českých občanů v Egyptě, neboť právě ony se obrací s různými problémy či požadavky na pracovníky velvyslanectví či další, kteří se například zabývají pobytovou agendou. Jako v řadě dalších případů novodobých emigrací nejsou statistická data k dispozici. Osoby v řádech stovek jsou statisticky málo významné, nejsou Českým statistickým úřadem odděleně vedeny, a navíc jsou údaje závislé na úplnosti hlášení změn adresy místa pobytu samotnými obyvateli. Musíme si vystačit s odhady pracovníků diplomacie, že se počet Čechů žijících v Egyptě pohybuje v řádech několika set osob a v čase stoupá, zejména počet českých žen s migrační zkušeností, ale i dětí, které se rodí ve smíšených manželstvích. Nezbyvá než se spolehnout na odhady a triangulaci informací z několika málo zdrojů. Kupříkladu již v roce 2006 pobývalo v Egyptě 415 osob s českou státní příslušností a mezi nimi byla přibližně polovina (209) žen (United Nations, 2011). Řada žen se ale ve statistice neobjevila, neboť v zemi pobývala na základě turistických víz. Ženy s českým občanstvím, které do Egypta odcházely, případně se z něj vracely zpět, jsou součástí dat, která vypovídají o celkovém počtu vystěhovaných osob (např. mezi lety 2014 až 2019 se z České republiky vystěhovalo 22 181 občanů, průměrně 3697 osob ročně, nejčastěji ve věku 15–34 let; Český statistický úřad [ČSÚ], 2019). V roce 2020 se z Česka vystěhovalo 1968 českých občanů – z toho 1114 žen, v roce 2021 se vystěhovalo 1012 českých občanů – z toho 583 žen (ČSÚ, 2021). Podle Statistické ročenky České republiky (ČSÚ, 2023c) se v roce 2022 vystěhovalo 2886 českých občanů (z toho 1645 žen) a ze zahraničí se jich vrátilo 1822. Kolik je mezi nimi osob vystěhovaných do Egypta, bohužel nevíme. Omezenou výpovědní hodnotu uvedených dat dokresluje výpovědi pracovníků realitních kanceláří v Hurghadě o tom, že čeští občané nakupují za účelem dlouhodobějšího pobytu více než stovku bytů ročně.

Z našich pozorování vyplývá, že se nejedná o homogenní kategorii žen, patrná je generační pestrost emigrací daná příchody v době před a zejména po roce 1989. Polistopadové emigrace byly značně různorodé – jak z hlediska sociální skladby (ženy v domácnosti, pracující ženy, seniorky, podnikatelky, turistky), tak z hlediska délky pobytu (pobyty v řádu měsíců, let i více než desetileté). Mnohé pobyty měly (a mají) trvalejší ráz, provází je integrační či částečně asimilační životní strategie. Jiné pobyty byly koncipovány jako krátkodobé, případně byly spojené s návratem do Česka. Zakládání smíšených rodin vedlo k narození dětí, které patří k tzv. druhé generaci.

Značný vliv na polistopadovou migraci/mobilitu měl bezesporu rozvoj turismu. Dovolené v přímořských letoviscích a možnost pobývat v „exotických“ destinacích otevřely prostor nejen pro krátkodobé turistické pobyty, ale i pro po-

byty dlouhodobějšího rázu. Ze statistik delších soukromých cest do Egypta (čtyři a více přenocování) v letech 2011–2021 vyčteme, že průměrný počet přenocování na jednu cestu činil devět nocí, přičemž v rozmezí daných let činil průměrný roční počet cest přibližně 200 000 (ČSÚ, 2023a). Na delších leteckých cestách v roce 2022 měl Egypt více než pětinový (21,2 %) podíl, vycestovalo do něj 470 tisíc cestujících, což představuje dvakrát více cest než v roce 2019, kdy se do Egypta vydalo více českých občanů než před pandemií covidu-19. Průměrná zahraniční delší cesta uskutečněná v roce 2022 zahrnovala 7,8 přenocování (ČSÚ, 2023d). Čeští turisté přijížděli i opakovaně do míst, jako jsou Hurghada, Marsa Alam, Sharm El Sheikh a dalších. Zjišťovali, že v nich bylo snadné pobývat déle, zajistit si levné bydlení a žít v atraktivním prostředí, které navíc umožňovalo trvalý kontakt s krajany, ať už s déle pobývajícími a usedlými nebo s těmi, kteří neustále přijížděli a odjížděli jako turisté. Rozvíjející se turismus také nabízel možnosti pracovních příležitostí a v posledních letech rostl počet trvalejších pobytů tzv. mladších seniorů a zejména seniorek, kteří v turistických centrech nalézali příznivé životní a ekonomické podmínky k životu a naplnění žádaných (a nenaplněných) potřeb souvisejících s trávením volného času, seberealizací, aktivním způsobem života, udržováním autonomie, nezávislosti a soběstačnosti (viz Sýkorová, 2007, 2012). Nalézali zde příhodné podmínky obdobně jako o něco dříve senioři ze severu Evropy usazující se na jejím jihu (Gustafson, 2008; Warnes a Williams, 2007; Williams et al., 2000).

Zvyšující se počty dlouhodoběji se usazujících osob a jejich koncentrace v městských či turistických centrech vedly k utváření lokálních diaspor, které vykazují znaky tzv. diaspor počínajících. Podle Sheffera (2013) se jedná o takové diaspory, v nichž se vyjednává rovnováha mezi přiměřenou integrací a přáním zůstat ve spojení s domovem, řeší se adaptace na nové postavení. Organizaci diaspor silně ovlivňují osobní historie a blízké vztahy, nikoliv společný zájem. V Hurghadě a pobřežním pásmu postupně vzniklo několik menších počínajících diasporních uskupení. Jejich podobu ovlivňují přítomné různé typy migrací/mobilit, které se navíc mísí a prostupují: romantická vztahová migrace, kdy turistky navazují vztahy s egyptskými zaměstnanci působícími v cestovním ruchu, kyvadlová migrace/mobilita seniorek (i seniorů), kteří si kupují nemovitosti v turistických destinacích, na letní měsíce se vrací do Česka a po zbytek roku tráví čas v Egyptě, dále pracovní migrace/mobilita, která přivádí ženy do managementu či jiných pozic ve službách souvisejících s cestovním ruchem, či lifestyleová migrace spojená s alternativními životními způsoby a představami vedení dobrého života s možností věnovat se individuálním projektům. S příchody dalších a dalších žen v čase docházelo k vytváření a rozšiřování meziosobních sítí v rámci sociálního začleňování s prvky komunitních a transnacionálních životních způsobů (Itzigsohn a Saduceo, 2002) a úpornému hledání rovnováhy mezi adaptací, integrací a zachováváním vztahů směrem k domovským prostředím.

Sociální coping a opora

Migrace je zdrojem stresu a četných zátěžových situací, mezi nimiž bývají vzdvihovány zejména kulturní šok a akulturační stres. Kulturní šok má své projevy a fáze, provází ho úzkost způsobená ztrátou známých znaků a symbolů ve společenském styku a značná dezorientace při přechodu do neznámého prostředí (Ober, 1960), ústí nejen v psychické, ale také ve fyzické problémy (Winkelman, 1994). Pro zvládnutí kulturního šoku může napomoci uvědomění si své situace, nabytá předchozí zkušenost či akceptace změny chování. Důležité jsou také předodjezdová příprava, schopnost vytváření nových sociálních vztahů a vazeb, udržování vztahů s blízkými osobami (s domovinou), nabývání jazykových dovedností a osvojování si pravidel chování (Winkelman, 1994). Vyrovnání se se zátěží v důsledku migrace vyžaduje značné individuální i kolektivní adaptační schopnosti a bývá provázeno akulturačním stresem (Frounfelker et al., 2022). Akulturace přináší mnohočetné změny, jimiž jedinci prochází. Akulturační stres v důsledku osvojování sociokulturních regulativ provází různé psychologické, somatické a sociální symptomy a vyvolává různé reakce: úzkosti, deprese a další formy psychické a fyzické maladaptace (Berry a Sam, 2006).

Způsoby, jimiž dochází ke zvládnání zátěžových situací, procesy řízení vnějších i vnitřních faktorů, které jsou jedincem hodnoceny jako stresující a ohrožující, bývají označovány jako copingové strategie (Lazarus, 1966, 1985). Zvládnání výzev představuje neustále se měnící kognitivní a behaviorální úsilí vůči objevujícím se vnějším anebo vnitřním požadavkům (Lazarus a Folkman, 1984, s. 141) a schopnost nakládat se zdroji často inovativním způsobem. Podle Berryho (2005) existuje široká škála copingových strategií, jež pokrývá rozpětí od konstruktivních, adaptivních strategií až po nekonstruktivní, maladaptivní. Copingové strategie přímo souvisí s udržováním psychické pohody, s úspěchy v některé z produktivních činností a s výběrem vhodných a účinných akulturačních strategií – jsou opakem různých obranných reakcí. Může se jednat o přenesení pozornosti, plánování budoucího jednání, přehodnocení situace, zohlednění nového, zabavení se, osobnostní růst, podnikání kroků ke zvládnutí zkušenosti, obrácení se k víře, využití a udržení vlastních zdrojů či vyhledávání instrumentální a emocionální sociální opory.

V souvislosti s migrací bývají nejčastěji uváděny copingové strategie jako hledání podpory a přizpůsobení, zvládnání pracovního stresu, neregulérního právního statusu, stigmatizace a zvládnání rodinných a zdravotních problémů. Studie se přitom zaměřují převážně na copingové strategie vážící se k zaměstnání (Mak et al., 2021). Nemusí se však týkat výhradně strategií utvářených během pobytu, ale zvyšování odolnosti může být již zakomponováno do fáze příprav na cestu. Leah Sarat (2013) na příkladu Mexika poukazuje na význam přípravné role náboženství, které reaguje na restriktivní migrační politiku. Přípravuje adepty na nebezpečnou cestu zaváděním rituálů spojených s odjezdem (poutě, sliby svatým, prosby, dary). Copingové strategie jsou utvářeny rovněž v kritických bodech životních drah, mezi něž patří třeba vyhoštění ze země. I v takovýchto situacích, které provází značné zklamání, vykazují deportované osoby značnou

odolnost a uplatňují strategie zvládání zátěže ve smyslu akceptace nastalé situace a dále i zvažování budoucích možností (Boehm, 2016). To ústí v udržování nadnárodních vazeb s blízkými osobami prostřednictvím telefonátů, e-mailů a sociálních sítí pro získávání emocionální podpory (Golash-Boza, 2014). Své místo zde mají i etnické instituce, které jsou senzitivní vůči specifickým skupinovým potřebám a přichází se zvláštními způsoby řešení, jsou rovněž účinné při řešení kulturních problémů. Etnicita tak v interakci s místními institucemi ovlivňuje tvorbu sociálního kapitálu a dalších forem zdrojů, které zvyšují odolnost (Zhou, 2019).

Schwarzer (2024) uvádí, že ke studiu copingových strategií lze přistoupit ze dvou úhlů pohledu: zvládání (a) vnitřních anebo (b) vnějších požadavků. Na jedné straně se lze zabývat individuální schopností jedince zvládat široké spektrum náročných situací a překonávat nepříznivé události, což podmiňuje jeho kompetence, sebevědomí, víra ve vlastní schopnosti. Na druhé straně se nabízí sledovat vnější zdroje zvládání reprezentované obzvláště sociální podporou. Sociální opora bývá nahlížena jako zmírňující faktor při překonávání nepříznivých událostí (Ozer et al., 2003), slouží jako zpětná vazba, která umožňuje měnit perspektivu a kognitivní nastavení během zvládání náročných situací. Sociální opora má emocionální, instrumentální a informační rozměr (House et al., 1988) a představuje dynamický zdroj nabývající různých podob. Instrumentální podpora zahrnuje materiální nebo fyzickou pomoc, informační podpora se týká poskytování různých informací a emocionální podpora značí emocionální angažovanost a citové vazby. Zourrig a El Hedhli (2023) uvádí, že sociální podpora má pozitivní vliv na pohodu lidí, ale ta byla současně teoreticky považována i za prvek ovlivňující vztah mezi adaptabilitou (tj. schopností jedince měnit se a přizpůsobovat se novému prostředí) a životní pohodou (tj. životní spokojeností).

V našem výzkumu jsme zaměřili k porozumění extrapersonálním zdrojům zvládání a strategiím umožňujícím s pomocí sociální podpory převzít kontrolu nad stresogenní situací, zmírnit její dopady a přizpůsobit se požadavkům situace. Procesy nabývání migračních zkušeností mohou vést i k proaktivnímu zvládání náročných situací, které vychází z nabytého dřívějšího vědění a schopnosti obtížné situace předvídat a připravit se na ně. Z hlediska sociologie nás zajímal především sociální coping, tedy utváření strategií s ohledem na sociální podporu a interakce. Podle Zourriga a El Hedhliho (2023) je sociální opora (*social support*) faktorem modifikujícím vliv nepříznivých životních událostí na psychickou pohodu a zdraví jedince, na jeho osobní pohodu (*well-being*). Výzvou proto bylo v průběhu adaptačních a relokačních procesů identifikovat zdroje, přesněji řečeno „krajinu“ zdrojů poskytované sociální opory. Přesunuli jsme pozornost více od vnitřních osobnostních zdrojů směrem k těm vnějším a zaměřili se na různé rozměry a významy sociální opory. Navíc jsme vzali v úvahu, že působení stresorů je podmíněno i genderově. Genderové role mohou přispívat k různým pojetím rodinných povinností, stigmatizacím. Ženy a muži jsou konfrontováni se společenským životem a kulturními rozdíly a hledají své způsoby, jak se vyrovnat s problémy. Setkávají se s různými typy stresorů, odlišně je interpretují a jinak na ně i reagují (Zourrig a El Hedhli, 2023).

Z výše řečeného je patrné, že přítomnost četných zdrojů sociální opory ovlivňuje adaptivní strategie a v úvahu je potřeba vzít i translokalitu zdrojů a domácností. Koncept translokace (Greiner a Sakdapolrak, 2013) zahrnuje místo, které spojuje s lokálním jednáním, do něhož vstupují jiné vnější procesy svou sociální, ekonomickou a kulturní dynamikou, dále sítě, které plní řadu funkcí, mimo jiné adaptační, v nichž kolují informace, myšlenky a další aktivity, a nakonec různé interakce a praktiky přesahující hranice místa. Translokace je proces, v němž síťová propojení umožňují pohyb a sdílení zdrojů – tedy i zdrojů sociální opory. I proto jsme se ve výzkumu zaměřili na vztahy a linky, oprostili se od multilokálního pohledu a pozorovali vzájemné vztahy ve smyslu otevřenosti vůči vnějším vlivům. Transnacionální síť a vazby a vícečetnost zdrojů sociální opory nabízí příležitost jim porozumět ve smyslu rozvoje účinnějších adaptivních a konstruktivních copingových strategií.

Úspěšné strategie zvládání zvyšují odolnost a odolní jedinci zase vykazují schopnost přijímat účinnější strategie zvládání obtížných situací (Leipold a Greve, 2009). To poukazuje na blízkost s konceptem odolnosti (*resilience*). Odolní jedinci mohou reagovat na stresory nějakou pozitivní změnou (např. začít se vzdělávat, lépe hospodařit) a jsou schopni se od stresu odpoutat. Volba vhodné akulturační strategie, vyžádání podpory od blízkých osob a zlepšení plánování nejenže zvyšují adaptabilitu jedince, ale i jeho odolnost. Podle Adgera (2000, s. 347) představuje sociální odolnost schopnost „skupin nebo společenství vyrovnat se s vnějšími stresy a poruchami plynoucími ze sociálních, politických a environmentálních změn“. Zahrnuje schopnost zvládání obtížných situací (zvládnout krize), schopnost adaptace (vyhodnotit a zapojit minulé zkušenosti) a transformační kapacity (vytvářet instituce) (Keck a Sakdapolrak, 2013). Pokud se věnujeme sociálnímu copingu v migraci, je na místě zmínit také komunitní odolnost (*community resilience*) – schopnost komunity vyrovnat se s nepříznivými událostmi. Koncept odolnosti se vyvinul od původního zaměření na individuální odolnost směrem k vícerozměrnému pojetí. Zkoumání odolnosti na úrovni komunity přitom stále zůstává pro badatele výzvou. Z hlediska aplikované ekologické perspektivy je odolnost komunity důležitým tématem. Je důležité vedle více probádané individuální odolnosti zapojit i odolnost komunitní (Olcese et al., 2023), a dodáváme, že tudíž i diasporní.

Výzkumný přístup

Výzkumná otázka zněla následovně: Jaké copingové strategie ženy v náročných životních situacích uplatňují? A jakou roli v nich hraje sociální podpora? Při hledání odpovědí jsme se zaměřili na porozumění tomu, s jakými zátěžovými situacemi se ženy setkávají, jak zranitelné jsou v kontextu nové životní situace a jak se jim daří tyto zátěžové situace se sociální oporou zvládat prostřednictvím copingových strategií rozvíjených v česko-egyptských domácnostech. V neposlední řadě bylo záměrem povšimnout si i toho, jaké mají strategie dopady zejména na adaptabilitu a flexibilitu jednání žen a posílení jejich celkové odolnosti (*resilience*).

Výzkum copingových strategií byl založen na vyhledávání pestré škály životních biografií žen, které přišly do Egypta v různých časových obdobích. Vzhledem k proměnlivosti podob migrace/mobility a jejich významů a našemu úsilí porozumět tomu, jakými způsoby dochází k vypořádávání se s náročnými životními situacemi, byla volba kvalitativní metodologie jednoznačná. Volba padla na kvalitativní biografický přístup. Náš zájem se soustředil na analýzu životního příběhu v kontextu nabývaných migračních zkušeností a osobní historie, které byly rámovány dvěma krajními okamžiky podstatnými z hlediska časového biografického strukturování – momentem zrodu úvahy o přestěhování na straně jedné a návratem z Egypta domů na straně druhé. Mezi těmito dvěma okamžiky se rozprostírala celá řada variant životních příběhů, migračních trajektorií a momentů více či méně dramatických zvratů.

Výzkum byl koncipován jako vícemístný (Falzon, 2009), probíhal jak v prostředí českém, tak i egyptském a obsahoval prvky etnografie. V rámci Egypta se stala první výzkumnou lokalitou Káhira a její okolí, kde žijí především členky „socialistické“ generace. Ty do Egypta přicházely v době, kdy se rozvíjela spolupráce mezi oběma státy, a přistěhovávaly se obvykle jako manželky studentů, kteří studovali v Česku, nebo se seznámily s budoucími manžely v nadnárodních polích. Tyto ženy se ocitly v ekonomicky dobře zajištěných domácnostech, získaly i vyšší sociální status a život prožily především v Káhiře, která se stala centrem jejich života. K těmto zakladatelkám české diaspory se postupně připojovaly příslušnice dalších dvou generací a naše pozornost se obrátila rovněž k dalším místům – situovaným na pobřeží, ale i ve vnitrozemí. Od roku 2015 se totiž Česky začínaly usazovat také v Hurghadě a dalších turistických centrech na pobřeží Rudého moře. Místní turistický ruch propojil svět turistek se světem najímaných sezónních pracovníků služeb a stal se současně trhem sňatkovým, zdrojem nových příchodů českých žen do Egypta. Ve srovnání s předchozími dvěma generacemi je životní situace těchto žen jiná – imaginace příchodích se odvíjí od znalosti turistického komplexu a jeho okolí, sociální a ekonomický status pracovníků ve službách je spíše nízký, často do turistických center přichází za prací a výdělkem z chudších venkovských částí Egypta. Rostoucí počty přistěhovalých žen ale z center činí místa počínajících diaspor, které mají jiný ráz než diaspora „káhirská“ a zdá se, že i velký rozvojový potenciál do budoucna.

Vícemístná etnografie nás jako badatele nabádala, abychom pozorovali vztahy a linky, odhalovali je s vědomím toho, že nejsou jen multilokální, ale také translokální, tedy otevřené vůči vnějším vlivům. Jednotlivé výzkumné terény pro nás nebyly pouhým souborem lokálních jednotek, ale usilovali jsme o rozkrývání translokálních spojení, vztahů mezi nimi a zároveň i vztahů přímo v lokalitě (Hannerz, 2003, s. 206). Právě dynamika vztahů, vzájemné vymezování „kulturní“ káhirské diaspory a „romantické“ hurghadské diaspory od začátku upoutala naši pozornost. Participanty konstruovaný mentální model diasporní dichotomie představoval pro výzkum riziko nereflektovaného přijetí, ale rovněž i příležitost pozorovat různé způsoby nabývání komunitní odolnosti.

Participantky výzkumu jsme vyhledávali účelovým výběrem: jednalo se o členky tří generací, které se přestěhovaly do Egypta, procházely procesem

začleňování do společnosti a nevrátily se trvale do Česka dříve než za několik měsíců svého pobytu, obvykle však po více než roce. Podle migračních historií bylo zřejmé, že podle doby příchodu bylo možné ženy přiřadit do tří generací s vlastním generačním zasazením, souvislostí a jednotou, a to podle participace žen na společných osudech dané historicko-sociální jednotky (Mannheim, 1964). Základním dělícím se staly události roku 1989, který významným způsobem změnil okolnosti příchodu, ale i podobu vztahů mezi ženami s emigrační zkušeností. Rozlišili jsme tři generace Češek – ty, které přišly do Egypta v době socialismu a dnes jsou již v seniorním věku, ty, které přišly do Egypta v období přibližně 15 let po roce 1989, a ty, které se začaly usazovat od roku 2015, kdy se Egypt čím dál více stával atraktivní turistickou destinací a generoval ekonomické příležitosti a nabídky. Rozhovory jsme vedli s ženami, které žily v Egyptě desítky let, ale i s těmi, které sem přicestovaly po roce 1989 a rovněž poměrně nedávno v souvislosti s rozmachem turismu. Rozhovory a etnografická pozorování probíhaly v Česku i Egyptě, v domácnostech, v nákupních centrech, v restauracích a v místech působení či aktivit sdružení a spolků. Ve dvou případech byly doplněny on-line rozhovory, když ženy pobývaly na hůře dostupném egyptském venkově. Terénní část výzkumu jsme započali v listopadu roku 2021 a pokračovali v ní s přestávkami do konce roku 2022.

V obou identifikovaných počínajících diasporách jsme rovněž využili výběr tzv. sněhovou koulí (*snowball sampling*), jehož účelem bylo získat další participantky na základě doporučení těch, které již výzkumníky poznaly, a nalézt v jejich okolí další vhodné ženy určitých charakteristik, vyhledat případy, které byly něčím dalším zajímavé. Vyhledávání a oslovování vyžadovalo delší čas potřebný k získání důvěry, stejně tak objasnění výzkumného záměru.

K 10 participantkám jsme se vraceli opakovaně, jejich výpovědi se staly základem datového korpusu, který jsme postupně doplňovali cíleným vyhledáváním dalších případů s ohledem na pestrost životních situací žen. V prvních rozhovorech jsme se snažili navazovat vztah a obeznamovat se s životními situacemi participantek. Ve dvou případech jsme se sešli s několika ženami najednou a teprve poté navázali individuálními rozhovory. Dbali jsme na kulturní zvyklosti a bezpečí participantek, proto byly rozhovory vedeny obvykle ve výzkumnické dvojici či trojici, aby ženy nezůstávaly s mužem. Některé rozhovory, zejména s mladšími participantkami, vedly rovněž ženy. První rozhovory jsme začínali s participantkami, které se nějakým způsobem veřejně angažovaly, a teprve poté s těmi, které neměly žádné vazby na počínající diasporní uskupení či žily izolovaně. Pět těchto participantek přišlo do Egypta v době socialismu, sedm se přistěhovalo v období 1989–2015 a osm až poté, přičemž jedna patřila k druhé generaci, narodila se v Egyptě. Další čtyři rozhovory jsme pořídili v Egyptě s ženami, jejichž pobyty byly kratší než jeden rok. Následně jsme vyhledávali další případy a prováděli rozhovory také v Česku – s ženami, které pobývaly v zemi krátkodobě nebo se vrátily natrvalo. Počty rozhovorů z uvedených důvodů přesahovaly počet participantek, v případě opakovaných rozhovorů jsme analyzovali mnoha-hodinové rozhovory včetně pořizovaných poznámek či záznamů v terénním dení-

ku. Nejmladší ženě bylo 17 let a nejstarší přes 70 let. Pokud participantky v textu nazýváme jménem, pak není skutečné.

Celkem byla analyzována data vytvořená s 28 ženami s přihlédnutím k jejich migračním historiím (Carling, 2013), transnacionálním rozměrům pohybů (Hillmann et al., 2019) a situované subjektivitě. Analyzována byla vyprávění o konkrétních událostech – inspirace vzešla z biograficko-narativní interpretační metody (Peta et al., 2018; Wengraf, 2001, 2006). Nejdříve byla na základě vyprávění (re)konstruována chronologie životního příběhu v rozmezí uvedených dvou krajních bodů (úvaha o přestěhování vs návrat). Pro každou biografii byl sestaven graf historie migrace (migration history chart), do kterého byly následně z biografie vynášeny identifikované zátěžové situace. Vizualizace pohybů a událostí v čase vedla k sestavení celkového obrazu výskytu zátěžových situací, a to s ohledem na danou životní situaci. Při provádění analytické redukce jsme sledovali, jakým způsobem docházelo ke zvládnutí těchto situací, a to s odstupem času, a za jaké sociální opory (*social support*). Poté byly tyto copingové strategie mezi všemi biografiemi vzájemně porovnávány a sestavovány do celistvějšího rámce. Zpracování jsme proto prováděli chronologicky s ohledem na identifikované hlavní časové úseky a v tomto pořadí předkládáme i výsledky.

Copingové strategie v biografiích žen s migrační zkušeností

V biografiích žen nalézáme tři hlavní nestejně dlouhé časové úseky, v nichž dochází k významným životním zvratům provázeným různými náročnými životními situacemi a v nichž jsou formovány copingové strategie. První (emigračně-adaptační) biografickou etapu představuje období seznámení s partnerem, které vrcholí uzavřením sňatku a přestěhováním se do Egypta a pokračuje adaptací na novou životní situaci a poznáváním a nastavováním především chodu domácnosti, jejíž součástí se příchozí žena stává. Druhá (integrační) etapa zahrnuje vše, co je spojeno s integrací do egyptské společnosti a sociálním fungováním v rámci širšího kontextu. V některých případech v biografiích nalézáme i další výrazný zlomový okamžik (reintegrační), který provází rozhodnutí vrátit se zpět do Česka, samotný návrat a následnou reintegraci. Ve třech etapách ženy čelily různým zátěžovým stavům, ocitaly se ve zranitelných situacích a vyvíjely strategie jejich úspěšného zvládnutí. V každé z nich si povšímneme, jakou roli v nich hrála sociální podpora.

Okolnosti příjezdu a adaptace

Emigračně-adaptační biografická etapa obsahuje dvě významné zátěžové situace. První se týká rozhodování o přestěhování do Egypta, druhá adaptace na prostředí v egyptské domácnosti. Začneme představením zátěže, která se objevuje v okamžiku rozhodování o přestěhování do Egypta, které je zlomovým bodem,

jenž současně provází jiné rozhodnutí – o uzavření manželství. Oba tyto momenty spolu úzce souvisí a uzavírají období soužití před sňatkem, které mívá různé podoby: od vztahů udržovaných na dálku až po kohabitace mimo Egypt pokrývající období několika měsíců až let. Kohabitační strategie lze uplatňovat pouze mimo Egypt, důvodem je islámské rodinné právo, které jinou formu soužití než manželské vylučuje. Znamená to, že zvažování ohledně přestěhování do Egypta obvykle provází rozhodnutí o uzavření sňatku. Sňatková migrace je vedle jiných nejviditelnější a rovněž nejrozšířenější příčinou stěhování do Egypta – legitimizuje soužití, dává manželce a manželovi akceptovaný a srozumitelný status a roli v rodině. Má dvě podoby: uzavírány jsou sňatky na základě seznámení se partnery v transnacionálních/mezinárodních prostorech, obvykle v zaměstnání v nadnárodních firmách či během studia v jiných státech; dále pozorujeme romantické vztahové migrace/mobility s vazbou především na již zmíněný turismus, který vytváří separátní a unikátní sňatkový trh. Uzavírána jsou česko-egyptská manželství, která jsou vymezena především jako kulturně smíšená (interkulturní) a exogamní z hlediska více kritérií (náboženství, sociální třída). K tomu dodáváme, že počet uzavřených sňatků v Česku, kdy ženich pochází z Egypta a nevěsta z Česka, se pohybuje v řádech několika málo desítek ročně (ČSÚ, 2023b). Patrný je zde trend související s globalizací manželského trhu. Analýza provedená v jiném (španělském) kontextu poukazuje na širší proměny pojetí femininity a maskulinity a genderových vztahů, které stojí za změnami a otevřeností vůči hledání alternativ na mezinárodním sňatkovém trhu. Například změny, kterými prošly španělské ženy v posledních desetiletích, vyvolaly v mužské španělské populaci tendenci hledat „tradičnější“ ženy odjinud (Roca a Urmeneta, 2013). V našem případě ale použité legitimizace poukazují u žen spíše na očekávání rovnocennosti partnerů a zejména na společné sdílení prožitků, pocitů, volného času za doprovodu neutuchající partnerské pozornosti.

Rozhodování o situování centra místa společného života je pragmatickou a racionální volbou. V úvahu připadají obvykle dvě možnosti místa manželského soužití: Egypt nebo Česko. Nakonec rozhoduje především snadnější přístup k pobytovému oprávnění. Nabývání státního občanství je podle výpovědí participantek v Egyptě poměrně jednoduché, což je dáno benevolentnějším přístupem státu k udělování pobytu a inkluzivnějším mechanismem udělování státního občanství českým manželkám egyptských mužů. Někdy byla tato racionální volba podpořena interpretací žen o inkluzivitě založené na fascinaci faktem, že o egyptské občanství usilují Evropanky. Za ní se skrývá postkoloniální situace s binárním rozdělením světa, které napovídá o funkční arbitrární mocenské pozici Evropanky v rámci společenského řádu kolonizace.

Volba centra života je na počátku účelově-racionálním jednáním. Jak již bylo uvedeno, bývá spojena se sňatkem – buď v jeho úplné podobě, nebo je k dříve uzavřenému sekulárnímu sňatku „na české radnici“ připojen náboženský rituál jako výraz povinnosti následovat šariu, který z něj činí v islámské společnosti sňatek definitivně legitimní. Některé participantky, aby projevily respekt a snahu se přizpůsobit, navíc konvertují k islámu. Tyto konverze jsou copingovou strategií, která má v některých případech více než náboženský charakter sociální rozměr

– Lofland a Stark (1965) ji označují za afektivní, odehrávající se na základě mezilidských vztahů. Má eliminovat značnou nedůvěru v příchozí cizinku, propojit ji s ostatními na základě sdílené náboženské identity a rozptýlit zklamání z toho, že si syn našel manželku, která neodpovídá představě rodičů a má neegyptský původ. Pavla, která již pobývá nějakou dobu zpátky v Česku společně se svým manželem, vzpomíná na své přijetí a rozpaky příbuzných nad tím, že si ji manžel přivedl na základě svého vlastního rozhodnutí navzdory očekávání. Komentuje to slovy: „*Nevím, čekali asi někoho jiného, nebo že si vezme krajanku, nebo že nevybrali tu ženu, takže to byl největší problém, že si manželku vybral sám.*“ Jak je z další výpovědi patrné, manželství bylo nakonec akceptováno, byť se vůči Pavle objevovala řada výhrad. Uzavření manželství je tudíž způsobem, jak legitimizovat nejen dosavadní soužití, ale také si zajistit elementární přijetí do domácnosti obvykle rodičů manžela.

Rozhodování o volbě centra společného života do jisté míry usnadňuje zkušenost s předchozími, byť obvykle epizodickými pobyty v zemi. Participantky skrze epizodické pobyty získávají představu o některých aspektech života, byť je záhy čeká řada obtíží v průběhu následující adaptace. Předchozí pobyty a kumulovaný kulturní kapitál eliminují kulturní šok, případně participantky vybaví způsoby, jak se s šokem lépe vypořádat a zvládnout ho. Nemusí to ale platit obecně, turistický sňatkový trh má jistá specifika a nevede k náboženské, socioekonomické, věkové či vzdělanostní homogamii, spíše naopak. Představy nabyté v turistických centrech o egyptském způsobu života se mohou stát naopak příčinou značného kulturního šoku, neboť „*uvedení*“ do běžného života například na venkově může vést ke zhroucení snu o nádherném Egyptu, deziluzi a k rychlému rozpadu manželství. Některé rychlé únikové návratové strategie jsou interpretovány jako výsledky prohlédnutí počáteční naivity, či dokonce podvodu nebo „*post hoc*“ nepřekonatelné kulturní a náboženské difference. Interpretace rozčarování bývají různé a figurují v nich různí viníci – od konkrétních osob až po celou hostitelskou kulturu. Některé z těchto příběhů se stávají námětem pro často smyšlené odstrašující články publikované v českých časopisech pro ženy. Např. článek „*Zamilovala jsem se do Afričana, teď ho živím*“ (Vinická a Lukušová, 2011) přináší příběhy padesátileté Jarmily, která se zamilovala do o 20 let mladšího Egyptana, provdala se a po prozření, že musí živit celou jeho rodinu, se vrátila zpět do vlasti, a rovněž matky tří dětí Libuše, která se na dovolené zamilovala, poté rozvedla, opustila své děti a vydala se za hlasem svého srdce, aby jej živila a následně se dozvěděla, že je již ženatý. Příběhy se vyskytují v různých variacích a ženy jsou v nich vykreslovány jako oběti podvodů, jejichž cílem je vyžít získat hmotný prospěch (dárky), nechat se vyživovat na dálku nebo sňatek využít pro přesídlení do Evropy.

Participantky se pochopitelně snaží svou emigraci vysvětlit svým blízkým v Česku, u nichž často ale nenalézají podporu a porozumění. Proto usilují o rozptýlení jejich obav, udržují s nimi frekventovaný kontakt a informují je o své situaci a životě, četných detailech, byť se jedná spíše o ty příjemnější či zábavnější aspekty života. Učí se čelit náporu stereotypů a předsudků příbuzných, projevům nedůvěry, na které reagují zpřístupňováním svých osobních zkušeností

a později i pozváním na návštěvy – přímým zprostředkováním zkušenosti, které do vztahů vnáší uklidňující prvky. Participantky se snaží své blízké přesvědčit, aby za nimi přicestovali a ověřili si na místě, že žijí běžný a bezpečný život. Jana vzpomíná na první návštěvu, ze které se posléze staly pravidelné a delší pobyty blízkých osob, které samy prošly elementární adaptací. Uvádí:

... ten strach, že se mi něco stane, tak neměli, protože věděli, že jsem tady v pohodě, a navíc sem pak přiletěli a viděli, kde bydlím a jak to tady je. Je to jiné, když jste tam a řeknete si, ježíš, Egypt, jak to tam vypadá? Co se tam děje? Ale když sem přiletěli a viděli, kde bydlíme a jak manžel pracuje, tak se nějak zklidnili a v pohodě to vzali a naši vždycky strašně měli Egypt rádi. Taťka, když sem přiletěl, tak vždycky došel pěšky do obchodu, protože můj manžel má ten svůj obchod ve městě...

Snaha o uklidnění svých blízkých je strategií, která umožňuje udržování sociálních sítí.

Druhou obtížnou a poměrně kritickou situaci představuje adaptace na prostředí egyptské domácnosti, v níž se ženy ocitají. Participantky samy reflektují, že průběh jejich adaptace ovlivňuje zejména skutečnost, z jaké společenské třídy příbuzní manžela pochází. Vyšší střední třídy fungují více kosmopolitně a podmínky pro adaptaci jsou v nich podle participantek příznivější v porovnání s domácnostmi, které patří k běžné střední, či dokonce nižší společenské třídě. V nižších společenských strzech se ocitají ženy díky mechanismům sňatkového trhu v turistických místech, kde se seznamují se sezónními pracovníky služeb (animátory, barmany, číšníky, provozními pracovníky a dalšími), kteří pochází často z chudších venkovských oblastí země. S odstupem času považují ženy příslušnost domácnosti k třídě za zásadní okolnost, která ovlivnila jejich další životní dráhu. Participantky uvádí, že zpočátku si toto neuvědomovaly, protože z českého prostředí neznaly až tak velké třídní rozdíly, a nebyly připraveny si včas všimnout a správně vyhodnotit fakt, že mají značné sociální, kulturní i ekonomické dopady a určují jejich postavení ve společnosti, a tudíž i jejich další možnosti a příležitosti. Toto vědomí vlastního třídního postavení, které participantky nabývají již od okamžiku přijetí do egyptské domácnosti, vyvstává více do popředí, pokud porovnáme situaci žen káhirské a hurghadské diaspory. Je patrné, že třídní situovanost přináší různou míru potenciálu pro utváření copingových strategií. A jejich úspěšnost ovlivňují mnohem širší kontextuální faktory, k nimž patří například značná míra vnitřní migrace v Egyptě vyvolaná urbanizací, z níž profitují spíše starší lidé a ženy, a skutečnost, že migraci z venkova do měst neprovází žádné zlepšení životních podmínek, a to ani pro mladé muže, jejichž očekávání jsou v tomto směru velká (Hatab et al., 2022).

Čím vyšší je socioekonomický status celé rodiny/domácnosti, tím více vytváří prostředí tolerující odchýlení se od norem, čím je nižší, o to více klade důraz na respektování zaběhlých pravidel a zvyklostí. Podle Alice atmosféra přijetí „je především třídní problém. Nižší vrstvy si nedokážou představit, že by žena mohla rozhodovat.“ Mezi oběma póly je značný rozdíl, který se promítá do směřování

trajektorií žen. Rovněž platí, že „egyptské rodiny si k sobě nikoho zvenčí nepouští. Intimní záležitosti jsou komunikovány v úzkém rodinném kruhu.“ A úspěšné zvládnutí adaptace znamená ovlivnit vztahy takovým způsobem, aby byly ideálně mediovány manželem a zahrnovaly vícero spojenců akceptujících nároky žen. Bez širší sociální podpory se stává pobyt v domácnostech obtížně zvladatelný. Konstruktivní a adaptivní strategie úspěšného zvládnutí obtížných situací nalézáme více v prostředí vyšších sociálních tříd, nekonstruktivní a maladaptivní strategie přibývají s tím, jak se participantky ocitají v sociálních polích, v nichž platí rigidní pravidla, vyskytuje se asimilační očekávání, absenteje dostatek zdrojů a soustřeďuje se menší sociální, kulturní a ekonomický kapitál. Obtížnější možnosti zvládnutí zátěžových situací ústí buď v rezignaci, kterou provází malá individuální odolnost, případně v utváření únikových strategií, které se promítají do určité míry návratové migrace, výjimečně do volby samostatného života mimo domácnost příbuzných manžela. Sociální pozice, kterou žena získává přijetím do egyptské domácnosti, přináší určitá očekávání a rovněž životní způsoby, které v mnohém určují další vývoj osobní biografie. Chybí zde větší sociální opora.

Proto není divu, že adaptace na novou životní situaci spojená s poznáváním realit života a často zpočátku společně sdílené egyptské domácnosti byla zpětně hodnocena jako velmi obtížná. Sdílená domácnost obvykle zahrnovala domácnost rodičů a dalších sourozenců partnera (případně další příbuzné). Do značné míry se na tom podílela i životní situace manžela, který se ještě neosamostatnil a byl ekonomicky závislý na podpoře rodiny nebo jeho osamostatnění bránila nepříznivá ekonomická situace v zemi, či běžné obtíže a překážky při zařizování samostatné a nové domácnosti, což vyžadovalo nějaký čas a prostředky. Ať už se jednalo o jakoukoliv zmíněnou životní situaci, průběh adaptace byl utvářen především tzv. blízkými vztahy. Zásadní pro jejich zvládnutí bylo manželovo přijetí role vztahového průvodce a mediátora. Manželky své manžely v této roli podporovaly a věděly, že by se bez této úspěšně zvládnuté role nepřizpůsobovaly. Tato role totiž neustále vyvažuje nároky kladené na manželku jednotlivými členy domácnosti (prostředím) a snahou uchovat a obhájit si určitou osobní autonomii a kontrolu nad svým životem. Úspěšná mediace mezi oběma požadavky vytváří předpoklady pro sociální integraci a je pro sociální fungování manželky zásadní. Může později ústít v postupné odpoutání se od sdílené domácnosti a budování vlastní domácnosti podle svých představ a požadavků.

Aneta takovouto situaci dokázala zvládnout s podporou manžela po celý první rok pobytu. Zpětně na ni vzpomíná jako na zkoušku trpělivosti, která od ní vyžadovala značnou míru ochoty přizpůsobit se a nenarušovat chod domácnosti:

Bydleli jsme asi rok u nich v bytě, náš se mezitím připravoval. To byl mazec, já jsem se ale těšila, že se jednou odstěhujeme do svého, že si to udělám podle sebe, chtěla jsem, aby to bylo co nejdřív. Tchyně je v pohodě, má samozřejmě svoje úchytky, to máme každý, ale nejsou tak přizpůsobivé jako my, já jsem asi takový tvor, že se snažím jako splynout. No rok se to vydržet dalo, o nějaké nervy jsem přišla, ale je to za námi.

Jak je z jiných narací patrné, manžel je alfou a omegou toho, jak jsou vytvářeny a moderovány vztahy v domácnosti a zdali se stanou příbuzní spíše sociální oporou, či naopak zdrojem ohrožení a nátlaku. Participantky oceňují, pokud je jim ve vztahu poskytován dostatečně svobodný prostor k sebevyjádření a manželský svazek je založen na partnerské toleranci. Na toto téma byl v rozhovorech kladen značný důraz a je patrné, že manželky porovnávají kvalitu svého vztahu se vztahy, které pozorují kolem sebe. Jaké jednání pokládají za autonomní? Takové, kdy samy ženy rozhodují o tom, kde budou bydlet, kam budou chodit, zkrátka mají možnosti si například „v Káhiře vytvořit nový život“, ale podle svých představ. Hranice tolerance se poznají podle výpovědí především na záležitostech, které jsou ve společnosti zakázané, tedy na schopnosti manžela tolerovat porušení základních norem (např. se týká konzumace alkoholu). Kupříkladu Ivetta k tomu říká: „*On si nedá, ale je s tím v pohodě.*“ V adaptaci roste význam sociální podpory manžela, který dokáže postupně vytvořit autonomní prostor pro svou manželku a po určitý čas tlumit rozčarování či řadu očekávání vlastní rodiny.

Podobu vztahů a respektování norem rovněž určuje náboženská afiliace manžela. Setkáváme se s manžely, kteří vyznávají islám, (koptské) křesťanství či jiné náboženství. Nejedná se o nic neobvyklého. Normy jsou tímto do značné míry předurčeny, v historii některých manželů nalézáme rovněž zkušenost s emigrací a tím i větší porozumění pro obtíže s adaptací a procesem usazování se v jiné zemi. Tento moment je poměrně důležitý pro zmiňovanou žádanou toleranci mužů. Julie, patřící k socialistické generaci, poukazovala na vzhledovou odlišnost svého manžela, kterou si egyptské okolí vykládá jako cizí původ. Manžel se tak ocitá v podobných situacích jako Julie:

Manžel vypadá jako cizinec a oni mu doteďka, i když prostě se tu narodil, mluví samozřejmě egyptskou arabštinou, tak mu pořád říkají cizinec. Nikdy ho vlastně jako úplně nepřijali jako Egyptana, ... vyrostl tady celý život, nevím..., ne, nemyslí to ve zlém, spíš jako z takové trošku recese: jo, ty jsi ten cizinec [smích – pozn.].

Přístup manžela se přenáší rovněž na děti – promítá se do transnacionalizace prostřednictvím sociální i ekonomické podpory jejich vzdělávacích a posléze i životních kariér. Více než příslušnost k nacionalitě je ve smíšeném manželství preferován úspěch v životě a zajištění existence v kosmopolitní komunitě.

Zmiňovaná a očekávaná tolerance naráží na hranice, které vytyčují rodiny obou manželů – jak v Egyptě, tak v Česku. Setkáváme se s různými mírami akceptace sňatku a společného soužití – od odmítání až po podporu a přijetí. Míra sociální podpory kolísá. Mnohem zásadnější je pochopitelně přijetí ženy rodinou manžela. Je zásadní pro rozhodování, zdali se pro ženu Egypt stane preferovaným centrem života. Proto copingové strategie participantek od počátku směřují k akceptaci nastavených vztahů v domácnostech, v nichž se zpočátku objevují, a k porozumění tomu, jak domácnosti fungují. Pokud sociální podpora chybí, vůle přizpůsobit se není dostatečně opětována, stává se zdrojem nejistoty a vede k pochybnostem ohledně uzavření sňatku a přistěhování do země. Nejvíce boles-

tivé je selhání manžela v roli mediátora. Nespokojená Helena popisuje nejistou pozici svého manžela, který se nedokáže odpoutat od svých rodičů:

Manžel je zaneprázdněn přemýšlením o své budoucnosti, tím tráví celé dny i noci, má z toho deprese, má jinou představu než jeho rodiče, chtěl by sám něco dělat. Řekl, že nechce být zaměstnán, chce sám něco produkovat, chce si otevřít byznys, vždy s něčím přijde, co by to mělo být. Ale naráží na toho otce, co drží kasu, ten mu ale nedá žádný kapitál, ten žádnou myšlenku nikdy neposvěť, takže to je věčně střet, a hlavní konflikt, ten se kousnul, je to na mrtvém bodě. Já jsem mu říkala, kdyby se na to vykašlal, když má toho malého, rodinu, kdyby aspoň to ho motivovalo k tomu, aby se sebral a začal něco dělat, prostě ať se nechá zaměstnat.

Na tomto příkladu bylo v čase vidět, že strategie vzdoru, vzepření se situaci, vedlo k narušení vztahů a odstěhování: *„... v jeho rodině vůbec to tak jako nefungovalo, máti měla nejhlavnější slovo. Tchyně byla pěkná semetrika [smích – pozn.]. Neříkám, že to bylo jako z mojích strany, co jsem udělala, že to bylo správné, ale prostě jiné východisko jsem neměla.“*

Okolnosti začleňování

Biografií žen nejdříve prostupuje značné úsilí začlenit se do egyptské společnosti. Sociální integrace se odvíjí především po linii zakládání vlastních smíšených česko-egyptských rodinných domácností a jejich koexistence s domácnostmi manželů, jak jsme již popsali výše – má tedy zpočátku více identifikačně-interaktivní ráz. Hloubka a kvalita těchto na úrovni domácností budovaných vztahů ovlivňuje subjektivní chápání integrace, protože skrze tyto primární vztahy se dále daří navazovat širší vztahy přesahující rámec rodinných domácností – ženy navazují nejružnější sociální styky, přátelství či se zapojují do společensky prospěšných organizací a činností. To vede k pocitům přináležitosti, které jsou jedním z předpokladů skupinové solidarity (Esser, 2003, s. 7; Heckmann, 2005, s. 16). Právě tyto širší rámce poskytují participantkám větší sociální podporu a v případě působení v organizacích i oporu komunitní. Integrace je participantkami popisována jako potřebná a žádoucí, ale současně obtížná. Vidí v ní příležitost kooperovat se svým okolím, sociálně fungovat, přitom si ponechat autonomii ve smyslu samostatného rozhodování a svobodného jednání. Očekávání blízkého okolí, jak jsme již zmínili, se liší podle situovanosti přijímající domácnosti. V nižších společenských strzech je patrný větší tlak na asimilaci, zestejnění, spočívající v převzetí všech zvyků a akceptaci norem. Participantkami jsou preferovány spíše strategie směřující k uchování si vlastní etnokulturní identity. Během výzkumu jsme slyšeli o příbězích žen, které se odstěhovaly na venkov, zpretrhaly všechny kontakty a zcela se asimilovaly. Přestože to bylo obtížné, jednu takovouto ženu jsme vyhledali a přesvědčili ke kratšímu on-line rozhovoru. Jak si vykládají participantky překážky v začlenění se do egyptské společnosti? Zdrojem obtíží v integraci jsou podle nich zejména neuplatnění se mimo domácnost, ekonomická závislost a ne-

samostatnost, uzavření se v rámci domácnosti a separace, nedostatečný kulturní a sociální kapitál a malá opora v rámci teprve se rodící české diaspory, která není s to poskytnout ženám dostatečné zázemí a komunitní podporu.

Snaha zachovat si vlastní ekonomickou soběstačnost, případně naplnit potřebu uplatnit se ve společnosti, ústí v řadu ekonomických copingových strategií. Ženy napříč generacemi, zejména ty žijící v městských prostředích, působí na pracovním trhu. Někdy se zaměstnání přímo stalo místem seznámení s budoucím manželem. Ivana, patřící ke generaci v Egyptě déle pobývajících žen, vypověděla: *„Do Egypta jsem se dostala díky práci v cestovní agentuře a tam jsem se seznámila se svým mužem, který byl shodou okolností majitelem cestovní kanceláře.“* Pracovat v Egyptě není po čase pro ženy větší překážkou, využívají připsaný status cizinek z Evropy, který jim usnadňuje působení v jistých segmentech trhu práce. Participantky patřící k socialistické generaci zaměstnání spojovaly s vlastní sebe-realizací. Mezi ženami nalézáme také ty, které byly zaměstnány v minulosti nebo jsou zaměstnány aktuálně a pracují pro české zaměstnavatele. Některá zaměstnání participantky vykonávají na dálku a spíše příležitostně, protože nepotřebují díky svému zajištění příjem ze zaměstnání. Pro Janu je zaměstnání více zábavou a zdrojem uspokojení:

Nepomýšlím vůbec na to, že bych chtěla dělat, že bych chodila do práce. Já dělám třeba občas nějaké překlady, pro jednu pražskou agenturu to děláme s dcerou většinou dohromady, protože ona má super angličtinu (...), já mám zase dobrou češtinu, tak prostě si tak vypomáháme. Děláme občas různé překlady, když teda bych si chtěla něco přivydělat.

Práce na dálku je ale možná spíše u více kvalifikovaných žen, které mohou vykonávat činnost bez vazby na místo práce (např. advokacie na dálku, překládání, poradenství, administrativa). Ženy, které přišly v posledních letech, se ale potýkají s ekonomickými obtížemi. Někdy jsou způsobeny tím, že jejich manželé nepracují, a rovněž tím, že rodiny, do nichž se přistěhovaly, přísluší ke střední vrstvě, která je zasažena četnými nejistotami a nestálou ekonomickou situací. Některé ženy působily či působí v oblasti cestovního ruchu, případně začaly podnikat. Pro Alici se jednalo o životní výzvu: *„V Čechách jsem třeba neměla čas ani tu šanci prostě růst, co se týká vlastně té práce, teď dělám pěkný modely, a baví mě to.“* Jindy participantky pracují společně s manželem, pomáhají s podnikáním či hospodařením.

Snaha uchovat si vlastní etnokulturní identitu a rovněž nalézat oporu mimo domácnosti některé ženy vede k vyhledávání krajanek a snaze podílet se na budování „české“ diaspory. Tato komunitní copingová strategie umožňuje zvládat řadu překážek v procesu integrace a obsahuje dva důležité komponenty: vytváření sítí meziosobní pomoci a současně uchovávaní či rozvíjení přeshraničního přediva vazeb a vztahů, což je součástí běžné diasporní praxe (Reis, 2004; Safran, 1991, s. 83–84). Nicméně je patrné, že se jedná o tzv. počínající diasporu, která zatím nevytváří nějaké koherentní strategie, sebeorganizaci, nemá přeshraniční

přesah či ambice. Předpokladem pro růst diaspory je přiměřený počet členů, kteří se trvaleji usazují, udržují mezi sebou úzké vztahy a jsou připraveni spolupracovat a jednat společně (Sheffer, 2013) – a právě společné jednání zatím pokulhává. Rovněž diasporní organizace jsou poměrně slabé, existuje pouze jedna děle fungující, a to v Káhiře, jejíž směřování je ale stále vyjednáváno. Schopnost těchto vznikajících komunit vyrovnat se s nepříznivými událostmi je proto malá, což se ale může změnit. Zatím se projevuje občasnou solidaritou s Čechy, které se ocitly v tísní a je potřeba jim pomoci například s doklady či návratem do vlasti.

Vytváření sítí mezosociální pomoci ovlivňuje zejména generační příslušnost participantek. Členky „socialistické“ generace přebíraly vysoké statusové postavení svých manželů, což zásadním způsobem ovlivnilo jejich životní trajektorie a proces integrace. Ocitly se v ekonomicky dobře zajištěných domácnostech a získaly i vyšší sociální i kulturní sociální status. Život prožily především v Káhiře, která se stala centrem jejich života. Lenka charakterizovala vzájemné vztahy s krajankami slovy: *„Pomáháme si a nehádáme se.“* Poukázala tím na skupinovou solidaritu a prospěch, který z ní členky skupiny mají. V rozhovoru kladla důraz na poskytování vzájemné podpory a pomoci, která usnadňovala první roky pobytu, ale i pobyt v delším časovém horizontu, a rovněž vyzvedávala nekonfliktnost mezosociálních vztahů a konformitu. V naracích této generace se objevovaly časté zmínky o frekventovaném udržování vztahů a kontaktů, a to kolem své lidryně. Sounáležitost se skupinou, označující se za *„starou gardu“*, se odvíjí od vědomí vyššího sociálního statusu a sdílených hodnot a náhledů na začlenění do egyptské společnosti, které provází menší kritika egyptské společnosti, loajalita a o něco více chápající vzhled do místního (i politického) dění. První organizace Sdružení českých žen v Káhiře vznikla právě z potřeby více se vzájemně stýkat, protože ženy provdané za Egyptany se zpočátku setkávaly jen jednou do roka na recepci velvyslanectví. Motivací bylo konverzovat v českém jazyce, udržovat si jazykovou kompetenci a pořádat kulturní aktivity. V roce 1992 vznikla organizace mající předpoklady diaspory, založily ji aktivní členky, které se orientovaly na vnější prostředí (představitelé státu, společenské organizace), neobávaly se lobbovat ve prospěch tvořící se diaspory, ale měly i kulturní cíle mířící k udržování historické identity členek a jejímu nevytracení (Sheffer, 2019) – vznikla z pocíťované potřeby *„pospolitosti“* a snahy udržet vlastní *„české kořeny“*. Součástí jejího působení bylo rovněž pomáhat nově přicházejícím krajankám a zvát do Egypta české umělce a další reprezentanty kultury. Kolem organizačních záležitostí a náplně programu se odehrávaly diskuse, které nedávno vedly k přeočíslení vedení organizace, kdy se vedení ujaly členky následných generací. S tím se změnilo poslání i étos sdružení.

Střední, „polistopadová“ generace je méně početná, více si však rozumí s následující generací, což je podmíněno životním cyklem žen, které sdílí společné zájmy týkající se dětí a mladých dospělých (péče, výchova, vzdělávání), rozdělují je však odlišné životní způsoby. Lidí, rovněž příslušníci této střední generace, ale skupinové činnosti neoslovily a nedokázala zde najít to, co očekávala. Přestala se s ostatními stýkat: *„Mezi ně jsem teda vůbec nezapadla, protože ony mlu-*

vily pořád jenom o tom, co budou dneska vařit, jakou svíčkovou.“ Ve vyjednávání obsahů krajanského spolku pozorujeme, jak obtížné je nalézat průniky zájmů, které vyvěrají z rozdílných statusových postavení a životních situací žen. Původní koncept kulturně orientovaného spolku, který rovněž oslovoval egyptské prostředí, hledá svou podobu napříč četnými individuálními zájmy. Jiná participantka téže generace své nezapojení se vysvětluje slovy: „Nemám zapotřebí, aby na mě útočily ženy z domácnosti, které nic neví, nikdy nic neorganizovaly.“

Diaspora ale podle aktivní členky celkově funguje: *„Tak, že nějak držíme pohromadě a snažíme se sejít jednou za čas a pokecat anebo si i vypomoci, když je potřeba něco udělat, a určitě si vzájemně pomůžeme, a to je fajn.“* Pokud se dařilo nalézat společný zájem a přítomná byla potřeba sdílení, rozvíjely se komunitní činnosti. V jednu dobu se scházely ženy pečující o menší děti. Stýkala se asi třicítka krajanek, s nimiž Aneta udržovala čilé vztahy, ty se ale postupně zpřetrhaly. Některé ženy se totiž vrátily do Česka, jiné se přestěhovaly do vzdálenějších míst, takže nakonec Aneta *„ztratila chuť hledat nově“* vazby a stáhla se více do ústraní.

Generace „nejmladší“ přišla s nárůstem turismu a ekonomickým rozvojem v Egyptě, do období, které se kryje s tzv. arabským jarem nebo po něm následuje. Nové, nepočtené diaspory vznikají rozesety v turistických centrech na pobřeží Rudého moře, v naracích je symbolizuje především Hurghada, jakési centrum, kde se začalo usazovat více osob z Česka. Sňatkový trh zde nejviditelněji propojil svět turistek se světem najímaných sezónních pracovníků služeb. Ve srovnání s předchozími generacemi je životní situace těchto příchozích žen jiná – jejich imaginace se odvíjí od místní znalosti daného turistického komplexu a jeho blízkého okolí a seznamují se s pracovníky, jejichž sociální a ekonomický status ve službách je spíše nízký, často do turistických center přichází za prací a výdělkem z chudších venkovských částí Egypta. Některé životní trajektorie zůstávají nadále spjaté s turistickým centrem, část žen se ale následně stěhuje do vzdálených míst egyptského venkova, kde ztrácí vazby na krajanky, případně je odkázána výhradně na on-line komunikaci. Přestože jsou v naracích poměrně přísně vymezovány generační hranice, pozorujeme jejich občasné překračování s odkazem na nutnost pomoci ostatním. „Mezigenerační“ solidarita se projevuje zejména v krizových situacích (financování návratu do Česka, repatriace zemřelé krajanky, řešení rozvodů a jejich důsledků), ale i ve snahách varovat příjízďející ženy před podvodnými jednáními, s nimiž se mohou v turistických centrech setkat, kulturním šokem a rozčarováním, které nastává po vyprchání zamilovanosti. Přesto nemůžeme nejmladší generaci jednoduše ztotožnit s turismem. V biografických jsme se setkali i s případem vysoce kvalifikované ženy, která pracuje na dálku a seznámila se s manželem během studií v zahraničí. Manžel vykonává svobodné povolání, takže se jeho manželka pohybuje společně s ním v mezinárodním prostředí.

Za úspěšnou copingovou strategií zajišťující pocit bezpečí participantky označily nabývání kulturní kompetence. V naracích je patrné rozlišení žen do dvou kategorií: na ty, které si dokázaly kulturní kompetence osvojit, ale učily tak postupně a s kritickým odstupem, a na ty, které poměrně záhy selha-

ly a nebyly dostatečně obezřetné – nechaly se „podvést“ díky své dezorientaci a neúplné kulturní kompetenci. V rozhovorech jsou přítomné výpovědi o ženách, které byly podvedeny zejména v souvislosti s turistickým sňatkovým trhem. Situace těchto žen bývá složitá, krajanky jim pomáhají, ale současně pozorují, že si v počátcích vzniku vztahů nenechávají poradit – brání se jejich nabytému vědění, které doporučuje se s prostředím manžela seznamovat postupně, po krocích a všimát si nástrah. Ilona zmiňuje svou počáteční obezřetnost, přesto ale podle svých slov podcenila vliv domácnosti:

Ve skrytu duše každý má strach, protože určitě každá z nás viděla nějaký film na tuhle tematiku, kde to teda nedobře skončilo a bylo to nepříjemné, ale nechala jsem tomu volný průběh. My jsme si docela dlouho psali, volali jsme si a poprvé se viděli za delší dobu, takže za tu dobu člověk aspoň malinko pozná. Spíš jsem měla strach ohledně té jeho rodiny, protože tam už ty náznaky, jako že mě nepřijmou, byly, ale myslela jsem si, že když se nám třeba narodí dcera, že se to nějakým způsobem uhladí, ale neuhladilo se to, spíše to bylo ještě horší.

Jedna z delegátek cestovní kanceláře komentuje dění v hotelu a poukazuje na úplnou absenci kulturní kompetence u turistek:

No problém byl ten, že já ten život vidím jinak, já prostě vidím toho číšníka každý den na baru a vím, s kým on komunikuje, s kým se přátelí. Ona [turistka – pozn.] odjede, ona to neviděla, ale já to vidím. Ona mi potom psala, že se seznámila s tím barmanem v tom hotelu a že přemýšlí, že by si ho vzala. A takové ty věci. A já říkám, jestli víš, kolik stojí škola, kolik stojí letenka, kolik stojí tohle..., a kolik on má plat? Ona řekla, že bude pracovat jako manažerka v hotelu, tak jsem se tomu smála... jak ona může mít takový sebevědomí, že tady se stane okamžitě manažerkou hotelu, protože to trvá několik let, než se dostanete na tu pozici. ... No a potom se jí ptám, jestli on něco zná o České republice kromě piva. (...), no a tak jsme se nějak jako chytly. Že bych měla být jako v tom smyslu zticha, že já sama jsem si vzala Egyptana. (...) Ty Češky, co přijíždějí do Egypta, tak si myslí, že tady to je prostě jako ráj, že si nabalí bohatého Egyptana.

V předchozím textu jsme uvedli, že ženy od počátku udržují trvalé vazby na české prostředí, což má své integrační konsekvence. Nadnárodní formy identifikace byly na pozadí integračních procesů přítomny vždy, byly však badateli ignorovány nebo pod záštitou metodologického nacionalismu interpretovány jako známky neintegrace (Dahinden, 2012). Uvedené vazby mají různou podobu, ponejvíce se jedná o silné vztahy s rodinami, příbuznými a blízkými, ale třeba i s přáteli a zaměstnavateli. Nepřehlédnutelné copingové strategie směřují právě k uchování či rozvíjení hustého přeshraničního přediva vazeb a vztahů. Sheffer (2019) uvádí, že během prvních let, kdy žijí lidé s migrační zkušeností v nových místech pobytu, většinou na základě společného etnonacionálního původu inklinují k udržování úzkých vztahů s rodinami, příbuznými a komunitami ve své domovině. Lidé předpokládají, že mohou potřebovat podporu své vlasti, aby si zajistili

bezpečí a prosadili zájmy během svého usazování. Pozorujeme, jak je hledána rovnováha mezi přiměřenou integrací a přáním zůstat ve spojení s místem původního domova. Přestože jsou ženy v prostoru rozprostřeny, případně se ocitají ve větší separaci, sledujeme frekventované udržování kontaktů s blízkými osobami a příbuznými v Česku.

Translokace nabývá zajímavé podoby. Participantky žijí ve svých nových domovech, přizpůsobily se zdejšímu životu, často přijímají návštěvy z Česka, současně udržují nadnárodní sítě, které mají charakter sítí podpůrných, jimiž proudí informace a často i různé naturálie (léky, kosmetika), a současně se více či pravidelně vrací na kratší či delší dobu do míst, odkud přišly – setkáváme se tedy s dočasně (někdy i trvale) rozdělenými translokálními domácnostmi. Více či méně pravidelné návštěvy rodičů, příbuzných, míst dřívějších pobytů v Česku jsou časté, umožňují je pravidelná a cenově dostupná letecká spojení mezi oběma státy. Jana jezdí do Česka odpočívat nebo se vyhnout nepřízní letního období:

V létě to se snažím prchnout vždycky aspoň na měsíc do České republiky, protože tady jsou velká vedra, strašně blbě je nesu, nesnáším to a kór pak v srpnu, když je i vysoká vlhkost vzduchu, to je tady prádelna, od rána do večera, i večír je pořád strašný vedro a to nespím.

Pravidelné návštěvy provází setkávání se sousedy, spolužáky, přáteli, kteří se zajímají o život v Egyptě a vyptávají se na něj: „*Co děláme, jaké je počasí.*“ Návštěvy Česka jsou vítaným zpestřením, bývají kratší i delší (několik týdnů) a žítí v obou světech současně nepředstavuje problém. Petru, patřící ke střední generaci, motivuje k častým návratům více věcí a pendlování nepovažuje za problém:

Musím jezdit za mamkou a prostě tam fakt ráda jezdím, protože tam mám kamarádky z mateřské školky, se kterými jsem nikdy nepřerušila styky, a ze základní školy, já prostě přijedu a ještě ten samý den tam jsou holky, jako bych nebyla nikde pryč. Takže vlastně já mám takové fakt dva světy, které mám hrozně ráda a ve kterých se cítím dobře – v obou.

Důvody návštěv rodné země jsou různé, patří k nim třeba i péče o rodiče, kteří už nemohou cestovat za svými dcerami. Také Alžbětu motivuje péče o rodiče:

Fakt se často vracím, protože mamka je teďka vdova, už bydlí sama, takže jak můžu, i během covidu, jak se to hodí, já nevím, každé čtyři pět měsíců sednu na letadlo a letím za ní, a čtrnáct dní, tři týdny jsem tam s ní a pobudu. Ona dřív litala, třeba tady zůstala dva měsíce, teďka už je starší, a během covidu vůbec, bojí se.

Jedná se o cesty z důvodu vyřizování dokladů nebo pozůstalosti.

Mnozí příbuzní či přátelé domácnosti Čechů v Egyptě navštěvují a spojují je s turistickými návštěvami, poznávají takto blíže jejich způsob života. Petra, která patří k nejmladší generaci žen, se chystá na návštěvu kamarádek:

(...) teď se dvě moje kamarádky ze školy ještě z Česka sem chystají, říkála jsem jim: holky počkejte, až předěláme byt, pak bude místa víc a můžete mít každá svůj pokoj a budeme si to užívat. Teďka už víc jako lidi jezdí, i na dovolené, jsou zvyklí, tak už jsou ochotní prostě i třeba přiletět sem, i bez cestovky.

Také Helenu navštívila „... *moje nejlepší kamarádka, přijeli s rodinou na dovolenou, rodina a brácha, ten tady taky byl*“.

Jiná podoba transnacionálních vztahů se utváří v ekonomické rovině. Znalost českého a egyptského prostředí je devizou, obchodní příležitostí. Setkali jsme se s podnikatelskými aktivitami žen či manželských párů, kteří zúročují nabytý znalostní kapitál a obchodují s českými firmami, podílí se na importu výrobků, zboží či služeb. Stávají se výhradními zástupci firem (např. Jawa, Škoda), případně působí v managementu turistických služeb – u větších či menších cestovních kanceláří. Rodiny patřící k socialistické generaci s Československem obchodovaly v minulosti a na zaniklém obchodu se jim podařilo vystavět nové podnikání.

Ze smíšených rodinných domácností pochází příslušníci tzv. druhé generace. Od mala jsou děti ze smíšených rodin vedeny ke znalosti více jazyků, vyrůstají v bilingvním prostředí a nabývají zkušenosti se zahraničním prostředím, jehož je Česko rovněž součástí. Jsou postupně připravováni (např. důrazem na jazykové vzdělávání či kvalitu vzdělávání) na životní dráhy v nadnárodních polích, někteří mladí dospěli se již osamostatnili a pobývají v různých světových metropolích.

Okolnosti návratu a reintegrace

Jak je z biografií patrné, existuje řada náročných situací, které se nemusí participantkám dařit úspěšně zvládnout, a pokud není vše podle jejich představ a očekávání, může nastat další zásadní biografický zvrat v podobě návratové migrace/mobility. Jak bylo popsáno, náročných situací existuje mnoho a mohou ústít i v poměrně rychlé (a neočekávané) návraty do Česka, zejména když se dostaví kulturní šok a deziluze, nepodaří se navázat blízké vztahy na úrovni širších rodinných domácností nebo vztahy provází neúnosné napětí a malý prostor pro autonomii.

Někdy je participantkami návratová migrace/mobilita pokládána za adekvátní řešení mimořádné situace, obvykle partnerské krize, rozvodu a sporů ohledně péče o děti, jindy bývá v biografiích prezentována jako promyšlená a plánovaná, zejména v případech, kdy se do Česka ženy navrací i se svými manželi, případně dětmi. Do Česka směřují rovněž někteří příslušníci druhé generace, kteří znají více jazyků a vyhledávají vysokoškolské vzdělávání. Rozhodnutí o plánovaném návratu se formuje několik let a utváří se již s ohledem na v Egyptě narozené a vychovávané děti či mladé dospělé. Tyto návraty bývají součástí strategického rozhodování a usnadňují je po roky udržované vztahy a vazby na české prostředí. Především příslušnice generací, jež dorazily po roce 1989, kalkulují s variantou návratu již od počátku, ponechávají si rozhodnutí o volbě

centra svého života na později a rozhodují se podle celé řady okolností, například podle ekonomického vývoje a vývoje kvality života v obou zemích. Otázka rozhodování, kde bude centrum společného partnerského života, je dlouho ponechávána otevřená a bývá předmětem opakovaného přehodnocování – v úvahu jsou brány mnohem širší socioekonomické rámce. Intervenující události, která může rozhodování ovlivnit, může být třeba zhoršení ekonomické situace v jednom státu. Návratové migrace/mobility se částečně promítají do statistických údajů. Počet Egyptanů každoročně narůstá, v roce 2021 jich v České republice pobývalo 1463, nejčastěji v Praze a Jihomoravském kraji. V roce 2021 získalo české státní občanství 14 Egyptanů, 882 mužů bylo evidováno na úřadech práce (ČSÚ, 2023b). Mezi uvedenými nalézáme partnery žen, kteří přichází v důsledku přemístění centra rodinného života.

Návratová strategie je v těchto případech výsledkem posuzování celkové situace vybudované rodinné domácnosti, která je místem komunikace, zdrojem struktury věrohodnosti, v níž si její členové vytváří, potvrzují a upevňují společné vidění světa a dospívají ke společnému rozhodnutí. Rozhodování o návratu obvykle probíhá v situaci, kdy již ženy nabyly integrační zkušenosti, zlepšilo se jejich sociální fungování, zvýšila se jejich odolnost vůči zraňujícímu a současně udržovaly vztahy s blízkými v Česku. Takové rozhodování provází mnohem vyšší kompetence a schopnost posoudit situaci komplexněji, zúročit nabytou schopnost adaptability a flexibility a využít shromážděného kapitálu. Ilona shrnuje své rozhodování po roce pobytu následovně:

Chtěl být s námi [manžel s manželkou a dítětem – pozn.], no všechno jsem uzavřela, prodala jsem auto, všechno... Fakt jsem tam chtěla žít a těšila jsem se, protože se mi ta země fakt líbila. No ale nedopadlo, takže naštěstí, n a š t ě s t í, jsem si tady nechala být a říkala jsem si, jo, do roka se všechno vystříbí a vystříbílo. Takže jsme měli zájem, že jsme nemuseli platit nájem a hledat nějaký pronájem, byli jsme ve svém. Takže aspoň to mě osvětlilo, že jsem si takhle nechávala zadní vrátka otevřená.

Reintegrace žen po návratu probíhá bez větších obtíží, a to napříč všemi doménami integrace. Jedinou zmiňovanou zátěž představuje potřeba začlenit manžela, především umístit ho na trh práce a nalézt mu uplatnění v podobě placeného zaměstnání. Pozorujeme přitom proměnu dosavadních rolí. Žena, jejíž postavení v Egyptě provázela zranitelnost, se vrací s nabytými zkušenostmi do domácího prostředí a zranitelnost se přesouvá směrem k muži, který si nyní prochází v české realitě tím, čím procházela dříve jeho partnerka. Ilona mluví o dalších případech návratů do Česka:

My, když přijdeme do ciziny, nemáme problém najít práci. Ale oni, když přijedou tady do České republiky, tak to je velký problém. Mají kvalifikaci, různé vystudované vysoké školy... no není to úplně náš pozitivní obrázek. Já jsem kolikrát i manžela obdivovala, sama sobě si říkala, kurňa, stojí mu to za to, kdybych byla na jeho místě, jsem si to představila, stojí mi to za to? Jasně, rodina, ale najít práci, je to taková šílená bezmoc.

Manželka se nyní stala sama gatekeeperem do pro manžela nové sociální reality, moderuje vztahy a poskytuje individuální podporu manželovi. Využívá všech zdrojů pomoci – individuálních i komunitních. Proměny rolí ústí v tenze a obtíže zejména při začlenění na trh práce i v nabývání nových obsahů vědění (o sobě i o světě). Otevírá se tím nová etapa biografie a s ní i nové výzvy.

Závěr

Text se věnoval vybranému případu v Česku málo zkoumané emigrace – odchodům českých žen do Egypta. Zaměřil se na situačnost jejich zranitelnosti v rámci biografii a sledoval, jakými způsoby se ženám s emigrační zkušeností daří zvládat zátěžové situace. Vícemístně koncipovaný a biograficko-narativní interpretativní metodou inspirovaný výzkum (re)konstruoval chronologie životního příběhu a následně v biografii identifikoval zátěžové situace a analyzoval způsoby, jakými docházelo k jejich zvládnutí a s jakou sociální oporou. Zajímal nás především sociální coping, tedy utváření strategií s ohledem na sociální podporu a interakce. Hledali jsme odpověď na otázku, jaké copingové strategie ženy v náročných životních situacích uplatňují. Ukázalo se, že ve třech etapách, které jsme označili za emigračně-adaptační, integrační a reintegrační, ženy čelily různým zátěžovým stavům, ocitaly se ve zranitelných situacích a vyvíjely strategie jejich úspěšného zvládnutí.

První, emigračně-adaptační biografickou etapu představuje období seznámení s partnerem, které vrcholí uzavřením sňatku a přestěhováním se do Egypta a pokračuje adaptací na novou životní situaci a poznáváním a nastavováním především chodu domácnosti, jejíž součástí se příchozí obvykle stává. Tato etapa obsahuje dvě významné zátěžové situace. První se objevuje v okamžiku rozhodování o přestěhování do Egypta, které je zlomovým bodem, jež současně provází jiné rozhodnutí – o uzavření manželství. Mezi úspěšné copingové strategie se řadí účelově-racionální volba dočasného situování centra společného života do Egypta, čímž jsou překonány obtíže se získáním pobytu pro manžela v Česku. Provází ji legitimizace sňatku náboženským rituálem, někdy dokonce i afektivní konverze se sociálním rozměrem s očekáváním, že usnadní přijetí v egyptské sdílené domácnosti. Klíčovou copingovou strategií je zvládnout pobyt ve společné egyptské domácnosti s rodiči manžela a dalšími příbuznými a současně zachovat vztahy s vlastní rodinou (obvykle rodiči) v Česku. Výhodou je nabytá zkušenost z předchozích epizodických pobytů, které příchozí vybaví způsoby, jak se s kulturním šokem lépe vypořádat. Funkční strategií je umožnit příbuzným z Česka nabytí přímou zkušenost, uklidnit je a současně si vybudovat pozici v egyptské domácnosti, která není v zásadním konfliktu s jejími členy, a vydobýt si určitou míru autonomie a následně směřovat k osamostatnění a budování si vlastní česko-egyptské domácnosti podle svých představ. Aby byla tato velmi vratká rovnováha udržována, musí mít manžel dostatečně silnou pozici a alespoň částečnou ekonomickou soběstačnost, aby fungoval jako mediátor vztahů. Úspěšná mediace mezi požadavkem manželky na autonomii (poměřovaná tolerancí) a očekáváním

členů domácnosti vytváří předpoklady pro sociální integraci a je pro sociální fungování manželky zásadní. Konstruktivní copingové strategie od počátku směřují k akceptaci nastavených vztahů a k porozumění tomu, jak domácnost funguje, rozvoji schopnosti moderovat vztahy prostřednictvím role manžela a trpělivému osamostatňování se. Intervenující proměnnou je schopnost egyptské domácnosti poskytnout sociální oporu, která umožní zvládnout nové zkušenosti a vyhnout se různým obranným reakcím, a schopnost získat si emoční podporu blízkých osob, které zůstaly v Česku.

Druhá, integrační etapa zahrnuje vše, co je spojeno s integrací do egyptské společnosti a sociálním fungováním v rámci širšího kontextu. Biografií žen nejdříve prostupuje značné úsilí začlenit se do egyptské společnosti. Sociální integrace má zpočátku více identifikačně-interaktivní ráz. Preferovány jsou strategie směřující k uchování si vlastní etnokulturní identity. Snaha zachovat si vlastní ekonomickou soběstačnost, případně naplnit potřebu uplatnění se ve společnosti, ústí v řadu ekonomických copingových strategií. Ženy napříč generacemi, zejména ty žijící v městských prostředích, mají zkušenosti s působením na pracovním trhu – lokálním, národním nebo nadnárodním. Snaha uchovat si vlastní etnokulturní identitu a rovněž nalézat oporu mimo domácnosti některé ženy vede k vyhledávání krajanek a snaze podílet se na budování „české“ diaspor. Tato copingová strategie pomáhá zvládat řadu překážek v procesu integrace a obsahuje dva důležité komponenty: vytváření sítí meziosobní pomoci a současně uchovávání či rozvíjení přeshraničního přediva vazeb a vztahů. Vytváření sítí meziosobní pomoci ovlivňují zejména dvě okolnosti, jimiž jsou doba a okolnosti příchodu žen. Jejich účinnost ale snižuje slabost tzv. počínající a nedostatečně rozvinuté české diaspor. Konstruktivní copingovou strategií zajišťující pocit bezpečí představuje nabývání kulturní kompetence. Kulturní kompetence má preventivní účinek, umožňuje vyhnout se nástrahám a jednáním, které participanky označovaly za matoucí či přímo podvodné. Trvalé adaptivní copingové strategie směřují k uchovávání či rozvíjení hustého přeshraničního přediva vazeb a vztahů, mají své sociální i ekonomické dopady. Nejistota ohledně pozice druhé generace vede rodiče k podpoře transnacionálních strategií, které prostupují vzdělávání dětí a jejich kosmopolitně se ubírajícími životními drahami.

V některých případech v biografiích nalézáme i další výrazný zlomový okamžik – návratový/reintegrační. Zahrnuje rozhodnutí vrátit se zpět do Česka, samotný návrat a následnou reintegraci. Návratová strategie v případě rodinné domácnosti bývá výsledkem posuzování celkové situace a rozhodování o návratu probíhá v situaci, kdy již ženy nabyly integrační zkušenosti, zlepšilo se jejich sociální fungování, zvýšila se jejich odolnost vůči zraňujícímu za současného udržování vztahů s blízkými osobami v Česku. Poslední zmíněné je důležité, neboť díky vztahům a vazbám probíhá reintegrace žen bez větších obtíží. Zranitelnost se ale následně přesouvá směrem k manželovi, který nyní prochází v české sociální realitě částečně tím, čím procházela dříve jeho partnerka v Egyptě. Podle Ilony je to život, kde „jednou jsi dole, jednou nahoře“. Tento výrok jsme začlenili do názvu textu – ilustruje dle nás genderovou situovanost v procesech migrace a způsoby dosahování odolnosti.

Z výčtu výše uvedených konstruktivních a adaptivních copingových strategií je patrné, že se jedná o širší spektrum strategií, které se utváří v kontextu daných životních situací. Formují se kolem zátěžových situací v průběhu procesu začleňování do společnosti. Ženy čelí různým zátěžovým situacím, které jim sice přináší jistou zranitelnost, tu ale dokážou copingovými strategiemi do značné míry eliminovat. Významnou úlohu v tom sehrává sociální coping, který umožňuje jednání více uzpůsobovat situacím a také organizovat a plánovat jednání s cílem vydobýt si autonomii a uspokojivou sociální pozici. Sociální coping posiluje celkovou odolnost a v biografiích pozorujeme, jak je hledána rovnováha mezi vytvářením meziosobních sítí v místě a uchováváním či rozvíjením přeshraničního přediva vazeb a vztahů. Významným zdrojem sociálního copingu jsou zmínované udržované meziosobní sítě s příbuznými a přáteli, které poskytují silnou emocionální podporu. Ukázali jsme, že copingové strategie vázící se k zaměstnání nemusí být těmi nejdůležitějšími. Poskytovaná sociální opora má především emocionální rozměr – byla očekávána jak od prostředí, které participantky opouštěly, tak i od prostředí, na které se adaptovaly. Zatímco ženy dokázaly cíleně ošetřit řadu vztahů směrem k původnímu prostředí a udržovat je, sociální podpora v rámci nových domácností pokulhávala, mnohdy byla zraňující a řídila se socioekonomickou situovaností domácnosti. Intervenující proměnnou byla moderační role manžela, který někdy více a jindy méně dokázal vztahy ošetřovat. „Krajina“ zdrojů poskytované sociální opory není až tak pestrá, navíc ji ovlivňuje individuální schopnost se zdroji pracovat, využívat je, disponovat dostatečnou zásobou zkušeností a přistupovat ke zdrojům s určitou mírou kulturní a sociální kompetence.

Prostřednictvím identifikace tří hlavních integračních etap lépe rozumíme dynamice utváření copingových strategií, které se odvíjí od objevujících se zátěžových situací. Každá z těchto etap zahrnuje specifické strategie jejich zvládání a významnou úlohu přitom sehrává sociální podpora. Ta je prezentována jako klíčový faktor, který modifikuje stres spojený s adaptací a začleňováním v novém prostředí. Text také rozvíjí pojetí sociální opory v širším kontextu migrace, zahrnující emocionální, instrumentální a informační dimenze. Dále poukazuje na význam translokálních sítí a vazeb, které rozšiřují „krajinu“ zdrojů sociální opory, čímž umožňují rozvoj účinnějších adaptivních a konstruktivních copingových strategií. Potvrzuje se, že zvládání zátěže je genderově podmíněno, a ukazuje se šíře copingových strategií, které ženy vytváří. V souvislosti s nimi se do popředí naší pozornosti dostala rovněž komunitní resilience, která se odvíjí od míry rozvinutosti diaspory, podle níž ženy disponují určitým objemem kolektivně sdílených zdrojů k překonání individuálních i komunitních výzev. Ukázalo se, že významnými faktory působícími na resilienci jsou malá podpora tzv. počínající diaspory a rovněž třídní postavení. Počínající diaspora zatím nedisponuje žádnou koherentní strategií, neklade důraz na politiku vyjednávání identit a nemobilizuje své členy za účelem prosazování společných zájmů. Napomáhá však adaptaci na nové postavení a role a umožňuje částečně využívat i sociální kapitál a udržovat nepřetržité přeshraniční vztahy a kontakty. Rozhodně tyto počínající diaspory nejsou (zatím) zdrojem kolektivní odolnosti. S jejich rozvojem ale může

být zajímavé pozorovat, jak se komunitní odolnost rozvíjí. Také třídní postavení do značné míry ovlivňuje utváření copingových strategií a schopnost převzít kontrolu nad zátěžovými situacemi. Možnost vydobýt si určitou míru autonomie a statusu, plánovat budoucí jednání, přehodnocovat situace, vytvářet si a udržet vlastní zdroje či disponovat emocionální sociální oporou, určuje skutečnost, v jakém sociálním poli se žena po příjezdu ocitla a jaká pravidla v něm platí, případně jaký sociální, kulturní a ekonomický kapitál dané pole nabízí. Sociální pozice, kterou žena získává přijetím do egyptské rodiny, přináší určitá očekávání a životní způsoby. Vyšší společenské vrstvy umožňují více volit vhodné akulturační strategie, rozvíjet konstruktivní copingové strategie a zúročovat nabývané migrační zkušenosti. S tím, jak se ve společenské hierarchii posouváme níže, se více setkáváme s asimilačními očekáváními a nedostatečnými zdroji, které vytváří větší prostor pro zranitelnost a limitují možnosti nabývání odolnosti.

DANIEL TOPINKA vystudoval sociologii a religionistiku na Masarykově univerzitě v Brně, doktorskou i habilitační práci obhájil na Univerzitě Palackého v Olomouci. Působí jako docent na Katedře sociologie, andragogiky a kulturní antropologie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Věnuje se tématům sociologie a antropologie migrace. Je garantem doktorského studijního programu migrační studia na Univerzitě Palackého v Olomouci.

ORCID: 0000-0001-5006-393X

Literatura

- Adger, N. W. (2000). Social and ecological resilience: are they related? *Progress in Human Geography*, 24(3), 347–364. <https://doi.org/10.1191/030913200701540465>
- Berry, J. W. (2005). Acculturation: Living successfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations*, 29(6), 697–712. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2005.07.013>
- Berry, J. W. a Sam, D. (2006). *The Cambridge handbook of acculturation psychology*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511489891>
- Boehm, D. A. (2016). *Returned: Going and coming in an age of deportation*. University of California Press.
- Carling, J. (2013). Collecting, analysing and presenting migration histories. In C. Vargas_Silva (ed.), *Handbook of research methods in migration* (s. 137–162). Edward Elgar. <https://doi.org/10.4337/9781781005231.00014>
- Český statistický úřad. (2019). Migrace. In *Vývoj obyvatelstva České republiky*. <https://csu.gov.cz/docs/107508/3436141c-fbbb-2497-97c7-25da3da4a2fa/13006920a07.pdf?version=1.0>
- Český statistický úřad. (2021). Migrace. In *Vývoj obyvatelstva České republiky*. <https://csu.gov.cz/docs/107508/010cb80a-7d3c-5685-cfe4-c68e1836447d/1300692206.pdf?version=1.0>
- Český statistický úřad. (2023a). *Cestování před sametovou revolucí*. <https://www.czso.cz/csu/stoletistatistiky/cestovani-pred-sametovou-revoluci/>
- Český statistický úřad. (2023b). *Cizinci: Demografické události cizinců – datové údaje*. https://www.czso.cz/csu/cizinci/4-ciz_demogr_udalosti#cr

- Český statistický úřad. (2023c). Obyvatelstvo. In *Statistická ročenka České republiky – 2023*.
<https://www.czso.cz/csu/czso/4-obyvatelstvo-71rmac5ttt>
- Český statistický úřad. (2023d). *Kam v roce 2022 cestovali ve volném čase čeští občané*.
<https://www.czso.cz/csu/xc/kam-v-roce-2022-cestovali-ve-volnem-case-cesti-obcane>
- Dahinden, J. (2012). Transnational belonging, non-ethnic forms of identification and diverse mobilities: rethinking migrant integration? In *Migrations: Interdisciplinary perspectives* (s. 117–128). https://doi.org/10.1007/978-3-7091-0950-2_11
- Esser, H. (2003). Ist das Konzept der Assimilation überholt? *Geographische Revu : Zeitschrift für Literatur und Diskussion*, 5(2), 5–22.
- Falzon, M. (2009). *Multi-Sited ethnography. Theory, praxis and locality in contemporary research*. Routledge.
- Frounfelker, R. L., Mishra, T., Carroll, A., Brennan, R. T., Gautam, B., Ali, E. A. A. a Betancourt, T. S. (2022). Past trauma, resettlement stress, and mental health of older Bhutanese with a refugee life experience. *Aging & Mental Health*, 26(11), 2149–2158.
<https://doi.org/10.1080/13607863.2021.1963947>
- Golash-Boza, T. M. (2014). Forced transnationalism: Transnational coping strategies and gendered stigma among Jamaican deportees. *Global Networks*, 14(1), 63–79.
<https://doi.org/10.1111/glob.12013>
- Greiner, C. a Sakdapolrak, P. (2013). Translocality: Concepts, applications and emerging research perspectives. *Geography Compass*. 7(5), 373–384. <https://doi.org/10.1111/gec3.12048>
- Gombár, E. (2010). Československo a Egypt v letech 1920–1970. *Bulletin Opus Arabicum*, 1.
- Gustafson, P. (2008). Transnationalism in retirement migration: the case of North European retirees in Spain. *Ethnic and Racial Studies*, 31(3), 451–475.
<https://doi.org/10.1080/01419870701492000>
- Hannerz, U. (2003). Being there... and there... and there! Reflections on multi-site ethnography. *Ethnography*, 4(2), 201–216. <https://doi.org/10.1177/14661381030042003>
- Hannová, D. (2014). Problémová elegánie. Arabští studenti v Praze v 50. a 60. letech 20. století. *ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE – HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS*, 2, 105–125.
- Hatab, A. A., Amuakwa-Mensah, F. a Lagerkvist, C.-J. (2022). Who moves and who gains from internal migration in Egypt? Evidence from two waves of a labor market panel survey. *Habitat International*, 124, 1–13.
<https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2022.102573>
- Heckmann, F. (2005). *Integration and integration policies: IMISCOE network feasibility study*. Europäisches forum für migrationsstudien (efms), Institut an der Universität Bamberg.
- Hillmann, F., Van Naerssen, T. a Spaan, E. (2019). *Trajectories and imaginaries in migration. The migrant actor in transnational space*. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781351119665>
- Hlaváč, O. (2022). *Exil a identita. Posrpnový exil v Rakousku a Švýcarsku*. Masarykova univerzita. <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M280-0037-2022>
- House, J. S., Umberson, D. a Landis, K. R. (1988). Structures and processes of social support. *Annual Review of Sociology*, 14(1), 293–318.
<https://doi.org/10.1146/annurev.so.14.080188.001453>
- Itzigsohn, J. a Saduceo, S. G. (2002). Immigrant Incorporation and Sociocultural Transnationalism. *International Migration Review*, 36(3), 766–798.
<https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2002.tb00104.x>
- Jakoubek, M. (2021). „V Bulharsku nám s hrdostí říkali ‚Češi‘, tady s pohrdáním ‚Bulhaři‘“: obyvatelé Vojvodova v Bulharsku a na jižní Moravě. Etnologická řada. Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Jakoubek, M., Luděk, J., Králová, N., Pavlásek, M. a Tůma, J. (2015). *Krajané: hledání nových perspektiv*. Pavel Mervart.

- Janská, E. (ed.). (2022). *Výzkum možností koordinace krajaňské politiky*.
https://www.cestikrajane.cz/wp/wp-content/uploads/2022/11/V1_vyzkum-moznosti-koordinace-krajaňske-politiky_final.pdf
- Jirka, L. (2018). *Migrace za lepším životem: etnická návratová migrace ze západní Ukrajiny: sounáležitost s ukrajinským národem a „vytváření“ krajaňů*. Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy.
- Jůnová Macková, A. (2004). *Československá komunita v Egyptě v letech 1917–1938*. Praha.
- Keck, M. a Sakdapolrak, P. (2013). What is social resilience? Lessons learned and ways forward. *Erdkunde*, 67(1), 5–19. <https://doi.org/10.3112/erdkunde.2013.01.02>
- Kokaisl, P., Chudlařská, L. a Beneš, J. (2012). *Češi v Chorvatsku*. Nostalgie.
- Lazarus, R. S. (1966). *Psychological stress and the coping process*. McGraw-Hill.
- Lazarus, R. S. (1985). The psychology of stress and coping. *Mental Health Nursing*, 7(1–4), 399–418. <https://doi.org/10.3109/01612848509009463>
- Lazarus, R. a Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. Springer.
- Leipold, B. a Greve, W. (2009). Resilience. A conceptual bridge between coping and development. *European Psychologist*, 14, 40–50.
<https://doi.org/10.1027/1016-9040.14.1.40>
- Lofland, J. a Stark, R. (1965). Becoming a world-saver: A theory of conversion to a deviant perspective. *American Sociological Review*, 30(6), 862–875.
<https://doi.org/10.2307/2090965>
- Mak, J., Roberts, B. a Zimmerman, C. (2021). Coping with migration-related stressors: A systematic review of the literature. *Immigrant Minority Health*, 23, 389–404.
<https://doi.org/10.1007/s10903-020-00996-6>
- Mannheim, K. (1964). *Das Problem Der Generationen*. *Wissenssoziologie: Auswahl aus dem Werk*, Luchterhand. Berlin.
- Maurer, J. (2022) *Sousedé: migrace Poláků do Česka a Čechů do Polska po roce 2004*. Etnologické studie. Munipress.
- Mildnerová, K. (2020). *Namibian Czechs: history and identity of the Namibian children raised in Czechoslovakia*. Lit, edice Ethnologie, antropology.
- Miller, J., Burešová, J. a Trapl, M. (2016). *Český exil v Austrálii (1948–1989)*. Nakladatelství Lidové noviny.
- Niekerk, van M. (2002). *Premigration legacies and immigrant social mobility. The Afro-Surinamese and Indo-Surinamese in the Netherlands*. Lanham. Lexington Books.
- Nosková, J. (2007). *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury*. Ústav evropské etnologie.
- Oberg, K. (1960). Cultural shock: Adjustment to new cultural environments. *Practical Anthropology*, 7, 177–182. <https://doi.org/10.1177/009182966000700405>
- Olcese, M., Cardinali, P., Madera, F., Camilleri, A. P. a Migliorini, L. (2024). Migration and community resilience: A scoping review. *International Journal of Intercultural Relations*, 98. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2023.101924>
- Ozer, E. J., Best, S. R., Lipsey, T. L. a Weiss, D. S. (2003). Predictors of posttraumatic stress disorder and symptoms in adults: a meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 129(1), 52–73.
<https://doi.org/10.1037//0033-2909.129.1.52>
- Peta, Ch., Wengraf, T. a McKenzie, J. (2018). Facilitating the voice of disabled women: the biographic narrative interpretive method (BNIM) in action. *Contemporary Social Science*, 14(3–4), 515–527. <https://doi.org/10.1080/21582041.2018.1450520>
- Polách, V. (2017). *Krajaňé v USA a druhá světová válka: studie na pozadí krajaňského tisku*. Univerzita Palackého v Olomouci.
- Reis, M. (2004). Theorizing diaspora: Perspectives on ‘classical’ and ‘contemporary’ diaspora. *International Migration*, 42(2), 41–60.
<https://doi.org/10.1111/j.0020-7985.2004.00280.x>

- Roca, J. a Urmeneta, A. (2013). Bi-national Weddings in Spain: A Recent and Increasingly Frequent Phenomenon in the Context of the Globalization of the Marriage Market. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 82, 567–573. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.06.311>
- Rousseau, C. (1998). Familial history of war trauma in refugee adolescents: A longitudinal study. In D. I. Hassall (ed.), *Protecting children: Innovation and inspiration—Te Hui Taumata monga Tamariki '98*. International Society for Prevention of Child Abuse and Neglect (ISPCAN), 15–16.
- Safran, W. (1991). Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 1(1), 83–99. <https://doi.org/10.1353/dsp.1991.0004>
- Sarat, L. (2013). *Fire in the canyon: Religion, migration, and the Mexican dream*. NYU Press.
- Sheffer, G. (2013). Integration impacts on Diaspora–homeland relations. *Diaspora Studies*, 6, 13–30. <https://doi.org/10.1080/09739572.2013.843289>
- Sheffer, G. (2019). The historical, cultural, social, and political backgrounds of ethno-national diasporas. In S. J. Gold a S. J. Nawyn (eds.), *The Routledge international handbook of migration studies* (s. 487–498). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315458298-46>
- Steinbrink, M. a Niefenführ, H. (2020). Translocal livelihoods: new perspectives in livelihood research. In *Africa on the move* (s. 35–52). Springer.
- Stranjik, H. (2022). *Krajané v Chorvatsku a jejich jazykové biografie*. Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum.
- Sýkorová, D. (2007). *Autonomie ve stáří: kapitoly z gerontosociologie*. Sociologické nakladatelství (SLON).
- Sýkorová, D. (2012). Staří lidé ve městě. Na okraj velkého tématu. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 48(1), 107–129. <https://doi.org/10.13060/00380288.2012.48.1.05>
- Trapl, M., Skoupý, A. a Kouřil, M. (2004). *Československý exil a krajanská hnutí ve Švýcarsku v letech 1945–1989. Od května 1945 do srpna 1968*. Univerzita Palackého.
- Uherek, Z. (2003). *Češi z Kazachstánu a jejich přesídlení do České republiky*. Etnologický ústav AV ČR.
- Uherek, Z. (2011). *Češi v Bosně a Hercegovině: antropologické pohledy na společenský život české menšiny v zahraničí*. Etnologický ústav AV ČR.
- United Nations. (2011). *Foreign population (non-citizens) by country of citizenship, age and sex*. <https://data.un.org/Data.aspx?q=egypt+population+datamart%5bPOP%5d&d=POP&f=tableCode%3a127%3bcountryCode%3a818>
- Vinická, M. a Lukušová, L. (2011, 14. září). Zamilovala jsem se do Afričana, teď ho živím. *Blesk pro ženy*. <https://prozeny.blesk.cz/clanek/pro-zeny-pribehy/159153/zamilovala-jsem-se-do-africana-ted-ho-zivim.html>
- Warnes, A. M. a Williams, A. (2007). Older migrants in Europe: A new focus for migration studies. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 32(8), 1257–1281. <https://doi.org/10.1080/13691830600927617>
- Wengraf, T. (2001). *Qualitative research interviewing: Biographic narrative and semi-structured methods*. Sage Publications. <https://doi.org/10.4135/9781849209717>
- Wengraf, T. (2006). *Qualitative research interviewing – biographic narrative and semi-structured methods*. Sage Publications.
- Williams, A. M., King, R., Warnes, A. a Patterson, G. (2000). Tourism and international retirement migration: New forms of an old relationship in southern Europe. *Tourism Geographies*, 2(1), 28–49. <https://doi.org/10.1080/146166800363439>
- Winkelman, M. (1994). Cultural shock and adaptation. *Journal of Counseling and Development*, 73(2), 121–126. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1994.tb01723.x>

- Zhou, M. (2019). Understanding ethnicity from a community perspective. In S. J. Gold a S. J. Nawyn (eds.), *The Routledge international handbook of migration studies*. Routledge, 272–281. <https://doi.org/10.4324/9781315458298-28>
- Zourrig, H. a El Hedhli, K. (2023). Consumption coping strategies and well-being among refugee consumers. *Journal of Consumer Affairs*, 57(1), 140–170. <https://doi.org/10.1111/joca.12494>

Sociologický ústav Akademie věd oslaví šedesátiny

Obnova české, případně i československé sociologie po více než dekádě tvrdého pronásledování a občasných pokusů o rezistenci v polovině šedesátých let 20. století je dobře známá. V rychlém sledu tehdy byla založena sociologická společnost (Nešpor, 2024, srov. Nešpor, 2019), katedry sociologie na všech univerzitách i dalších vysokých školách, začal vycházet *Sociologický časopis*. Sociologii dostala do vínku také řada dalších pracovišť a korporací, z nichž některé existují dodnes a jiné bychom měli sklon považovat za notně bizarní (celkový přehled viz Nešpor, 2017) – staronová věda se měla stát hybnou silou společenských reforem, neřku-li dokonce budování nové civilizace (Richta a kol., 1967). Vědečtí plánovači ovšem předpokládali, že centrální institucí v tomto procesu bude rovněž nově založený Sociologický ústav Československé akademie věd v Praze. Můžeme tedy ústavu, jehož pokračovatel přetrval dodnes, blahopřát k šedesátinám?¹ Nebo byly tehdejší sociologické snahy omylem, slepou uličkou, která zaslouží jen pousmání? Má smysl si 1. dubna připít na výročí ústavu?

Založení Sociologického ústavu ČSAV připravila komise příslušného vědeckého kolegia pod vedením Pavla Machonina v roce 1964 a v červnu téhož roku jej schválilo předsednictvo Akademie věd. Kromě explicitního zdůraznění, že ústav bude pěstovat marxistickou sociologii, měl hrát úlohu „vedoucího pracoviště ve vztahu k celé řadě jiných sociologických pracovišť“, zatímco by „nebylo správné, aby byl koncipován jako konglomerát jednotlivých vědeckých pracovníků, řešících své individuální vědecké úkoly v nejrůznějších směrech.“² Ústav měl pracovat jako soudružský kolektiv, věnující se především teoreticko-metodologickým otázkám, aktuálním společenským změnám a výzkumu „společenského vědomí“ (náboženství), „nebude-li shledáno účelnějším vybudování vlastního pracoviště, zabývajícího se komplexně religiozitou“.

Vedení nového ústavu se přitom nechopil Machonin, který měl svůj vlastní „Machonin-werk“, nýbrž z Univerzity 17. listopadu příšedší Miloš Kaláb, později se Zdeňkem Strmiskou jakožto zástupcem. Kaláb se Strmiskou zajistili přechod několika pracovníků z Filosofického ústavu a dalších institucí, vypsali konkurz na volná místa a podařilo se jim prosadit i přijetí několika politicky problematických osobností. Ústav tak zakrátko získal oddělení obecné sociologie (vede-

¹ Největší a dosud prakticky jedinou připomínkou počátků a dalšího vývoje Sociologického ústavu bylo sympozium ke čtyřicátému výročí založení Sociologického ústavu ČSAV v prosinci 2005; vzpomínkové i úvahové příspěvky tehdy přednesli Marie Čermáková, Michal Illner, Pavel Machonin, Miloslav Petrusek, Magdalena Piscová, Jiří Musil, Oto Sedláček a Marek Skovajsa, který také zajistil jejich publikaci (Skovajsa et al., 2006).

² Archiv Akademie věd Praha, f. Sociologický ústav ČSAV, kt. 1, Návrh koncepce zřizovaného Sociologického ústavu ČSAV, 25. 8. 1964.

**Obrázek 1. Organizační řád
Sociologického ústavu ČSAV (1965)**

Organizační řád Sociologického ústavu ČSAV	
Část první	
Základní ustanovení	
(1)	Sociologický ústav ČSAV byl zřízen dne 1. dubna 1965.
(2)	Pokud ústav nemá ještě své trvalé sídlo, je provizorně umístěn v Praze 2, Lípové ul. č. 5.
(3)	Ústav je organizačně samostatnou jednotkou po stránce vědecké, hospodářské záležitosti ústavu obstarává hospodářskosprávní úsek Filosofického ústavu ČSAV.
(4)	Ústav je přímo podřízen prezidiu ČSAV; v rozsahu stanoveném organizačním a jednacími řádem vědeckých kolegií ČSAV je řísen a kontrolován vědeckými kolegiemi pro filosofii a sociologii ČSAV.
Poslední ústavu	
(5)	Ústav je střediskem výzkumné činnosti Akademie v oboru sociologie. Zodpovídá ve věm oboru za rozvíjení vědy, zejména na úsecích nejvýznamnějších pro rozvoj společnosti, a za vědeckou a metodickou úroveň řešení výzkumných úkolů, těsně spolupracuje s vysokými školami a ostatními výzkumnými pracovišti v ČSSR i v zahraničí, podílí se na vědeckopopularizační a kulturně politické činnosti a přispívá k realizaci výsledků výzkumných prací.
(6)	Podle plánu své celkové činnosti, sestaveného z těchto hledisek, ústav zejména
a)	rozvíjí výzkumnou činnost komplexním řešením základních problémů v příslušném vědním oboru a naponáhá realizaci výsledků této činnosti; přitom dbá o co nejúčelnější využití všech sil a prostředků;

Archiv Akademie věd Praha, f. Sociologický ústav, kt. 1.

**Obrázek 2. Struktura Sociologického
ústavu ČSAV v prvním roce jeho existence**

Přehled ředitelů a rozvržení oddělení Sociologického ústavu.			
Ředitel:			
Prof. Dr. Miroslav Kaláb - Praha 2, Salmovská 2. tel. 226-100			
Správní ředitel:			
Jana Hutěšová, Alena Smolová - Praha 2, Salmovská 2. tel. 235-736			
Sociologické společnosti:			
Alena Chrástová, Miroslav Hubáček - Praha 2, Lípová 12. tel. 235-294			
Oddělení:	Pracovníci:	Adresa:	Telefon:
Obecná sociologie	Jedl	Praha 2, Salmovská 2.	235-736
Sociologie kapitalistických společností	Houška, Křepel, Jirouška, Bártová	Praha 1, Příkopy 29. č. místn. 403	237-641
Metodologie	Lamser, Kratochvíl, Vojtěchová	Praha 2, Salmovská 2.	235-736
Sociologie sociálních skupin	Slejška, Štátník, Batták, Pavlík	Praha 1, Příkopy 29. č. místn. 403	237-641
Sociologie volného času	Filipcová, Hrdáková, Sedláček, Procházka	Praha 1, Příkopy 29. č. místn. 403	237-641
Sociologie a teorie náboženství	Kadlecová, Sládková, Hrančík, Hrbek, Procházka, Kadlecová	Praha 1, Příkopy 29. č. místn. 403	237-641
Dokumentace	Skalický	Praha 1, Příkopy 29.	237-641
Redakce Sociologického časopisu	Hojlová	Praha 1, Příkopy 29.	

Archiv autora

né Miroslavem Jodlem), sociologické metodologie (Václav Lamser) a namísto původního plánu hned několik konkrétně zaměřených výzkumných oddělení: sociologie kapitalistických společností (Jiří Houška), společenských skupin (Dragoslav Slejška), sociologie volného času (Blanka Filipcová) a teorie a sociologie náboženství (Erika Kadlecová). Do jedné místnosti Na příkopech, kde začínal, se nemohl vejít, a proto rychle dostal další prostory v Lípové a Salmovské ulici a v roce 1967 spolu s dalšími společenskovědními ústavy také nové sídlo na tehdy již bezejmenném náměstíčku v Jilské ulici. Přestavěný dům U Sladkých se sousedním činžovním domem U Vocelků a moderní, architektonicky dobově příznačnou novostavbou na místě někdejší pivovarské spilky, slouží Filosofickému, Sociologickému a Ústavu dějin umění dodnes (Pospíšil, 2016).

Překvapivě rychlé materiální a personální zabezpečení (v roce 1966 měl ústav 36 zaměstnanců a do roku 1970 plánoval zvýšení jejich počtu na 57)³ více odpovídalo nadějím, jež byly do sociologie tehdy vkládány, než jejím skutečným výsledkům, alespoň pokud šlo o akademický ústav. Většinové složení jeho pra-

³ Ibid., Studie o rozvoji československé sociologie do roku 1980, 1967, s. 8. Skutečný počet pracovníků ústavu přitom již v roce 1968 dosáhl 67 (Voříšek, 2012, s. 243).

covníků plně dokládá Voříškovu tezi o generačně si blízkých nadšencích, kteří se sociology stávali teprve „za pochodu“ (Voříšek, 2012), přičemž úspěšní byli zejména v získávání štědrých stipendií na zahraniční stáže, které jim ostatní čeští adeпти sociologie mohli nanejvýš závidět. Pomineme-li Jodlovy a Lamserovy teoretické a metodologické práce, ústav publikoval především výzkum náboženství Eriky Kadlecové, realizovaný ovšem ještě před vznikem ústavu, a poněkud patafyzické příspěvky Dragoslava Slejšky k sociologii podniku. Všechno ostatní zůstávalo spíše jen příslibem, včetně provedeného velkého výzkumu volného času, mezinárodního výzkumu představ o světě v roce 2000 a dalších připravovaných šetření, o potenciálních velkých syntézách ani nemluvě. Členové ústavu se sice – spolu s dalšími sociology – v období pražského jara výrazně zapojili do mediálních polemik a veřejného života, avšak na jejich akademickou práci to mělo devastující vliv a po nástupu tzv. normalizace je to pochopitelně těžce poškodilo.

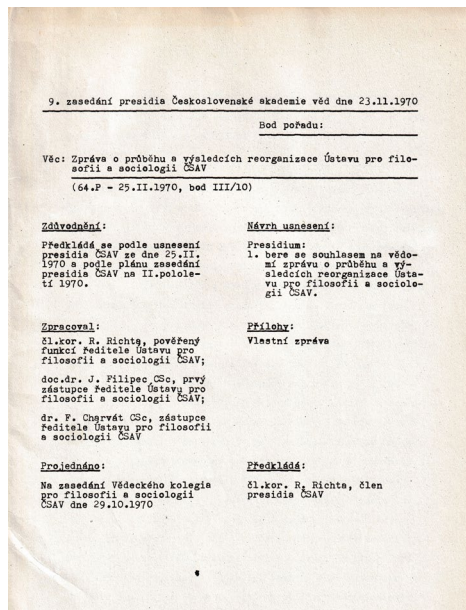
Po srpnu 1968 proto několik pracovníků ústavu, včetně Zdeňka Strmisky, odešlo do emigrace a další s napětím očekávali věci příští. Ředitel Kaláb sice ještě na podzim následujícího roku bránil i nejproblematictější „revizionisty“ Battěka, Jodla a Seluckého a tvrdil, že „převládající atmosférou na ústavě byla strážlivá kritičnost a v žádném případě ... nedošlo v rámci ústavu k projevům antisocialismu či antikomunismu.“⁴ Ve skutečnosti bylo v této době již rozhodnuto, že Sociologický ústav bude zrušen prostřednictvím sloučení s Filosofickým ústavem a Kabinetem teorie a metodologie vědy. Formálně k tomu došlo v březnu 1970, přičemž v rámci slučovacího procesu měly proběhnout důkladné prověrky zaměstnanců všech tří pracovišť. Na nově vytvořený Ústav pro filosofii a sociologii ČSAV měli být přijati jen ti „kádrově nejspolehlivější“. Z původních 176 pracovníků všech tří ústavů bylo rovnou vyloučeno 63 osob a další vlna čistek proběhla v listopadu 1970, po níž bylo propuštěno dalších devět osob; v případě sociologů šlo celkem o téměř polovinu pracovníků (Prokůpek, 2002). Jenom některým z nich se podařilo uchytit na jiných vědeckých pracovištích nebo v „šedé zóně“ resortního či podnikového výzkumu (srov. Havlová a Sedláček, 2004; Nešpor, 2014), zatímco ostatní museli vzít za vděk méně kvalifikovanými, někdy i manuálními profesemi a několik bylo dokonce vězněno.

Ředitelem nového Ústavu pro filosofii a sociologii ČSAV se stal Radovan Richta, sám dříve angažovaný v „obrodném procesu“, a proto tím spíš sverpý v potlačování jeho pohrobků, jeho zástupcem filosof Jindřich Filipec a vedoucím Sociologické sekce matematik František Charvát.⁵ Reorganizována přitom byla také vědecká oddělení, v Sociologické sekci ústavu se nově jednalo o oddělení obecné sociologie (vedené Jiřím Houškou), práce a řízení (František Kutta), volného času (Blanka Filipcová), marxisticko-leninské politologie (Miloslav Formánek) a matematických metod (Jaroslav Krejčí). Vedoucí oddělení přitom museli doplnit své týmy tak, aby „naprostou ideologickou převahu a teoretickou inicia-

⁴ Ibid., list M. Kalába úřadujícímu místopředsedovi ČSAV J. Kožešníkovu z 4. 12. 1969.

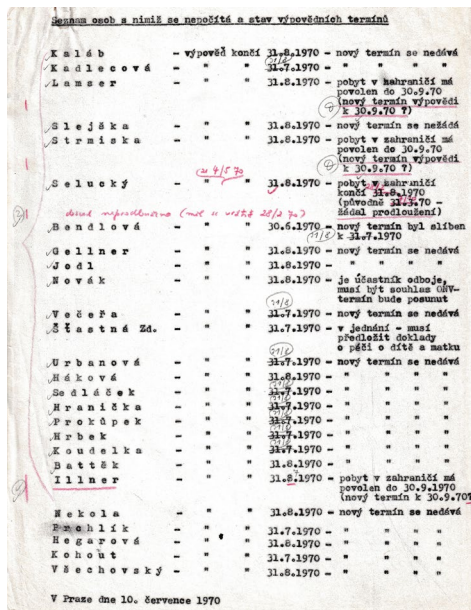
⁵ Richta s Filipcem a Charvátém zpracovali rovněž Zprávu o průběhu a výsledcích reorganizace Ústavu pro filosofii a sociologii ČSAV, 23. 11. 1970.

**Obrázek 3. Richtova, Filipcova a Charvátova
Zpráva o průběhu a výsledcích reorganizace
ÚFS ČSAV (1970) – základ „normalizace“
sloučeného akademického ústavu**

Archiv autora

**Obrázek 4. Návrh na výpověď
„nespolehlivých“ pracovníků Sociologické
sektce ÚFS ČSAV (1970) – zachránil se z nich
nakonec jen jeden**

Archiv autora

tivu [měli] v ústavu pracovníci, kteří zůstali věrni marxismu-leninismu a kteří se z vlastní iniciativy aktivně účastní boje proti buržoazní ideologii.“⁶ I když se tak někteří (staro-)noví pracovníci ústavu jen tvářili, aby nemuseli následovat vyhozené kolegy, ve své většině bylo toto konstatování pravdivé: jádro nového ústavu tvořili opravdu „kování“ marxisté nebo ti, kteří se včas a halasně dali do služeb „normalizačního“ režimu.

Vědecké výsledky tomuto obratu ovšem odpovídaly. Publikační činnost ústavu se ještě snížila, přičemž hlavním „žánrem“ se v sedmdesátých letech stala kritika „buržoazních přístupů“, případně dřívějšího „revizionismu“ české vědy. Tedy myšlenkově sterilní přemýšlení marxistických frází doplněné o často dezinterpretující odsudky tzv. ideologických nepřátel, k čemuž se bez rozpaků propůjčilo jak vedení ústavu, tak ti jeho zaměstnanci, kteří vůbec směli publikovat. Z této pustiny vyčnívaly opravdu jen jednotlivosti, i ty ovšem silně ideologicky zabarvené – jako například studie proměn životního stylu manželů Filipcových

⁶ Ibid., s. 17.

Různoběžky života (Filipcová a Filipec, 1976). Normalizátoři ovšem mohli být spokojeni, „úkol založit téměř od základu nové, silné, jednotné pracoviště, působící na principech stranickosti[,] a odstranit silný nános ideové destrukce a revizionismu v této oblasti“ se podařil a ústav alespoň rétoricky směřoval ke šťastným zítřkům (Analýza vývoje filosofie a sociologie v ČSAV v letech společenské krize, 1974, s. VIII/26).

V následující dekádě se situace přece jen začala trochu zlepšovat. Ne však zásluhou nových ředitelů (po Richtově smrti v roce 1983 se ve vedení ústavu vystřídali František Charvát, Jaroslav Pecen a Jakub Netopilík) ani v důsledku postupné reorganizace, kdy Sociologickou sekci v osmdesátých letech tvořila oddělení pro výzkum dělnické třídy (vedoucí Marie Huláková), sociální struktury (Antonín Matějovský), socialistického způsobu života (Blanka Filipcová) a sociálního plánování a řízení (František Kutta); později vzniklo také oddělení pro výzkum mládeže (Vladimír Dubský, Petr Sak). Zvýšení počtu publikací Sociologické sekce ústavu a zlepšení jejich kvality bylo dílem několika jednotlivců, kteří již tento úpadek dále nechtěli snášet (včetně pár nově příchozích mladých, jako byli Hynek Jeřábek a Petr Matějů, nebo příchozích odjinud, jako byla Marie Čermáková či Miloslav Petrušek) a/nebo zatoužili po reálných výsledcích svojí práce. Jestliže mezi jejich první mety patřily konference v Sovětském svazu a dalších socialistických zemích, „s jídlem rostla chuť“ i vědomí, že kvalitní publikace ve světových jazycích otvírají cesty také na západ – a ve výjimečných případech dokonce i tamní studijní pobyty.

V osmdesátých letech tak postupně vystoupilo několik jednotlivců a formovalo se několik neformálních pracovních skupin, které se nezávisle na oficiálních proklamacích věnovaly metodologicky náročnému studiu sociální stratifikace (Marek Boguszak, Ivan Gabal a Petr Matějů), ekonomické sociologii (Jiří Večerník), lokální a regionální problematice (Michal Illner) či přípravě pozdějšího *Velkého sociologického slovníku* (Jiří Linhart, Alena Vodáková, později hlavně Miloslav Petrušek; srov. Vodáková, 2017). I když se na reálný vědecký výkon stále hledělo s podezřením a U Zlatého tygra či v Blatničce trávili část své pracovní doby i ti nejschopnější, vědecké výsledky ústavu evidentně stoupaly a při celkově nízké kvalitě tehdejších sociálních věd v Československu začaly budit pozornost. Namísto nejrůznějších „šedých zón“ a institucionálních nik, z nichž mnohé jen krátce zazářily a pak byly zlikvidovány (např. Sportpropag; viz Kabele, 2011), se právě – a vlastně poprvé⁷ – ústřední oborový ústav na konci osmdesátých let stal skutečným centrem disciplíny v národním měřítku. Centrem, z něž po listopadové revoluci vycházela jak obnova a další rozvoj samostatného Sociologického

⁷ Poprvé, nepočítáme-li negativní úlohu oficiálního i neformálního vedení „normalizovaného“ ústavu na přelomu šedesátých a sedmdesátých let, kdy tato skupina fakticky nahradila jak činnost Vědeckého kolegia filosofie a sociologie, řídícího danou vědní oblast v období před pražským jarem, tak vedení Československé sociologické společnosti při ČSAV, které se v analogické roli uplatnilo během demokratizačního procesu. Tyto posuny je dobře vidět kupř. při přípravě československé účasti na VII. světovém sociologickém kongresu ve Varně (1970) (k tomu viz Nešpor, 2023).

ústavu, tak řada vysokoškolských kateder a v neposlední řadě i první komerční výzkumné agentury (STEM, SC&C).⁸

Prvními kroky transformace se stala alespoň dílčí náprava křivd: Sociologický ústav se hned v roce 1990 formálně osamostatnil, museli jej opustit nejviditelnější proponenti tzv. normalizace (Blanka Filipcová, Marie Huláková, František Charvát) a naopak byli přijati někteří dosud proskřibovaní (Lubomír Brokl, Pavel Machonin, Dragoslav Slejška). Důležitější bylo nicméně to, že řada pracovníků postupně raději odešla na vysoké školy a ústav se, zejména po přelomu letopočtu, zaplnil (tehdy) mladými lidmi. Od statistického úřadu převzal rovněž Institut pro výzkum veřejného mínění, který tam byl „uklizen“ za tzv. normalizace (tedy dnešní Centrum pro výzkum veřejného mínění) a zrušený ústecký Sociálně ekonomický ústav ČSAV. Samotný Sociologický ústav naopak přečkal jak transformaci Československé akademie věd do nynější Akademie věd ČR, tak „úsporné balíčky“ Václava Klause a další změny v řízení a financování vědy. Do té míry úspěšně, že se za posledních třicet let ztrojnásobil počet jeho zaměstnanců a podíl projektového financování dosáhl dvou třetin rozpočtu.

Zatímco volba Jiřího Musila – jako zvenku přicházející respektované osobnosti – prvním ředitelem obnoveného Sociologického ústavu nebyla příliš šťastnou, protože mnohem víc úsilí věnoval budování Středoevropské univerzity, nakonec stejně neúspěšnému (Pospíšilová, 2017), jeho nástupci Michal Illner, Marie Čermáková, Tomáš Kostelecký i nynější ředitel Jindřich Krejčí se do „řádu a pokroku“ ústavu všichni vepsali zřetelnou stopou. Třebaže v každém případě odlišnou, jako tomu ostatně bylo i v případě (části) vedoucích pracovníků – napřed výzkumných týmů, později oddělení, jichž se za tři dekády po listopadové revoluci vystřídal již také k třiceti. Někteří z nich otevřeli zcela nová témata a výzkumná pole, jiní po svém rozvíjeli ta stávající. Různě dlouhé působení rozdílně silných, angažovaných a konec konců i rozličně schopných osobností na úrovni středního managementu výrazně determinovalo a stále zásadní měrou determinuje badatelské směřování i kvalitu výstupů jednotlivých pracovních týmů i ústavu jako celku. Namísto kolektivismu, který byl proklamován v původním Sociologickém ústavu, v ústavu obnoveném nastoupil individualismus, i když v některých ohledech jenom zdánlivý a postavený na týmové práci.

Bez dostatečného odstupu časového i osobního můžeme sotva konstatovat, je-li vývoj Sociologického ústavu Akademie věd nejlepší možný, či alespoň dobrý, a přináší-li vědě i společnosti náležitý užitek. Snad ano. Můžeme však říci, že ústav za šest dekad svého trvání prošel zásadními proměnami, tvrdost „normalizačních“ čistek patrně vedla k „sametovosti“ polistopadové transformace, nízká míra fluktuace v sedmdesátých a osmdesátých letech byla nahrazena podstatně vyšší v následujících dekádách, zatímco výzkumné orientace a akademické strategie ukazují jak výrazné projevy kontinuity, tak změny, hledání a nová smě-

⁸ Podobně široký význam měla jen brněnská katedra sociologie, postupně se rozšiřující do podoby dnešní Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity (viz Mareš, 2022; Možný, 2004).

řování. Sociologický ústav si přitom podržel a v řadě případů také nově získal postavení ústřední výzkumné instituce na úrovni České republiky. Tvoří jedno z nejstabilnějších akademických pracovišť, vydává – formálně od roku 1971⁹ – národní oborové periodikum *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* a další časopisy a publikace, umožňuje činnost Českého sociálněvědního datového archivu, Centra pro výzkum veřejného mínění i Národního kontaktního centra – gender a věda, reprezentuje Českou republiku v mnoha mezinárodních výzkumných organizacích a sítích, provozuje on-line *Sociologickou* a nejnověji také *Religionistickou encyklopedii*. V roce 2015 ústav uspořádal XII. konferenci Evropské sociologické asociace, dosud nejvýznamnější mezinárodní sociologickou akci na našem území.

Zdá se, že historická i současná činnost Sociologického ústavu dostatečně ospravedlňuje jeho existenci. Zároveň ukazuje, jak senzitivní je sociologie jako obor i její organizační zázemí ke společenským změnám, umožňuje těmto diskontinuitám i trvání porozumět, v sobě samé je svědectvím o společenských cílech, strastech i potřebách. Proto si stojí za to připomínat také *path dependency* sociologických konceptů, pracovišť i osobností. A tak, čtenáři, pozvedni číši k přípitku na další budoucnost Sociologického ústavu Akademie věd!

Zdeněk R. Nešpor
Sociologický ústav AV ČR, Praha
zdenek.nespor@soc.cas.cz

Literatura

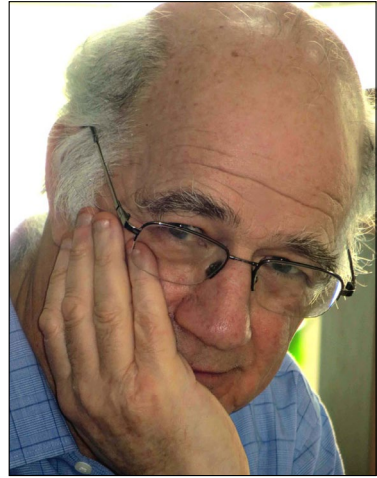
- Analýza vývoje filosofie a sociologie v ČSAV v letech společenské krize.* (1974). Studie ÚFS ČSAV 12/1–2. Ústav pro filosofii a sociologii ČSAV.
- Filipcová, B. a Filipce, J. (1976). *Různoběžky života. Zápas o socialistický životní způsob.* Svoboda.
- Havlová, J. a Sedláček, O. (2004). Sociologie práce a průmyslu v letech 1965–1989. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 40(5), 651–664.
- Kabele, J. (2011). Sportpropag – nepravděpodobné místo pro studium společnosti. Osobní pohled. *Sociální studia*, 1, 17–35.
- Mareš, P. (2022). *Moje dobrodružná cesta sociologií. 100 let sociologie v Brně z mého pohledu.* Masarykova univerzita.
- Možný, I. (2004). Brněnská anomálie? Brněnská sociologie 1963 až 1989 – subjektivní historie. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 40(5), 609–622.
- Nešpor, Z. R. (2014). „Šedá zóna“ v éře tzv. normalizace: Dům techniky ČSVTS Pardubice v dějinách české sociologie. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 50(1), 107–130.
- Nešpor, Z. R. (2017). *Slovník institucionálního zázemí české sociologie.* Scriptorium.
- Nešpor, Z. R. (2019). Československá sociologická společnost při ČSAV jako institucionální báze obnoveného oboru. *Práce z dějin Akademie věd*, 11(1), 19–30.

⁹ Do té doby časopis formálně vydávalo Vědecké kolegium filosofie a sociologie, i když fakticky redakce od počátku sídlila v Sociologickém ústavu.

- Nešpor, Z. R. (2023). Sociologické bitvy o Varnu, aneb česká/československá účast na VII. světovém sociologickém kongresu. *Práce z dějin Akademie věd*, 15(2), 2023, 3–16.
- Nešpor, Z. R. (2024). Československá sociologická společnost při ČSAV v zrcadle svých Zpráv (1964–69). K 60. výročí České sociologické společnosti. *Lidé města*, 26(3), 291–305.
- Pospíšil, F. (2016). *Dům a čas. Vyprávění o domě čp. 236 zvaném svého času „U Vocolků“ a o jeho okolí*. Filosofický ústav AV ČR.
- Pospíšilová, T. (2017). *Středoevropská univerzita v Praze a česká sociologie. Studie transnacionální filantropie*. Sociologické nakladatelství (SLON).
- Prokúpek, L. (2002). Normalizace v Ústavu pro filosofii a sociologii ČSAV. In A. Kostlán (ed.), *Věda v Československu v období normalizace (1970–1975)* (s. 201–217). Výzkumné centrum pro dějiny vědy.
- Richta, R. a kol. 1967. *Civilizace na rozcestí. Společenské a lidské souvislosti vědeckotechnické revoluce*. Svoboda.
- Skovajsa, M. et al. (2006). [Blok textů ke 40. výročí založení Sociologického ústavu AV ČR]. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 42(1), 175–202.
- Vodáková, A. (2017). Jak se rodil Velký sociologický slovník – vzpomínky editorky. *Lidé města*, 19(3), 447–482.
- Voříšek, M. (2012). *The reform generation. 1960s Czechoslovak sociology from a comparative perspective*. Kalich.

Michael Burawoy (1947–2025): The Man of Dialogue and Path to Objective Knowledge

On February 3, 2025, Michael Burawoy – a key sociologist of his generation who persistently defended the idea of *public sociology* – tragically passed away. His contributions to the study of globalisation, industrial relations and class stratification stemmed from his conviction that truly robust sociological theory is born when sociologists engage in direct dialogue with society. While critics sometimes accused him of ‘politicising science,’ he countered by asserting that through engagement in broader public debates, he was in fact protecting sociology from the one-sided pressures of ideology and power. This led to what he called *engaged objectivity* (Burawoy, 2004), in which rigorous methodological reflection is merged with discussions of real-world problems.

Michael Burawoy

© Volodymyr Paniotto, CC BY-SA 3.0

We reflect on his life and intellectual trajectory as well as the ways in which his academic journey found renewed inspiration in the interwar Czechoslovak tradition, which similarly emphasised the importance of public engagement and the study of totalitarian regimes as safeguards for *living* democracy and objective knowledge.

Life and academic beginnings

Michael Burawoy was born in 1947 in the United Kingdom and completed his doctoral studies at the University of Chicago, where he was drawn to the *Chicago school of sociology* and its focus on urban ethnography. In the 1970s, he travelled to Zambia, where he studied the everyday workings of factories and how workers’ daily practices reflected broader power structures (Burawoy, 1972). Burawoy’s emphasis on in-depth ethnography in diverse contexts eventually led him to the University of California, Berkeley, where he became a professor and systematically developed the *extended case method*.

Burawoy published some of his most influential studies, most notably *Manufacturing Consent* (1979), at the University of California, Berkeley. Inspired by the theories of Friedrich Engels and Max Weber as well as the psychoanalytic insights of Erich Fromm, Burawoy demonstrated how factory practices contribute

to the legitimisation of social inequalities (i.e., 'manufacturing consent') and why it is essential that workplace routines be understood within the context of global capitalism.

Academic career, key works and theoretical roots

Burawoy always approached social processes from a broad perspective; this culminated in his book *Global Ethnography* (Burawoy et al., 2000). This work, co-authored with several colleagues, demonstrated that local phenomena cannot be understood in isolation from transnational structures, indicating that globalisation has tangible impacts on workers, communities and institutions across continents. His other writings (e.g., *Public Sociology: Mills vs. Gramsci*, 2007) explored how publicly engaged intellectuals can navigate between traditional academic research and the world of grassroots social movements.

Following the tradition of Max Weber (1949) and Karl Mannheim (1936), Burawoy emphasised that scientific neutrality is an ideal that can only be achieved through constant self-awareness of one's own values and the power dynamics influencing research. Mannheim's theory of *utopia and ideology* led Burawoy to examine how concepts of *objectivity* can be distorted by dominant ideologies if sociologists naively believe in absolute detachment. As an intellectual successor to W. E. B. Du Bois (1935), Burawoy recognised the importance of studying racial, class and colonial inequalities. Reading the work of G. H. Mead (1934) provided Burawoy with a theoretical foundation in interactionism, reinforcing the idea that self-awareness and social consciousness emerge from public communication and everyday interactions. Burawoy also drew inspiration from John Dewey (1927) and Jürgen Habermas (1984), who both saw democratic discussion as a primary source of knowledge and legitimacy. Without such engagement, Burawoy argued, sociology risks becoming trapped in technical jargon and vulnerable to hidden political pressures.

Public sociology as a counterbalance to the politicization of science

A central theme in Burawoy's concept of *public sociology* (*For Public Sociology*, Burawoy, 2004) is the idea that when research is ignorant to society, it becomes even more susceptible to external power interests. A detached (or purely expert-driven) science can paradoxically become more prone to the influence of political or corporate funding, thereby being politicized in a hidden way. On the other hand, *open collaboration with the public* strengthens the ethos of social science. This position aligns not in opposition to but in agreement with Mertonian principles of scientific objectivity. *Fieldwork-based discussions with the public* help uncover blind spots or biased interpretations that might otherwise remain invisible. Public sociology, in this sense, balances society's direct ties to corporations and government institutions, which often seek to dictate what constitutes research that is relevant to the public.

Burawoy pointed to Robert K. Merton's (1973) principle of the communal nature of scientific knowledge (*CUDOS* norms) to counter concerns that public engagement diminishes expertise. Open debate and verification of findings across different social groups ultimately strengthen the robustness of theories and lead to the development of a more *objective* understanding of the *status quo*.

This logic was also shared by thinkers such as Pierre Bourdieu (1988) in his analyses of 'fields of expertise' and Hannah Arendt (1958), who argued in *Vita Activa* that the world is truly 'common' only in spaces in which citizens can mutually interact. Public sociology, therefore, prevents academia from becoming an unwitting tool of political power – the more a sociologist engages with the people, the less likely sociologists and people are to be controlled by the political apparatus.

Living theory and legacy in the republic of sociologists

Because we are analysing Burawoy's approach within our own *social context*, it is essential to recognise its connection to Czechoslovak intellectual traditions. A similar line of thought in the Czech and Slovak setting can be traced back to the first two Czechoslovak presidents, *T. G. Masaryk* and *Edvard Beneš*, as well as the journalist *Ferdinand Peroutka*, a prototype of the first *public sociologist* who stood against the authoritarian regimes of the 20th century. Peroutka (*Budování státu*, 1933) emphasised that the study of totalitarian tendencies requires the active participation of experts in public life to reveal mechanisms of manipulation, censorship and ideological distortion. Peroutka's stance clearly intersects with Burawoy's argument that theoretical depth and objectivity are strengthened when sociology is oriented towards the public, which forms the foundation of democracy.

The concept of a *republic of sociologists*, which was introduced by Nešpor (2011) to capture the situation in interwar Czechoslovakia, resembles Burawoy's (2021) conception of *living theory* in that intellectuals are expected to participate in discussions that shape society and ensure that totalitarianism is prevented. Without this grounding in real social dynamics, science risks becoming a mere tool of propaganda.

Contribution to contemporary sociology

Burawoy's concept of *public sociology* resonates with scholars seeking a path beyond excessive technocratic approaches and rejecting a mere *neutrality without ethics*. Burawoy further developed Mills' (1959) *sociological imagination* and Gramsci's (1971) idea of the *engaged intellectual*, advocating that sociologists should not be isolated academic experts but rather *catalysts of public discourse* through their writings, teaching or civic engagement.

Engagement with the *field* fosters methodological innovation. In Burawoy's *extended case method*, local encounters are the starting points for theories that

are tested and refined through interactions with public actors. Public sociology allows questions *alive in society* (about power, inequalities and ideologies) to mature in light of public discussion. Burawoy (2004) asserted that this approach minimises the risk of research being covertly politicised.

Michael Burawoy's unwavering commitment to *public sociology* demonstrated that the path to *objectivity* does not lie in retreating to an ivory tower but in opening up to a diverse, critical and even dissenting public. His legacy is a testament to the power of dialogue as the foundation of sociology and democratic knowledge.

Whether the *purity, purposelessness and pride* of theory itself are born from that which assumes the dual nature of a single entity – *dialogue* – is a great question that history has left unanswered. Ultimately, Burawoy's pursuit of dialogue as the path to objective knowledge was the focus of his life and scholarly work.

Rostislav Gramskopf
Faculty of Humanities, Charles University, Prague
alaingr@seznam.cz

References

- Arendt, H. (1958). *The human condition*. University of Chicago Press.
- Bourdieu, P. (1988). *Homo academicus* (P. Collier, Trans.). Stanford University Press.
- Burawoy, M. (1972). *The colour of class on the copper mines: From African advancement to Zambianization*. Manchester University Press for the Institute for African Studies, University of Zambia.
- Burawoy, M. (1979). *Manufacturing consent: Changes in the labor process under monopoly capitalism*. University of Chicago Press.
- Burawoy, M. (2004). For public sociology. *American Sociological Review*, 70(1), 4–28. <https://doi.org/10.1177/000312240507000102>
- Burawoy, M. (2007). Public sociology: Mills vs. Gramsci. Introduction to the Italian translation of "For public sociology". *Sociologica, Italian journal of sociology on line*, (1), 7–13. <https://doi.org/10.2383/24214>
- Burawoy, M., Blum, J. A., George, S., Gille, Z., Thayer, M., Gowan, T., Haney, L., Klawiter, M., Lopez, S., & O'Riain, S. (2000). *Global ethnography: Forces, connections, and imaginations in a postmodern world*. University of California Press.
- Burawoy, M., Blum, J. A., George, S., Gille, Z., & Thayer, M. (2021). *Public sociology*. Polity Press.
- Dewey, J. (1927). *The public and its problems*. Henry Holt and Company.
- Du Bois, W. E. B. (1935). *Black reconstruction in America, 1860–1880*. Harcourt, Brace and Company.
- Gramsci, A. (1971). *Selections from the prison notebooks* (Q. Hoare & G. N. Smith, Eds. & Trans.). International Publishers.
- Habermas, J. (1984). *The theory of communicative action: Reason and the rationalization of society* (T. McCarthy, Trans.). Beacon Press.

- Mannheim, K. (1936). *Ideology and utopia: An introduction to the sociology of knowledge*. Harcourt, Brace & World.
- Mead, G. H. (1934). *Mind, self, and society from the standpoint of a social behaviorist*. University of Chicago Press.
- Merton, R. K. (1973). *The sociology of science: Theoretical and empirical investigations*. University of Chicago Press.
- Mills, C. W. (1959). *The sociological imagination*. Oxford University Press.
- Nešpor, Z. (2011). *Republika sociologů: Zlatá éra české sociologie v meziválečném období a krátce po druhé světové válce*. Scriptorium.
- Peroutka, F. (1933). *Budování státu: československá politika v letech popřevratových*. Fr. Borový.
- Weber, M. (1949). *The methodology of the social sciences* (E. A. Shils & H. A. Finch, Eds. & Trans.). Free Press.

**Andrea Svobodová: *Vietnam vzdálený i blízký.
Potomci Vietnamců v Česku***

Praha, Nakladatelství Karolinum 2024, 155 s.

Kniha *Vietnam vzdálený a blízký. Potomci Vietnamců v Česku* nabízí zajímavý a neotřelý pohled na nejpočetnější komunitu migrantů v ČR. Autorka se zcela správně a logicky vyhýbá dvěma „extrémním“ perspektivám, které jsou dlouhodobě součástí tuzemského narativu, tedy perspektivě odsuzující Vietnamce jako nedůvěryhodné šmelináře a také zbytečně propagandistické perspektivě Vietnamců jako „stereotypně vzorové menšiny“.

Andrea Strnadová přistupuje k tématu optikou transnacionalismu, která v důsledku pokračující globalizace vyvrací zažitá klišé o tom, že zahraniční migranti po usídlení v nové vlasti ztrácejí vazby na zemi svého původu a dochází k jejich postupnému národnímu vykořenění.

Cílem autorky bylo „prostřednictvím analýzy životních biografií 25 potomků Vietnamců a s využitím konceptu transnacionálního sociálního prostoru popsat zkušenosti a formování identit Vietnamců, kteří se narodili nebo vyrůstali v Česku“ (s. 129). To se jí v zásadě podařilo, přestože v podobně zaměřených textech autoři pokaždé a nezbytně narazí na problémy související se zvolenou formou výzkumu a zejména se složením vybrané výzkumné kohorty.

Autorka totiž zvolila strategii kvalitativního výzkumu, která je založena na narativní metodě. A právě ta představuje jediný lehce problematický bod jinak velmi zdařilého odborného textu. Chybí totiž podrobnější, možná snad i poněkud sofistikovanější (regionální, genderové, věkové, sociální, vzdělanostní atd.) odůvodnění výběru informantek a informantů. Nikterak to ale na druhé straně nesnižuje výslednou kvalitu textu.

Studie je rozšířenou a upravenou verzí dizertační práce *Vietnam vzdálený i blízký. Potomci Vietnamců v Česku z pohledu teorie transnacionalismu*, kterou Andrea Svobodová úspěšně obhájila v roce 2017 na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Odpovídají tomu i použité odborné jazykové prostředky. Text je přesto srozumitelný, což představuje vzhledem k zajímavosti tématu slibnou a velikou výhodou pro možnou budoucí popularizaci obsahu, a to nejen mezi akademiky, ale hlavně mezi novináři a u širší veřejnosti.

Výsledný obsah a zejména závěry práce totiž mají nesmírně atraktivní potenciál. Autorka by tak šíření svého výzkumu mohla podpořit sepsáním stručné tiskové zprávy, kterou by zaslala zpravodajským a publicistickým redakcím mainstreamových médií, případně by mohla oslovit konkrétní novináře, kteří se v „mainstreamu“ minoritními tématy aktivně zabývají.

Kniha má logické a přehledné uspořádání. Úvodní část je teoretická a čerpá z robustního seznamu prostudované literatury. Text poté plynule přechází do praktické části, kde s přibývajícimi stránkami přibývají také citace z rozhovorů s informantkami a informanty, které představují bezesporu největší přínos

studie. Autorka jimi boří zažitá mýty o vietnamské komunitě a nabízí vrstevnatý pohled na život a identitu potomků Vietnamců v České republice.

Z teoretické části patří mezi nejpřínosnější zjištění transnacionální rozměr vietnamské migrace v ČR a následná integrace. Ze závěrů studie totiž jednoznačně vyplývá, že převážná část prvních generací Vietnamců se nechce v Česku usadit trvale. Svůj pobyt v ČR pokládají za dočasný. „Touží si vydělat dost peněz, poskytnout dětem dobré vzdělání a vrátit se do Vietnamu, kde si za ušetřené peníze budou moci pořídit vlastní dům.“ (s. 37)

Ve vietnamské diaspoře je tedy všudypřítomný „sen o návratu“. Vietnamci do Česka nepřechají, nejde tudíž ryze o ekonomickou migraci s cílem trvalého usazení v Evropě. Pouta Vietnamců v rodné zemi jsou natolik silná, že chtějí relativní „bohatství“, ke kterému přišli v ČR, rozvíjet, ale v prostředí, z něhož vzešli, tedy ve Vietnamu.

Andrea Svobodová pak v další části textu dodává, že tento „sen o návratu“ velmi často naráží na nesoulad rodičů a jejich dětí, které se již narodily v Česku, případně zde od útlého dětství vyrůstaly. Po dosažení dospělosti chce totiž významná část těchto potomků první generace Vietnamců v České republice zůstat. Mají zde drtivou většinu sociálních vazeb a návrat do Vietnamu nepreferují.

V teoretické části je nesmírně zajímavá také „exkurze“ do historie vietnamské migrace v ČR, která sahá až do éry války ve Vietnamu, kdy komunistické Československo poskytlo útočiště několika sirotkům z této zdevastované asijské země. Autorka si všímá faktu, jak se vietnamská diaspora začala po roce 1989 emancipovat v českém podnikatelském prostředí, nejprve jako trhoví prodejci textilního zboží a drobné elektroniky a později jako již etablovaní a respektovaní provozovatelé restaurací, čistíren či nehtových studií.

Autorka v další části studie, která plynule přechází z teoretických kapitol ke kapitolám praktickým, popisuje nesmírně zajímavý koncept „vietnamské rodiny v ČR“. Ten vychází ze silně konzervativního a tradicionalistického pojetí, kdy hraje klíčovou roli v rodině otec, s čímž souvisí i následný princip „synovské oddanosti“, neboť na otce následně musí navázat svou vlastní získanou autoritou nejstarší syn.

Tento koncept má své hluboké kořeny v konfucianismu, jenž je ve vietnamské společnosti dodnes hluboce zakořeněn. Česká „realita“ však podle Strnadové tato prastará pravidla částečně narušuje. Z výpovědí některých informantek a informantů totiž vyplývá, že stále významnější roli v rodinné hierarchii sehrávají i ženy, tedy matky a dcery, které se například mnohem více než v minulosti podílejí na rodinné ekonomické bilanci, tedy více pracují a peníze následně posílají svým příbuzným do Vietnamu.

To je další významný fenomén, který je typický, a to plošně, pro celou vietnamskou komunitu v ČR. Významnou část v Česku vydělaných peněz totiž Vietnamci posílají do své rodné země, svým příbuzným, aby tak zlepšili jejich složité sociální postavení. I proto je transnacionální rozměr vietnamské migrace tak významný, a zejména proto mají Vietnamci v ČR tak silné pouto ke své vlasti.

Další nesporně zajímavou skutečností je „vietnamská hrozba“, pojmenovaná ve studii s odkazem na odbornou literaturu „nuceným transnacionalismem“. Jde ve skutečnosti o apel vietnamských rodičů na děti, aby se chovaly slušně, jinak „... budou muset na čas odjet do Vietnamu, aby své chování vylepšily“ (s. 38). Domovský Vietnam, zejména drsná místní realita a také přísnější normy chování, je tedy pomyslným strašákem pro děti, které si zvykly na český komfort.

Hluboce zakořeněný konfucianismus podle Andrey Svobodové ovlivnil také vnímání vzdělání jako klíčového faktoru úspěchu. Drtivá většina vietnamských migrantů z „prvních generací“ nezískala ve své rodné zemi žádné vyšší, či dokonce akademické vzdělání. O to důležitější pro ně je, aby toto vzdělání získaly jejich děti. Z výpovědí informantek a informantů jednoznačně vyplývá, že velká část rodičů chce, aby jejich děti vystudovaly obory, které jim umožní životní úspěch, a to zejména podnikatelský. „Důvodem, proč tolik rodičů touží, aby jejich potomek šel studovat Vysokou školu ekonomickou, je idea, že se z nich stanou stejně úspěšní a pohádkově bohatí podnikatelé, jako je majitel komplexu Sapa v pražské Libuši.“ (s. 58)

V jedné z nejzajímavějších kapitol hledala autorka studie odpověď na to, zda je pravdivý český mediální diskurz, který potomky Vietnamců prezentuje jako studijně velmi úspěšné. Její informantky a informanti sice v tomto slova smyslu úspěšní byli, ale autorka sama přiznává, že nejde o relevantní informační vzorek.

Z dostupných statistických dat podle ní není možné potvrdit, jestli se tato mediální představa potkává s realitou. Pozitivní obraz minority se odborně nazývá „stereotypem modelové menšiny“ a Andrea Svobodová jej zasazuje do mezinárodního kontextu. Podobný fenomén totiž sociologové zaznamenali i jinde po světě, například ve Spojených státech amerických, a to zejména v souvislosti s čínskou, japonskou a korejskou komunitou. „Stereotyp“ odkazuje zejména k nadprůměrným školním výsledkům, kterých tito lidé dosahují. Svobodová uvádí, že „... tento druh pozitivního zevšeobecňování je na jednu stranu hnacím motorem snahy o sebezdokonalování, na druhou stranu může mít i řadu negativních dopadů jak na jednotlivce, tak na společnost“ (s. 105). Důsledkem může být například to, že „... mladí lidé neunesou tlak, který je na ně ze strany rodičů nebo společnosti vyvíjen, což může přerůst v psychické potíže“ (s. 105).

Autorka sice takto závažné důsledky mezi svými informantkami a informanty nenalezla, na druhou stranu i oni se s tímto druhem „stereotypizace“ ve svém dětství a mládí setkali. Například Vietnamka „Jana“ takto byla nedobrovolně zařazována „... do kategorie šprt, která její hodnotu degraduje na tu, která se skvěle učí a vzorně chová“. Pro některé Vietnamce tedy představuje tato „stereotypizace“ „... překážku pro to, aby mohli projevit svou osobnost, aniž by byli předem zaškatalgováni do určité kategorie“ (s. 106).

Autorka si všímá i dalších zajímavých fenoménů, které vietnamskou komunitu v ČR zásadně ovlivňují. Například klíčové role babiček, tedy chův, starších žen, jež se starají o vietnamské děti ve chvíli, kdy jejich rodiče pracují. Významný je i výběr životních partnerů Vietnamců, kteří se v ČR narodili nebo zde vyrůs-

tali. Zajímavé je i to, co považují potomci vietnamských migrantů za svůj domov, tedy zda to je Česko, či Vietnam.

Studie přehledně a srozumitelně shromažďuje fakta, která se dosud takto koncentrovaně a na jednom místě v odborné literatuře neobjevila, navíc posunují teoretické koncepce praktickým terénním výzkumem na základě zdařilých výpovědí potomků vietnamských migrantů. Text podobného rozsahu musí logicky narážet na to, že další zajímavé souvislosti „vietnamské diaspory“ v něm budou chybět. Autorka se mohla v rozhovorech ptát například na školní šikanu, diskriminaci při výběru povolání ze strany zaměstnavatelů, na přístup starší generace vůči vietnamské komunitě, například v souvislosti s neuctivým tykáním v obchodech či v restauracích.

Na druhé straně to jsou témata, která mohou v jiných podobných studiích rozvést další výzkumníci, ostatně autorka sama navrhuje hned několik vlastních námětů na další výzkum.

Vladimír Vokál

Metropolitní univerzita Praha
vokav1ax@student.mup.cz

Eva Jánská (eds.): *Transnational Trajectories and Diaspora Policies. The Case of Czechia in Comparison to Poland, Hungary and Slovakia*
Praha, Nakladatelství Karolinum 2024, 209 s.

Dílo autorského kolektivu *Transnational Trajectories and Diaspora Policies* zkoumá českou diasporu v zahraničí z pohledu komparativního a historického a zároveň vychází z empirického kvantitativního i kvalitativního výzkumu. Kniha je jedním z výstupů ze souboru tří projektů „Čeští krajané“, který si dal za cíl přinést konkrétní výstupy a doporučení pro tvorbu politik směřujících k českým krajanům v zahraničí. Tyto výstupy jsou komunikovány směrem k Ministerstvu zahraničních věcí i k veřejnosti na internetových stránkách, kde je možné nalézt výzkumné zprávy v českém jazyce (<https://www.cestikrajane.cz/>).

Kniha vychází z prvního a unikátního dotazníkové šetření a série hloubkových rozhovorů zaměřených na novou českou diasporu, tedy osoby, které emigrovaly z České republiky po roce 1989 a zároveň zachovávají transnacionální vazby s Českem. Jak vyjadřují respondenti výzkumu, čeští krajané žijící v zahraničí jsou často opomíjeni či prezentováni jako občané druhé kategorie, jak ukazují také nedávné debaty o zavedení korespondenční volby. Autorstvo konstatuje, že „výzkumníci jsou někdy v této oblasti fakticky o krok napřed před vládami, které si v konkrétních debatách s diasporami až zpětně uvědomují, že jejich rozhodnutí ovlivňují také lidi, kteří již na území státu nežijí, ale jsou s ním stále spjati

skrze občanství, přibuzenské vazby, nostalgii, a dalšími aktivitami všeho druhu“ (s. 205, překlad vlastní).

Kniha nabízí koláž poznatků o české diaspoře, která odráží vícedisciplinární složení autorského kolektivu. S centrem Geomigrace na Katedře sociální geografie Přírodovědecké fakulty UK je spojena editorka a spoluautorka několika kapitol Eva Janská, dále Zdeněk Čermák, Dušan Drbohlav, Jiří Hasman a Kristýna Janurová. S Etnologickým ústavem AV ČR jsou spojeni etnologové Veronika Beranská a Zdeněk Uherek. Kniha vychází také ze spolupráce s komunitní organizací Czexpats in science, z. s., spoluautorkami jsou socioložka Markéta Doležalová z University of Leeds a socioložka Olga Löblová, která v době psaní knihy pracovala na University of Tübingen a nyní působí na University of Cambridge. Komparativní kapitoly sepsali socioložka Eszter Kovács (Institute for Minority Studies, HUN-REN Centre for Social Sciences, Maďarsko), politoložka Magdalena Lesińska (Centre of Migration Research, University of Warsaw, Polsko) a sociolog Michal Vašečka (Bratislava Policy institute, Slovensko).

Kniha je souborem 10 kapitol, které jsou rozděleny do dvou částí. Kapitoly jsou psány tak, aby bylo možné číst téměř každou z nich nezávisle. Důsledkem je praktičnost pro čtenářstvo, které má zájem nastudovat jen některé z kapitol. Nevýhodou je časté opakování některých informací, zejména metodologických, a různě zvolené konceptuální rámce. Tyto silné i slabé stránky ale patří obecně k žánru editované knihy a vychází z charakteru pestrého autorského týmu.

V prvních čtyřech kapitolách se autorstvo zabývá pojmem diaspor v kontextu politik a specifickým charakterem diaspory v Česku, Polsku, Maďarsku a Slovensku. Rozeznává různé druhy diaspor podle kontextu, ve kterém došlo k emigraci, a zabývá se přístupem státu k diasporám v jeho politikách a právních předpisech. Dochází k závěru, že konstrukce diaspor jako skupiny, která sdílí jazyk, etnicitu a kulturní zvyky země původu, vychází ze středoevropského pojetí státu založeného na sdílené etnicitě. Přínosem mezinárodní spolupráce na tvorbě těchto kapitol je propojení znalosti místního historického a politického kontextu z pozice člena společnosti a zároveň potřebné sociologické reflexe.

V kapitole 1 se Kristýna Janurová a Eva Janská zabývají politikami ve vztahu k české diaspoře, která obvykle není zahrnována do mezinárodní literatury o diasporách ze zemí střední a východní Evropy. Popisuje vznik „staré“ diaspor migrací od 19. století až do první republiky, poté migrací z politických důvodů během komunismu a dále „nové“ diaspory vznikající po roce 1989 a charakterizované možnostmi návratu a udržování transnacionálních vztahů. Vymezuje také sémantické pole pojmů používaných v souvislosti s diasporou, jako je v politikách zaužívaný pojem „krajana“ a dále „expat“, „exulant“ a „migrant“. A nakonec popisuje významná témata diaspor, jako je korespondenční volba, zařazuje českou diasporu do existujících typologií diaspor jako diasporu zaměřující se na uchování jazykové a kulturní identity a představuje vládní i nevládní instituce spojené s diasporou.

Kapitola 2 je věnována Polsku. Magdalena Lesińska popisuje budování globálního národa a představuje rozdělení polské diaspor na „starou“ diaspo-

ru, která podobně jako ta česká odcházela během 19. století, „novou diasporu“, emigrující po připojení k EU v roce 2004 a praktikující transnacionální životní styl, a *kin-minorities*, tedy osoby s polským jazykem a kulturou, které vlivem přesouvání státních hranice během 20. století žijí na území jiného státu. Právě *kin-minorities* jsou dlouhodobou cílovou skupinou polského státu. Například skrze kartu Poláka, která umožňuje snadnější cestu k povolení k pobytu a zaměstnání v Polsku a která se vzhledem k široce definované cílové skupině stává nástrojem ekonomické migrace. Autorka také detailně představuje institucionální zakotvení a politiky směřující na diasporu.

Kapitola 3 se zaměřuje na Maďarsko, které je bývalou středoevropskou mocností s *kin-minorities* přítomnými ve všech okolních zemích. Eszter Kovács udává historický kontext a vývoj přístupu k diasporám během maďarských vlád po roce 1990. Zejména zmiňuje dlouhou diskusi o snadnějším získání maďarského občanství pro *kin-minorities*, které nakonec prosadila vláda Viktora Orbána v roce 2010 s cílem vybudovat zdroj svého politického kapitálu. V kontrastu stojí přístup k tzv. nové diaspoře, tedy osobám, které emigrovaly po roce 1990 zejména do západních zemí a se kterými maďarská vláda neudržuje kontakt. Pro tradiční diasporu jsou pak pořádány kulturní výměny podporující maďarskou identitu.

Kapitola 4 se zabývá Slovenskem. Michal Vašečka se zaměřuje šířeji na propojení občanství a etnicity ve středoevropském kontextu. Slovenské politiky se totiž zaměřují spíše na podporu kulturní identity než na podporu civilních práv, jako je například právo volební. Zabývá se také problémem odlivu vysoce kvalifikovaných osob a podporou jejich návratu a širším institucionálním ukotvením.

První část knihy poskytuje informace a konceptuální rámce k porozumění přístupu k diasporám ve státech visegrádské čtyřky. Kapitoly obsahují některé informace stejného typu (historický, právní a institucionální kontext), další pak podle palčivých témat v jednotlivých státech. Informace tak pomáhají porozumět současnému politickému dění ohledně diaspor. Pro prohloubení komparativního pohledu by bylo vhodné kapitoly zasadit do jednotného konceptuálního rámce a informace v jednotlivých kapitolách vzájemně provázat, což se děje až v závěrečné kapitole 10.

V druhé části knihy autorský kolektiv představuje empirický výzkum situace české diaspory. V kapitole 5 Eva Janská, Zdeněk Uherek a Kristýna Janurová představují design výzkumu. Autorstvo shrnuje dosud provedené výzkumy zaměřené na diasporu a zasazují toto téma do kontextu transnacionalismu. Představuje různé zdroje dat o české diaspoře v zahraničí a zejména jejich limity, jako je dobrovolnost odhlášení trvalého pobytu v Česku nebo nuance sběru dat v cílových zemích. Metodou sběru dat bylo dotazníkové šetření v českém jazyce. Dotazník byl distribuován prostřednictvím kontaktů Ministerstva zahraničí, spolku Czexpats in science, dalších českých iniciativ v zahraničí a prostřednictvím sociálních sítí. Jedná se o samovýběr, tedy není možné zajistit reprezentativnost vzorku, což je reflektováno při analýze. Mezi červnem 2021 a říjnem 2022 bylo sesbíráno 985 dotazníků. Dále proběhlo 110 hloubkových rozhovorů a jedna focus group s osmi vědci a vědkyněmi.

V kapitole 6 Eva Janská, Dušan Drbohlav a Zdeněk Čermák představují jednorozměrnou analýzu výsledků dotazníkového šetření a hloubkových rozhovorů se zaměřením na charakteristiky diaspory, její potřeby a možnost návratu. Jako zásadní se ukázala potřeba snížit byrokratickou zátěž a nejlépe digitálně komunikovat s orgány státní správy, volit distančně a zlepšit informační servis. 28 % dotázaných rozhodně zvažuje nebo zvažuje návrat, 24 % neví a 48 % návrat spíše nezvažuje nebo vůbec nezvažuje. Ti, kteří návrat zvažují, uvádí jako důvod sociální a politickou situaci (21 %) a nedostatek odpovídajících pracovních příležitostí (16 %). Ti, kdo návrat nezvažují, uvádí, že jsou zkrátka v nové zemi spokojeni (75 %).

Kapitola 7 zkoumá kontakt s českými institucemi ze strany diaspory a srovnává rozdíly mezi odpověďmi krajanů z jedné strany v Německu a Rakousku, z druhé strany v USA a Kanadě. Eva Janská, Dušan Drbohlav, Zdeněk Čermák a Jiří Hasman s pomocí faktorové analýzy zkoumají rozdíly v transnacionálních praktikách. I přes limity v reprezentativnosti dat je, jak autorstvo píše, tato analýza první svého druhu. Odhaluje mimo jiné rozdílnosti ke vztahování se k českým institucím. Krajané z geograficky blízkého Německa a Rakouska nevyhledávají české instituce v zahraničí a pro vyřízení konzulárních záležitostí se vrací do Česka, kdežto krajané v USA a Kanadě jsou v kontaktu spíše s konzuláty a také s krajskými spolky a iniciativami.

V kapitole 8 provádí Zdeněk Uherek a Veronika Beranská kvalitativní analýzu 110 hloubkových rozhovorů. Zaměřují se na motivaci pro migraci, rozhodovací strategie v migraci, průběh přesunu, implementaci migračních plánů a specifické prvky ve formaci diaspory a její integraci. Dochází k závěru, že v procesu migrace je podstatná role institucí. Po přesunu do zahraničí často proběhne několik pokusů o návrat a až poté následuje rozhodnutí opustit Česko trvale. Diaspora se často formuje na základě příslušnosti k instituci, například korporaci, univerzitě či mezinárodní organizaci.

V kapitole 9 se Markéta Doležalová a Olga Löbelová z Czexpats in science zabývají specifickou situací českých akademiků a akademiček v zahraničí. Interpretují požadavek na mobilitu v akademickém prostředí jednak jako způsob internacionalizace se snahou zvýšit kvalitu, jednak jako mechanismus prekari-zace, ve které je mobilita realizována na základě krátkodobých smluv a je tak obtížné naplnit požadavek mobility a zároveň pečovat o potřeby rodin vědeckých pracovníků a pracovnic, přičemž zahraniční zkušenosti jsou pak fakticky překážkou návratu do Česka. Tato kapitola je velmi přínosná pro sebereflexi českého akademického prostředí a přináší empirické argumenty do debaty o akademické mobilitě.

V závěrečné kapitole 10 Kristýna Janurová a Eva Janská shrnují a doporučují obsah celé knihy, a to jak první, tak i druhé části. Zasazují první část knihy do komparativního rámce a shrnují závěry druhé části. Předkládají také doporučení pro veřejnou správu, které si autorský kolektiv dal za cíl přinést. Doporučují zviditelnit českou diasporu ve veřejném diskurzu a podporovat její pozitivní obraz; zavést portál pro komunikaci krajanů v zahraničí s veřejnou správou, kde by

bylo možné najít aktuální informace na jednom místě; urychlit digitalizaci veřejné správy; zavést rovný přístup k volebnímu právu skrze možnost volit ze zahraničí jinak než osobně z konzulátu; podpořit vazbu krajanů a státu skrze dobrovolný registr a informační servis; podpořit spolupráci, krátkodobé stáže a návrat vědců a vědkyň ze zahraničí a specificky zavést plné konzulární služby na Novém Zélandu. Je nutné vyzdvihnout, že k lednu 2025 bylo z konkrétních a měřitelných doporučení schváleno jedno, a to korespondenční volba ze zahraničí.

Kniha *Transnational Trajectories and Diaspora Policies* je dílem, které přináší vícedisciplinární pohled na problematiku diaspory. V první části přináší informace o situaci diaspor ve středoevropském kontextu, kde se na malém prostoru vytvořilo hned několik přístupů. V druhé části se kniha zabývá praktickými problémy české diaspory, její charakteristikou, motivacemi pro opuštění Česka i pro případný návrat a potřebami ve vztahu k České republice. Při řešení takto praktického problému není možné vždy naplnit standardy reprezentativnosti vzorku, ale naopak je nutné pohybovat se v situaci i s jejími limity. Autorský tým čtenářstvu nabízí data a hned několik různých konceptuálních rámců k jejich interpretaci, státní správě pak konkrétní doporučení. Autorský kolektiv tak usiluje o implementaci výsledků výzkumu, což je třeba ocenit.

Adéla Chvořlová Kolářová

Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, Brno
adelakolarova@mail.muni.cz

**Společnost a sociologie nejen sociologickou optikou,
třináctý ročník Olomoucké podzimní sociologické konference**

KSA FF UPOL

18.–19. října 2024, Olomouc

Na Olomoucké podzimní sociologické konferenci se sešli odborníci, studenti a další zájemci o sociologii, aby si vyměnili poznatky a prodiskutovali současné výzvy v sociologickém výzkumu. Program zahrnoval více než 50 příspěvků, které se zabývaly širokou škálou témat – od současných společenských problémů po metodologické přístupy. Kromě otevřené části byly do konferenčního programu zařazeny dva speciální panely. Jeden se věnoval dopadům umělé inteligence na společnost, etiku a vědu, druhý byl věnován tomu, jak a s jakými učebnicemi probíhá výuka sociologie. Každý příspěvek si našel své publikum, přesto není možné v krátké zprávě přiblížit všechny. Jako studentka sociologie jsem si vybrala několik prezentací, které mě osobně nejvíce zaujaly.

Jako první mě oslovil příspěvek Natalie Simonové ze Sociologického ústavu AV ČR a Petra Soukupa z Fakulty sociálních věd UK. Soukup představil analýzu třídního postavení žen a mužů v zemích visegrádské čtyřky a Rakousku mezi lety 2006 a 2015. V prezentaci volně navazující na třídní schéma M. Savage se zaměřil na vývoj sociální stratifikace a zohlednil kulturní a sociální aspekty nerovností. Zdůraznil často podceňovanou roli pohlaví v analýzách sociálních nerovností a přinesl zajímavé srovnání třídního rozvrstvení mezi muži a ženami.

Kateřina Šteklová z University of Southampton zkoumala profesní identitu manažerek legální sexuální práce. Její výzkum vyplňuje mezeru v současné literatuře a nabízí cenný pohled na dynamiku rolí a strategie, které se v tomto specifickém odvětví používají. Šteklová analyzovala zkušenosti šesti manažerek z erotických klubů a agentur v Nevadě, USA a na Novém Zélandu, přičemž identifikovala čtyři hlavní vrstvy jejich profesní identity. Studie ukazuje, jak manažerky vnímají svou práci a jaké přístupy k vedení využívají, čímž přispívá k lepšímu porozumění rolím v tomto opomíjeném segmentu sexbyznysu.

Podobně se na problematiku rolí v profesích zaměřil Daniel Rendl z Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity, který představil výsledky analýzy 11 hloubkových rozhovorů s muži pracujícími jako zdravotní sestry. Zabýval se tím, jak muži v této feminizované profesi vnímají svou roli, jak se vyrovnávají s náročností péče a intimitou v každodenní práci a jak reflektují úbytek sil v kontextu stárnutí. Analýza ukázala, že vedle náročnosti profesní role se objevují i obavy spojené s fyzickým stárnutím, což v rámci maskulinní identity přináší nové pohledy na křehkost, mužské ideály a adaptaci na změny. Výzkum je součástí projektu „Instituce stárnoucích mužů“, jehož tým se s podporou GA ČR zabývá propojením témat maskulinity, péče a stárnutí.

V návaznosti na genderové téma mě zaujala studie Aleše Kudrnáče a Alexandra Davenporta ze Sociologického ústavu AV ČR, která zkoumá, jak rodičov-

ské chování a rozdělení domácích prací ovlivňuje vývoj genderových stereotypů u adolescentů. Autoři se zaměřili na to, jak rodičovské postoje k genderové rovnosti a způsob rozhodování v rodině formují dětské vnímání rolí mužů a žen. Výzkum, založený na datech z Českého panelového šetření domácností, ukázal, že praktické rozdělení povinností a konsensuální rozhodování mají vliv na názory dětí na genderové role. Zajímavé bylo, že v rodinách, kde se o rozdělení domácích prací vyjednává, mají adolescenti méně stereotypní názory na gender. Studie podtrhuje důležitost rodinné dynamiky a chování rodičů při formování genderových postojů mladých lidí.

Velice mě překvapila prezentace zaměřená na sport, kterou přednesli Arnošt Svoboda z Fakulty tělesné kultury Univerzity Palackého a Simona Šafaříková z Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého, kteří odprezentovali případovou studii projektu „Fotbal pro rozvoj“ (FpR), realizovaného na Olomoucku. Studie se zaměřila na využití fotbalu jako nástroje pro podporu sociální koheze a integrace v místních komunitách. Zaujalo mě, jak sport, konkrétně fotbal, může hrát klíčovou roli ve zlepšování vzájemného porozumění a spolupráce mezi různými sociálními skupinami. Práce, která se zaměřila na sociální kohezi, využívala data z focus groups, pozorování a diskusí s účastníky, aby zkoumala, jak sport ovlivňuje jejich vnímání sociálních vztahů a integrace. Studie představila cenné poznatky o tom, jak může sport sloužit jako efektivní nástroj pro rozvoj komunit a sociálních vazeb, což přispívá k širšímu pochopení potenciálu sportu v sociálních vědách.

Na téma participace a rozvoje se zaměřil i Jan Kalenda z Centra výzkumu Fakulty humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně. Ten se věnoval vývoji účasti Čechů v celoživotním učení a jejímu propojení se sociálními nerovnostmi. Na základě dat z mezinárodního šetření Adult Education Survey z let 2011, 2016 a 2022 ukázal, že i když účast v celoživotním učení stagnuje a více než polovina populace se pravidelně neúčastní žádných organizovaných vzdělávacích aktivit, postupně dochází k demokratizaci vzdělávání. Přestože nerovnosti v účasti na vzdělávání podle vzdělání, věku, ekonomického postavení a třídní příslušnosti stále přetrvávají, v posledních letech slábnou. Tento trend naznačuje, že celoživotní učení se stává dostupnějším pro širší skupiny, což je pozitivní krok směrem k rovnějším příležitostem ve vzdělávání v české společnosti.

Jako poslední z otevřené části konference bych ráda přiblížila prezentaci zaměřenou na spiritualitu a její vztah k sekularizaci. Anna Vostruhová z Filozofické fakulty UK představila svůj experimentální přístup k měření postsekulárních tendencí v české společnosti. Její výzkum ukazuje, že spiritualita není vždy spojena s tradiční religiozitou a že naše společnost možná není tak ateistická, jak se často předpokládá. Výsledky ukazují, že náboženská víra zůstává pro mnoho lidí důležitá, spiritualita je často individuální a nemusí být nutně spojena s tradičními náboženskými institucemi.

Jako ochutnávku ze dvou tematických bloků jsem si jako první vybrala příspěvek Marty Kolářové z Fakulty humanitních studií UK. Její prezentace mě přiměla zamyslet se nad tím, jak je důležité mít nejen nové metody učení, ale

i aktuální zdroje, které odpovídají současným trendům a výzvám. Kolářová ve své prezentaci zdůraznila, že aktivní učení, například pomocí převrácené třídy, skupinové práce nebo projektů, vede studenty k tomu, aby se více zapojovali do výuky – četli, přemýšleli, diskutovali a aplikovali teorii na praktické problémy. Učebnice v tomto procesu hrají podpůrnou roli, poskytují teoretické základy a koncepty, které studenti následně aplikují na konkrétní problémy. Na příkladu sociologie sociálních hnutí Kolářová poukázala na nedostatek aktuálních učebnic v prostředí ČR, kdy poslední publikace tohoto druhu nereflektuje změny, jako je vliv globalizace a digitalizace.

Z druhého tematického bloku, který se věnoval umělé inteligenci, jsem si vybrala práci Zuzany Talašové z Fakulty sociálních studií MU. Vysvětlila, jak AI ovlivňuje metodologii a teoretické přístupy v sociologii. Umělá inteligence byla představena jako nástroj, který umožňuje sofistikovanější analýzu společenských jevů, zároveň ale vyvolává důležité otázky ohledně etiky, zodpovědnosti a validace výsledků při využívání těchto technologií. Toto téma mě oslovilo nejen kvůli technologickému rozměru, ale i kvůli jeho potenciálu proměnit samotnou povahu sociologické analýzy.

Konference na Univerzitě Palackého ukázala, že sociologie má nekonečně široký záběr – od genderových stereotypů přes manažerky v erotickém průmyslu až po vliv fotbalu na komunitní vztahy. Letos jsme se podívali na maskulinitu v bílých pláštích, spiritualitu mimo kostely nebo na to, co nám o naší společnosti řekne umělá inteligence. Pokud tedy máte rádi vědu, která se nebojí prozkoumat všechno od třídních nerovností po teorii domácích prací, příští ročník je přesně pro vás. A kdo ví, možná tam zjistíte, že i vaše každodenní dilema, komu připadne mytí nádobí, má svou sociologickou teorii. Sociologie totiž nikdy nepřestane překvapovat.

Viktorie Hegedüšová
Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci
vikihege81@gmail.com

Sociologický časopis / Czech Sociological Review

Pokyny pro autory/autorky:

Redakce přijímá rukopisy pouze v elektronické podobě (formát doc, docx). Rukopis nabízený do recenzního řízení se dodává v plné a anonymizované variantě a musí obsahovat název v češtině a angličtině, anglický a český abstrakt včetně klíčových slov, abecední seznam citované literatury. Plná varianta dále musí obsahovat afiliaci autora, informaci o grantové podpoře, kontaktní údaje a stručný profil autora. Recenzované texty jako statí, výzkumné studie nebo metodologické příspěvky nemají přesahovat 35 normostran (NS), recenzní eseje 15 NS, mezdilony 10 NS, recenze 7 NS, zprávy a informace 5 NS. Bibliografické odkazy musí být úplné a odpovídat standardům časopisu.

Závazné pokyny pro autory jsou uvedeny na: <http://sreview.soc.cas.cz/cs/page/4-pokyny-pro-autory>

Recenzní řízení je oboustranně anonymní. Redakce časopisu si vyhrazuje právo v textu provádět anonymizační zásahy. Nabídnout redakci časopisu již publikovaný text nebo nabídnout rukopis jinému časopisu v průběhu recenzního řízení je považováno za neetické. Redakce provádí základní jazykovou kontrolu přijatých textů.

Manuscript submission:

Research and review articles must be submitted to SČ/CSR in electronic format. Each article should include an abstract, five keywords, and a complete alphabetic list of references cited in the text. Book reviews should be submitted to the Book Reviews Editor Pieter Vanhuysse at vanhuysse@euro.centre.org. Book reviews should be approximately 7,000–9,000 characters (with spaces) in length. It is the author's responsibility to ensure that all findings and contributions from other sources are duly acknowledged and to secure permission for the reproduction of any copyrighted figures or materials. Authors whose first language is not English may find it useful to enlist the help of a native English speaker to edit the piece for grammar so that the reviewers can give full justice to their work. For detailed submission guidelines, visit the journal's website: <http://sreview.soc.cas.cz/en/page/4-author-guidelines>

The peer-review process is double-blind. Submission of the manuscript to another journal while it is under review by the SČ/CSR is considered unethical and if discovered SČ/CSR will terminate the review process. The editors reserve the right to review and edit the language of all submissions.

Institute of Sociology
Czech Academy of Sciences

Sociologický časopis

Czech Sociological Review

Sociologický ústav
Akademie věd ČR